

BIBLIOTECA
FVNDATIUNEI
VNIVERSITARE
CAROL I.

D 50

Nr. Inv. 1103017 ~~8818~~ - ~~3808.B~~

Secțiunea

XV

Raftul

A
198477

Impresii ^{2 juv} Literare ^{2 juv}

de

Izabela Sadoveanu-Evan ⁴

„Minerva“

■ București ■

IMPRESII LITERARE

1906—1907

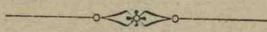
IZABELA SADOVEANU-EVAN

Ino. 8818

Impresii Literare

ARTA NAȚIONALĂ. — O. CARP. — MIHAIL SADOVEANU. — ION
GORUN. — D. ANGHEL. — ST. O. IOSIF. — N. N. BELDI-
CEANU. — C. SANDU-ALDEA. — SOFIA NĂDEJDE. — ELENA
FARAGO (FATMA). — I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI.

958101

BUCUREȘTI

«MINERVA», Institut de Arte
Grafice și Editură, B-dul Aca-
demiei, 3 — Edgar-Quinet, 4.

1908.

9913
Biblioteca Centrală, Universitară
BUCHUREȘTI
Cota 1 103 017
Inventar C104 856

Re 116/41

REPRODUCEREA OPRITĂ.

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE ȘI
EDITURĂ «MINERVA». — BUCUREȘTI.

B.C.U. Bucuresti

C104856

ARTA NAȚIONALĂ

Gândind la mișcarea noastră culturală din decursul ultimilor ani, îmi vine în minte un pasagiu dintr'un roman al lui Rudyard Kipling.

Scena se petrece în una din acele instituțiuni englezești în care se formează în libertate, sub prevegherea unui adânc cunoscător de oameni, acei cetățeni ideali ai Angliei, acei eroi necunoscuți ce poartă mărirea și strălucirea numelui englez în coloniile depărtate, jert-

findu-și viața cu simplitatea unor adevărați eroi.

În sala comună de festivități în care toți copiii sunt adunați cu principalul și dascălii în frunte, un «parlamentar», în trecere prin partea locului, le servește unul din acele discursuri pe care le-a servit desigur, în diferite ocazii, numeroșilor săi alegători. Un simțimânt de rușine face pe principal și pe dascăli să ocolească privirile luătoare în răs ale copiilor, pe care abia-i pot stăpâni în pornirea lor de a lua la vale pe acest negustor de fraze umflate. Când însă acesta îndrăznește să desfășoare drapelul național și să vorbească de patrie și iubire de neam, indignarea copiilor izbucnește în lungi clocote de murmure mânioase. Multă vreme nu se șterge din sufletul lor simțimântul dureros de jenă, indignarea împotriva acestui lehău lipsit de tact, gândind la drapelul pe care principalul îl ține ascuns ca într'un altar, ca pe un lucru

sfânt, ce nu se desfășoară privirilor de cât în clipe mărețe, în împrejurări de mare sărbătoare, și pe care l-au văzut ast-fel profanat de acest om fără scrupul.

La noi de ani de zile se desfășoară drapelul național în fie-care clipă a vieții și fie-care târăște acest simbol al unui *ce* sfânt prin toate noroaele intereselor sale de a *ajunge*. În toate zilele îl vedem atârnând sfășiat pe câmpul de luptă al celor mai josnice porniri și patimi, iar numele patriei și al strămoșilor profanat în serviciul celor mai meschine interese,

De aceia poate sufletul celor puțini, celor aleși, în amărăciunea desgustului, pentru această rușinoasă exhibițiune, s'a închis înmormântând în cutele cele mai adânci ale inimei acest simțimânt ce nu putea totuși să se stingă fiind țasut în viața sufletului nostru însuși, dar pe al cărui nume pângărit de acei ce se ziceau iubitori de patrie și de neam, nu mai aveau curajul să-l rostească.

Și s'au depărtat cugetătorii și cân-

tăreții noștrii tot mai mult în lumina cugetării și artei altor neamuri, căutând să înnăbușe mereu glasul tainic ce încercă totuși; adeseori, să izvorască din adâncuri.

Nu ne-am întrebat însă de ce numai noi între toate neamurile, sântem lipsiți de cultul acesta al patriei, de ce s'au rupt legăturile firești dintre generația noastră și trecutul scump altora, de ce această anomalie sufletească, această stare de suflet în afară de legile dezvoltării sufletului altor popoare. Ce blestem a suflat din inima noastră lumina dumnezeiască ce mângâie și îmbărbătează alte neamuri? Ce blestem a înstrăinat pe cei mai buni și mai luminați dintre noi, de nu mai înțeleg nici graiul durerilor în care se frământă acei ce au rămas acolo, credincioși, plecați asupra țarinei frământate în sângele strămoșilor?!... Nu ne-am întrebat... Rațiunea ne dădea îndreptările pentru a ne spăla de ori-ce vină în

ochii noștrii și ai altora ; cugetătorii aleși plecându-se simțirii aceștia de silă pentru pângăritul nume al patriei, au căutat să dea îndreptățire acestei stări de lucruri. Unii ne dovedeau prin argumentări reci și tăioase că patriotismul nu poate fi izvor de poezie adevărată, nu are dreptul de a inspira arta divină și impersonală. Alții osândeau această simțire ca pe o rămășiță barbară din vremile întunecate, pe care trebuie să o aruncăm în hambarul cu alte vechituri din trecut, de care trebuie să ne lepădăm ca de o prejudecată îngustă, nedemnă de sufletul cugetătorului modern, care nu trebuie să se deschidă decât simțimintelor largi ale frăției universale.

Artiștii și cugetătorii treceau ast-fel curați de ori ce păcat spre lumina științei și artei altor neamuri, cu sufletul înstrăinat de țară, pe când alături pleava acelor însetați de căpătuială fâlfâia mereu drapelul național, ca flamura unei comedii de bâlcu, ca să amăgească

mulțimea naivă ce mai credeă încă în sfințenia acestui simbol.

Glasul cântăreților înșiși ce încercau a ne vorbi de neam și de țară sună falș adeseori.

Ei nu nimeriau tonul în care trebuiau să ne cânte pentru ca fermecați, să deschidem în fine tainița în care, într'un moment de amărăciune și răzvrătire sufletească, am închis raza de lumină ce ne lipseă acum din cununa atâtor lumini căpătate din strălucirea altor neamuri.

Rațiunea e roaba stării sentimentale a momentului, ea e îndreptățirea, *justificarea* acestei stări. Ceia ce la un moment dat ne pare adevărul clar și neîndoios, poate fi adeseori un miraj izvorît fără știrea și voia noastră din simțiri și patimi ce se frământă în întunerecul inconștientului. Adevărul deci, mai ales în cea ce privește lumea lăuntrică, e *în simțire* nu e în rațiune și de aceia îl vedem adeseaori răsfrîngân-

du-se strălucitor și învingător din operele de simțire, înainte de a fi găsit de cugetare și dovedit de rațiune.

Teoria cea mai documentată, argumentarea cea mai bine întemeiată și logica cea mai neîndurată, pot să dovedească clar ca lumina zilei că patriotismul nu poate fi izvor de artă și poezie adevărată, ele nu ne vor împiedica totuși de a tresări zguduți de cea mai puternică emoție la glasul «pătimirii noastre», când aceasta va răsună în versuri ca ale lui G. Coșbuc și O. Goga.

Sufletul nostru deschis concepțiilor largi ale științei, poate să se înfioare de milă, de simpatie, la trecerea ori cării suferinți, inima noastră poate să bată în acelaș ritm cu a fraților de muncă de pretutindeni, poate să se avânte spre acelaș ideal de dreptate și lumină, fără ca totuși să se stingă simțirea dragostei de țară și neam, scrisă în sufletul nostru cu slove neș-

terse în decursurile veacurilor de acei ce au fost înaintea noastră și al căror suflet îl purtăm în noi...

Sântem o clipă din viața unui neam o clipă căzută în veșnicia timpului, dar o clipă dintr'un șir nemărginit de alte clipe, o clipă ce nu se poate desface din acest șirag. Cei ce au fost înaintea noastră au iubit, au luptat, au suferit și au murit în acest colț de lume căruia-i zicem țara noastră. Lumina cerului ce se desfășoară de asupra noastră a încântat odinioară ochii lor, glasul apelor și al codrilor au mângâiat auzul lor, în țărâna pe care o călcăm «s'au îngropat ei toți ai noștri și o să ne'ngropăm și noi!» E viața din viața noastră această țară românească și ori cât ne-am sili să vedem patria pretutindeni, inima noastră nu va ști totuși să o vadă de cât aici. Suferința tuturor celor învinși și obijduiți e sfântă și glasul ei, ori cari ar fi, poate găsi răsunet în sufletul nostru, dar vom înțelege mai

bine și ne vom înfiora de o milă mai
duiosă, la glasul ce se tângue 'n doină:

Ascult'o bine cum adie
Din munții noștri până'n vale --
Și spune-mi dacă știi vre-un cântec
Mai dulce și mai plin de jale.

Partea veșnică din sufletul nostru, a-
cea care a rămas ca un substrat al
caracterului și mentalității proprii po-
porului nostru în mijlocul atâtor fră-
mântări și schimbări, partea aceasta veș-
nică pe care o purtăm în noi dela
generațiile ce au fost înaintea noastră,
fiindcă au fost, și în care se oglindesc
cele întâi raze de la cerul țării noastre
este cea în care trebuie să pătrundă
adânc strălucirea altor neamuri, pentru
a se răsfrânge apoi în tonalitatea și
lumina noastră proprie... Opera de artă
este o manifestare socială, un efect
al unor cauze îndepărtate și multiple
în ea trebuie să se oglindească sufletul
acesta al neamului ce s'a închegat din

frământarea la olaltă a atâtor suflete în lupta pentru trai din decursul veacurilor, din frământarea atâtor ce trăesc în prezent alătura de artist, în acelaș colț de lume și aceleași împrejurări. De aici își ia opera de artă valoarea, aceasta e condiția de a fi mare și nemuritoare și a deveni la rândul său *cauză*, în acest tot organizat din care a izvorît ca *efect*.

Din veșnicia vieții care curge mereu, arta prinde și fixează o clipă, o atitudine, o nuanță ce nu a fost și nu se va mai repeta poate în șirul veșnicilor schimbări, dar care trebuie să fie «semnificativă» cum zice Taine. Prin cazul individual pe care-l redă, opera de artă trebuie să sugereze acel *ceva* ce e ecoul vieții complicate, continue și intense pe care o reprezintă cazul acesta individual în una din miile sale de nuanțe. Ea trebuie să fie răsunetul vieții intense a timpului și neamului său, trebuie să reprezinte nuanța cea

mai caracteristică și mai semnificativă a felului de a fi și a răspunde la impresiile exterioare ale unui popor, într-o epocă.

Artistul este accidentul fericit în viața unui popor, el realizează în gradul cel mai înalt însușirile caracteristice ale neamului și timpului său, de aceea legătura dintre sufletul lui și sufletul neamului e mai strânsă de cât a celorlalți muritori de rând. El realizează o clipă din viața universală în una din miile sale de nuanțe, o clipă din viața unui neam, răsfrântă printr-o puternică personalitate individuală.

Emoția pe care o trezește opera de artă în sufletul tuturor și care face să vibreze adânc și în acelaș timp toate sufletele, nu e o emoție divină, izvorită dintr'un *ce* depărtat de firea și sufletul nostru, căruia i-am zice artă și l-am trată ca pe un *idol*, ce nu are nimic comun cu realitatea. Puterea ei vine tocmai din faptul că e o *rezultantă*, că

reproducerea percepțiilor venite din lumea din afară, a impresiilor exterioare răsfrânte din sufletul artistului ca dintr'o oglindă lucie: nici chiar când e vorba de opere de artă ce se adresează numai simțurilor și al căror material sânt numai senzațiunile. Legile creației sufletești se împotrivesc cu totul acestei concepțiuni.¹⁾ Impresiile de la lumea din afară intrând în sufletul nostru sânt destrămate în mii și mii de elemente, ca raza albă în viile culori ale spectrului, iar din acest material ce nu a păstrat *nimic* din legăturile cu care a intrat în conștiință, imaginația creatoare dă ființă creațiilor sufletești, legând aceste mii de elemente ca niște raze în jurul simțurilor și gândirilor izvorâte din sufletul artistului, organizându-le într'un *tot*, dându-le *unitatea* fără de care nu ar putea fi considerate ca *creații*, și care unitate e *idealul* realizat de artist cu

---

1) Ribot. L'Imagination créatrice.

acel material inform ce erau senzațiunile dizasociate de care s'a servit. Prin *idealul* creatorului nu trebuie iarăși să ne închipuim ceva suprantaural, existând *in sine* și în afară de sufletul său: ci simțirile și gândirile izvorâte, din tendințele sale morale și intelectuale, din concepțiunile sale despre lume și viață, din acea parte veșnică ce e reflexul vieții și al conștiinții sociale.

Mijloacele tehnice, regulile meșteșugului, materialul brut, toate sânt aceleași pentru toți, dar opera de artă, fie că reprezintă un colț din lumea exterioară sau o clipă din lumea lăuntrică, e deosebită. Ceia ce-i dă ființă, caracter, culoare, e numai sufletul artistului, acel *ideal*, nuanța pe care a găsit-o, a prins-o și a fixat-o artistul printr'o tainică și minunată putere de asociațiune, datorită însușirilor proprii, însușirilor neamului din care a eșit.

Ce poate sămănă mai mult cu redarea pură și simplă a unor percepțiuni

de cât zugrăvirea, de pildă, a unui buchet de flori? Și totuși trecem indiferenți pe lângă mii și mii de tablouri ce reproduc în culori minunate aceste minuni ale naturii. Dintre toate numai unele ne opresc în loc, ne merg la suflet prin ochi și ne dau fiorul artei adevărate, fior pe care nici florile însăși în natură nu ni-l pot da.

Un pictor de la noi nu ne va de sigur de cât un tablou banal, *bine făcut*, dacă de pildă s'ar încercă să ne zugrăvească un buchet din acele stranii și uriașe crisanteme ce fac deliciul Parisului la Expoziția crisantemelor în toamnă. Numai parizianul trăit în acea atmosferă ferbinte, în acea teribilă frământare de pațemi, idei și senzațiuni ce fac să înflorească florile ciudate cu culori rare și forme căutate, va ști să pue acolo, pe pânză, și partea din sufletul artistului, care răstălmăcește altor suflete graiul florilor bizare prin așezarea, culorile și întreaga lor înfățișare.

Bănuesc însă că niciodată parizianul nu va ști să compue și să redea un buchet din florile noastre de câmp, ca acele ale lui Grigorescu, care nu sânt buchete ci câmpii întregi, șesurile țării, noastre scaldate în alba lumină a verii, în toată splendoarea și bogăția unei vieți în plină înflorire.

Imaginația creatorului nu numai că nu răsfrânge percepțiunile de la lumea externă în aceeași formă în care le primește, dar nici ca material pentru plăzmuirea creațiunilor sale nu le întrebuintează, căci cea dintâi transformare la care el supune, e *destrămarea* lor în mii și mii de elemente, care se grupează, se strâng și se îmbină apoi, în jurul gândirilor și simțirilor artistului, în puterea unor minunate și tainice legi de atracțiune. Creăm opere de artă, nu cu realitatea exterioară, ci cu sufletul nostru, și cu cât vom pune mai multe clipe din sufletul nostru, cu atât vom realiza mai multe idei și simțiri izvorâte din partea

de cât zugrăvirea, de pildă, a unui buchet de flori? Și totuși trecem indiferenți pe lângă mii și mii de tablouri ce reproduc în culori minunate aceste minuni ale naturii. Dintre toate numai unele ne opresc în loc, ne merg la suflet prin ochi și ne dau fiorul artei adevărate, fior pe care nici florile însăși în natură nu ni-l pot da.

Un pictor de la noi nu ne va de sigur de cât un tablou banal, *bine făcut*, dacă de pildă s'ar încercă să ne zugrăvească un buchet din acele stranii și uriașe crisanteme ce fac deliciul Parisului la Expoziția crisantemelor în toamnă. Numai parizianul trăit în acea atmosferă ferbinte, în acea teribilă frământare de patemi, idei și senzațiuni ce fac să înflorească florile ciudate cu culori rare și forme căutate, va ști să pue acolo, pe pânză, și partea din sufletul artistului, care răstălmăcește altor suflete graiul florilor bizare prin așezarea, culorile și întreaga lor înfățișare.

Bănuesc însă că niciodată parizianul nu va ști să compue și să redea un buchet din florile noastre de câmp, ca acele ale lui Grigorescu, care nu sânt buchete ci câmpii întregi, șesurile țării, noastre scaldate în alba lumină a verii, în toată splendoarea și bogăția unei vieți în plină înflorire.

Imaginația creatorului nu numai că nu răsfrânge percepțiunile de la lumea externă în aceeași formă în care le primește, dar nici ca material pentru plăzmuirea creațiunilor sale nu le întrebuițează, căci cea dintâi transformare la care el supune, e *destrămarea* lor în mii și mii de elemente, care se grupează, se strâng și se îmbină apoi, în jurul gândirilor și simțirilor artistului, în puterea unor minunate și tainice legi de atracțiune. Creăm opere de artă, nu cu realitatea exterioară, ci cu sufletul nostru, și cu cât vom pune mai multe clipe din sufletul nostru, cu atât vom realiza mai multe idei și simțiri izvorâte din partea

veșnică a firii omenești, din felul de a fi, de a gândi și a simți al neamului și al timpului nostru, cu atât vom crea opere de artă de o mai mare valoare, opere care fiind răsunetul unor cauze adânci și îndepărtate, vor avea darul de a mișca mai adânc, mai intens, într'un spațiu de timp mai mare, simțirea și cugetarea altora.

Chiar și în științele pure, în teoriile largi filozofice, unde rezultatele sânt ale tuturor și poartă caracterul obiectivității celei mai impasibile, cercetările au totuși, nota personală a celui ce le-a făcut, și care a știut să privească lumea din punctul său de vedere, să combine și să organizeze materialul inform în concepțiuni izvorite din felul de a fi propriu savantului ce le-a creat. Pecetea aceasta a originalității sale dă valoare și chiar *rațiune de a fi* acestor interpretări ale realității, însușirile omului de geniu, iar aceste însușiri, sânt expresia cea mai desăvârșită a însușirilor neamului.

Sântem Români, adică un neam de oameni ce purtăm în noi sufletul atâtor generații ce au trăit și s'au frământat în decursul atâtor veacuri, laolaltă, în aceleași dureri și bucurii, aspirații și nădejdi, și după un lung răstimp de rătăcire putem în fine roști cu poetul :

Incep a te cunoaște și aflu cu durere
Cât suferi, câte chinuri și încă în tăcere...
Te știu că'nduri osânda ne 'nduplecatei soarte
Ce-asupra ta s'abate cu lovituri de moarte,
Te știu desprețuită, te știu nemângâiată
De fiii tăi uitării și suferinții dată...

(O. Carp. *Mater dolorosa*. — Rândunel).

A veint în fine vremea să deschidem tainița în care într'un moment de răzvrătire am înmormântat adâncă și nemuritoare dragoste de țară și de neam. Simțim acum cu toții că lumina și strălucirea altor neamuri, după care am râvnit cu atâta sete și pe care am căutat să ne-o însușim cu atâta grabă, trebuie să pătrundă adânc în partea veșnică a sufletului nostru, trebuie să se schimbe

și să se potrivească mentalității, felului nostru de a fi, a simți și a gândi, pentru a deveni *a noastră* cu adevărat și pentru ca florile de lumină răsărite din ea, să fie create cu sufletul nostru și nu răsfrânte ca printr'o oglindă lucie din civilizația altor neamuri. Sântem Români și operele noastre de artă și de cugutare trebuie să poarte pecetea originalității neamului nostru.

O. CARP (G. PROCA) ¹⁾

Când ne oprim o clipă în vârtoarea patimilor și a luptei sălbatice pentru pâine, când în răgazul unei clipe de odihnă, tresar în sufletul nostru simțiri omenești, gânduri mai largi, mai luminoase, atunci ne vin în minte versuri ca o voce izvorită din noi înșine, versuri pe care le rostim încet, ecou îndepărtat al gândurilor noastre bune, ecou al suferinții din lumea întreagă, rugăciune a milei pentru

¹⁾ Rândunel, poezii. București 1906.

cei învinși, a milei pentru noi înșine, atât de zbuțiuțați în chinul luptei pentru traiu, atât de slabi și doborâți de a tot puternicia nemărginirii pe care o simțim în jurul și asupra noastră covârșitoare, nepătrunsă și neîndurată. Și nu ne gândim nici odată la numele celui ce a găsit muzica și cuvintele acestor simțiri nedeslușite din sufletul nostru, nu ne gândim la cel ce a știut să dea graiu durerii ce picură în notele tânguitoare nesfârșit de jalnice și trăgănite ale Doinei:

Atât de trist răsună doina
Făr' de cuvinte înțeleasă!
Ce dor își spune cine-o cântă,
Și ce durere îl apasă?

Ascult-o bine cum adie
Din munții noștri pân' în vale,
Și spune-mi dacă știi vre-un cântec
Mai dulce și mai plin de jale,

Nu-i plânsul unei inimi numai
Și-a unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru 'ntreg își cântă
Durerile de care moare...

Versurile acestea au izvorât parcă din natura și sufletul neamului nostru și nu ne gândim la poetul care le-a scris, cum nu ne gândim la maestrul cântăreț, care a cântat pentru întâia oară doina codrilor și munților din țara noastră. Adie acum în mintea tuturor, iar versul și muzica ei sunt *ale noastre* și nimeni nu mai pomenește numele acelora ce au știut să prindă și să închege în forma neperitoare a artei, durerile pe care un neam întreg și le cântă, «durerile de care moare».

În mintea mai a tuturor cântă de mult versurile lui O. Carp, dar nimeni nu-i pomenește numele, pare că s'ar teme să nu trezească din somnul fermecat o putere înlănțuită de o vrăjitoare (poate puterea binelui!). Nimeni nu-l pomenește... nici măcar acei ce au răpit câteva raze din comoara aceasta ascunsă și le-au aruncat fulgere în cununa gloriei lor orbitoare... Nimeni!.. Iar azi, când apare la vitrine, volumul

subțirel și modest, în sufletul câtor dintre noi n'a intrat numele lui O. Carp ca o săgeată? Câți n'am tresărit coprinși de simțiri deosebite... poate de remușcare?.. ori poate de bucurie că ne-am regăsit un vechiu prieten al sufletului nostru?.. Ori poate de părere de rău?!...

Da, de părere de rău, am simțit-o și eu și au simțit-o și alții poate, privind în vitrină volumul subțirel atât de îngrijit, estetic în înfățișarea lui modestă, volumul de versuri cu simțiri delicate și alese, cu gândiri largi și adânci, volumul poetului acestuia adevărat care a aruncat atâta vreme versurile sale în valurile nestatornice ale unei mișcări literare trecătoare, mărgăritarele acestei comori de gândiri și simțiri cu cari alții ar fi umplut lumea, iar el a stat în umbră, tăcut, uitat, pe când alții treceau pe dinaintea lui spre strălucirea orbitoare a gloriei, în sunete de trâmbiți și de surle.

Am simțit părere de rău gândind la

cei ce vor profană aceste versuri trecându-le prin oglinda strâmbă a sufletului lor, la cei ce vor pângări numele acestui delicat poet și adânc cugetător, ce s'a ținut de-o parte, în umbră și tăcere, poate tocmai de groaza atingerii cu ura, invidia și meschinăria negusturilor de vorbe, ce precupețesc gloria talentelor adevărate... Mi-a părut rău că muzica aceasta, a cărui ecou a răsunat atâta vreme numai în sufletele celor îndrăgostiți de poezie adevărată, va răsună acum în pustiul atâtor suflete seci și ordinare, m'a durut gândul că va fi tradus în foițele lor pline de tot ce aruncă coșul revistelor bune.

Și totuși e un bine că Rândunel și-a luat zborul în lumea noastră literară. Eră nevoe să răsune nota aceasta de înduioșare pentru cei ce sufăr, eră nevoe să se audă glasul milei izvorîte din concepția adâncă și întinsă a unui cugetător distins și turnată în forma aceasta atât de muzicală a versului lui O. Carp. Eră

nevoe de un glas autorizat care să ne trezească o clipă din vălmășagul de patimi ce ne prăbușește sălbatec unii asupra altora în lupta aprigă a vieții. Eră nevoie de un glas, care ca un *memento mori* să ne înmoaie o clipă neîndurarea cu care călcăm peste cei învinși, să ne resfrângă în suflet durerea zbuциului cu care se frământă viața în jurul nostru, să ne aplece inima către suspinele ce se ridică din toată suferința din jurul nostru, să ne rădice gândul în slavă în fața morții, a veșniciei și a nemărginirii, pentru a ne arată lumea și viața în altă lumină, în lumina în care o văd cugetători deprinși cu problemele înalte ale filozofiei moderne.

Simpatia pentru viața universală, simpatia largă, izvorită din concepția științii moderne asupra lumii și a vieții, simpatie ce ne leagă cu mii de fire nevăzute de cele mai umile manifestări ale vieții și ne face să ne aplecăm cu durerea milei asupra a tot ce se frământă

în lupta grea a traiului, e unul din caracterele cele mai deosebitoare ale poeziei moderne și una din cele mai caracteristice însușiri ale poeziei lui O. Carp.

Din călătoria-i lungă
Rândunel se 'ntoarse-acasă ;
De pe drumuri pân' s'ajungă
Rândunica lui plecase...

De la cuib, la cuib despică
Ceața toamnei reci și ude,
Însă nici o rândunică
Nu se vede, nu s'aude.

De la primele versuri muzica duioasă a ritmului ne pătrunde și iată-ne trăind o clipă spaima sufletului acesta stingher, spaima de moarte a cuiburilor părăsite pe care le cercetează Rândunel, despicănd «ceața toamnei reci și ude». Iată-ne urmărind, cu fiorii grijii, zborul nebun al rândunicăi prin pustiurile înalte, tresărind la amăgirile deșarte ale norilor și pătrunzându-ne din ce în ce în ce mai mult de deznădejdea golului, în care Rândunel mai stă-rue încă până când :

El rămâne. — Ostenite
 Cad aripele-i golașe,
 Și ntr'o clipă îl înghite
 Valul mării uriașe..

Și tragedia aceasta dureroasă a fărimitii de viață în luptă cu veșnicia ca să prindă raza de iubire și căldura dela «ceilalți și celelalte» e cântarea însăși a sufletului nostru, povestea inimii care se-avântă după raza de iubire dela «ceilalți și celelalte», după mirajul care ne ascunde drumul spre recea și neîndurata veșnicie.

În pasările pe care le socotim atât de puțin, în florile pe care le zmulgem cu nepăsare, e totuși o rază de viață, din acea viață pe care o simțim zbătându-se în noi și cerându-și așa de poroncitor drepturile, e o răsfrângere din dragostea, bucuria și durerea sufletului nostru.

Doi trdnafiri gălbui și triști
 Atârnă grei într'un ghiveci;
 În umbră-i strânge lutul sec . . . .

În care zac de săptămâni;
Li-i dor de soare și se trec
Tânjind, — ca doi bolnavi bătrâni..

Prin aceste motive «mărunte de durere», cum zice «critica» noastră, poetul știe să trezească o lume 'ntreagă de simțiri și îndărătul celor doi trandafiri se ridică uu șir de umbre, umbre cu care sufletul nostru se simte mai strâns înfrățit de cât cu trandafirii chiar... Și înfrățirea aceasta cu tot ce viază e cu atât mai strânsă și mai puternică, cu cât ne simțim mai pierduți în nepăsarea naturii mărețe și veșnice, pe care modernii atât o iubesc în cât își resfrâng sufletul în glasul codrilor și în cântarea valurilor, ca să-și amăgească setea cu care cerșesc dragostea și mângâierea ei de mamă.

O. Carp e, dintre poeții noștri, acel ce a știut să redea cu măiestrie pornirea aceasta de a ne alipi mai strâns cu sufletul de ceilalți și celelalte — mai ales în fața neînduratei nepăsări a naturii.

În poezia «Cine știe?» într'un splendid și minunat peisagiu, zace pe malul apei «trupul unui om culcat» «Nu dormind, ci mort, sărmanul, — scos din apă înecat».

În liniștea și tăcerea înserării, în senina năpăsare a naturii.

Noi pe apa gânditoare trecem triști și'nflorați.
Căci ne știm în mâna morții și *cu mortul suntem frați.*

Iar în «Liniște» numai sufletul nostru urmărește cu fiorul spaimei și al grijii pe cei doi osândiți, scăpați din fundul ocnei.

Și ei tac, cu moartea 'n suflet și se lasă duși de cai,

numai sufletul nostru tresare îngrozit
când îi înghite prăpastia și-i îngroapă
mormanul de pietre năruite din pereți,
pe când

Falnică și neclintită stă și-acum întreaga oaste
De brazi vechi, bronzăți și sombri, revărsată peste
coaste,

Pe când nourii atârnă în lungi plete printre stânci
Incându-le în marea unei liniște adânci.

In *Aeternitas*:

Lumina 'nflăcărată a soarelui albește
Tot câmpul ce se 'ntinde ca apa unui lac,

și nici un ecou nu răspunde la dan-
gătul de clopot al bisercii din cimitir.

Și dangătul de jale împrăștiat a lene
Plutește și se duce departe 'ntunecat —

iar vântul singur usucă lacrămile de pe
fața moșneagului, ce sapă mormântul
fiu-său, cu aceiași indiferență cu care
usucă roua de pe câmp, pe când de-a-
supra-i se 'ntinde

Cerul în lumină, etern și liniștit.

Ne simțim singuri, pierduți în ne-
mărginire și sub arșița înflăcărată a
soarelui ne 'nghiață sufletul de spaima
singurătății, simțim mai adânc, mai lă-
murit, nevoia unei raze calde din su-
fletul «celorlalți și celorlalte», setea în-

frății cu tot ce simte și viază. E reluarea aceluiaș cântec vechiu, povestea celor doi trandafiri, povestea lui Rândunel, ecoul durerii tuturor sufletelor învinse, rânite de moarte în lupta pentru traiu și pentru fericire, povestea Magdalenei lui Ciulei, a Ofeliei și Desdemonii, a tatălui care-și sapă mormântul copilului, a mamei care-și tângue jalea de copiii ce dorm cuminți sub bolta 'ntunecată. — Glasul durerii veșnice în care se frământă viața, ori care ar fi el, găsește răsunet în sufletul poetului, găsește acea comprehenziune largă ce-l face să nimerească în totdeauna forma, cuvântul și muzica cea mai potrivită.

Poezia lui O. Carp e poezia unui cugetător și totuș nicăeri nu ne lovim de cugetarea rece, abstractă. Gândurile cele mai înalte, concepțiile cele mai mărețe au pătruns tot sufletul poetului și se revarsă în poezie cu tot farmecu și puterea de emoție a unor clipe trăite aveau. Poezia socială, poezia filozofică,

pretutindeni e *poezie*, pretutindeni interpretează poetul simțirile adânci ce se leagă de idei și le dă acea tonalitate caldă a vieții, poezia măreață, ce se ridică în suflet în preajma adevărului, poezia ce-ți dă înțelesul adânc fără de care ideea ar fi sau prea rece, abstractă, sau banalizată, coborîta la nivelul tuturor. Și iată-ne cuprinși de un simțimânt solemn, de respect religios, în fața țăranului ce trage și azi plugul pe petecul de pământ pe care atâtea moși și strămoși s'au ostenit să-l are, să-i scoată comorile de avuții și totuși n'au scutit de aceiași grea durere a grijii pe strănepotul de azi. Iată-ne ținuiți într'un sentiment dureros nedeslușit, cu inima încleștată nu de milă... parcă de respect, de evlavie ori parcă... de căință și de teamă... în fața chipului acestuia de fiu al țarinei, plecat pe coarnele plugului în umbra veșniciei:

Și când în jurul tău *se schimbă toale*
Tu să rămâi acelaș strănepoate,

Și tot să vrei ca brațul tău să are
Acelaș petic de pământ, pe care
Moși de strămoși, cu frunțile plecate
Munciră ca și tine, strănepoate.

Ce simple vorbe și ce lume de gânduri și simțiri ridică în suflet! Și cum știe poetul să ne deslușescă într'o singură îndoială veșnicia suferinții pe care o închide răbdarea acestui strănepot care de zeci de veacuri repetă aceleași gesturi ale moșilor și strămoșilor, cu aceleaș gânduri grele, bătut mereu de aceeași grijă, grija pâinii.

Moșneagul încovoiat de muncă, pentru care seara vieții, ca și seara zilei nu se apropie de cât ca să curme povara pe care veșnic au purtat-o brațele acum «bătrâne», moșneagul așteaptă ceasul din urmă «ce trebuie să sune» cu setea de odihnă cu care năzuiește tot muncitorul, spre căpătâiul ce trebuie să-i aline truda. Și'n somn îi pare că ceasul mult dorit a sunat.

Ce dulce-i somnul morții, și ce deplină pace

Dar iată că minunea de liniște se sfarmă

Se zguduie tăria de trâmbițe și larmă

Și prin văzduh noroade de oameni trec puzderii:

Se duc la judecată, e ziua învierii.

Pe tronul lui de aur stă domnul între îngeri,

La dreapta-i veselie, la stânga vaet, plângeri,

Și 'n cetele de-a stânga stau fețe cunoscute, —

Sunt frații, sunt părinții, plugari sunt mii și sute.

Zdrobiți stau sub osânda cerescului Părinte:

În veci de veci să aibă tot soarta dinainte,

Tot chinuri fără preget, tot muncă încordată,

Și nici măcar nădejdea că vor sfârși odată...

Tot potopul de vorbe din toate discursurile democrațiilor asupra stării nenorocite a țaranului nu pot da impresia covârșitoare a acestor versuri, nu pot revărsa în suflet deznădejdea acestei supreme îndoeli. Apăsarea cu care se lasă în suflet gândul acestei suferinți, nesfârșită ca veșnicia, tovarășa atâtor moși și strămoși, ce de zeci de veacuri ară acelaș petec de pământ pe care strănepotul se pleacă și astăzi.

Având să-și simtă gândul și zilele mai grele,

În umbra 'ntunecatei și crudei îndoеле.

Ce cumpătare în formă, ce gust sigur în alegerea imaginilor, ce putere de a concentra atâtea gânduri și simțiri în câteva versuri simple, cu muzica ușoară! Aci se poate măsura puterea artistului, vigoarea talentului, aci unde e așa de greu se găsești forma ce trebuie să încapă ideile de atâte ori îmbrăcate în banala și oripilanta haină a declamației.

Versul acesta greu de gânduri și simțiri, se mlădiază cu o simplitate și o ușurință uimitoare, pentru a da glas tuturor sentimentelor din sufletul omului, nuanțele sentimentelor celor mai duioase, cântecul Desdemonei:

«Ah! cât aș vrea să nu mor încă,
Să fiu iubită tot cum sânt,
Dar cântecul îmi vine 'n minte,
Și nu mă pot opri să-l cânt.

Notele — surde și grele ale deznădejdiei; simțiminte izvorâte din inima noastră ca și acele simțiri nedeslușite de care vibrăm, atunci când cugetul ne pune în fața veșniciei și a nemărginirii.

Glasul credințelor strânse, trimite e-coul farmecului lor și azi în sufletele tuturor, dar în sufletele celor pe care fructul oprit al științii a pus pecetea îndoelii, ele nu mai deșteaptă nici măcar ecoul părerilor de rău:

Miezul nopții și tăcerea de pe câmpuri și coline
Tremurată 'nfiorate de atâtea glasuri pline
Pe când pâlcurile grele de mahniri și 'ncearcă
zborul

Înainte bucuriei c'a'nviat Mântuitorul...
Dar de-asupra veseliei și-a vibrărilor ce sună,
Gândul se 'nalță'n slavă cu'ntristarea împreună,
Și de-acolo văd departe, cum plutește în tăcere
Un Pământ ce nu cunoaște decât moarte și durere,

Nici glasul adânc al clopotelor, nici cântul argintiu și limpede al colindelor nu poate întoarce sufletul cugetătorului, care a pătruns tainele vieții, spre vrajele credinții cu care se amăgesc cei ce nu știu privi pământul «din slavă».

Nu mai sânt acuma glasuri
Cu îndemnuri și chemări,
Ci se pierd făr' de răsunet,
Ca'n adâncul unei mări.

Și totuși în vechea catedrală ce a păstrat ecoul atâtor suferinți, care au invocat și și-au citit alinarea în ochii statuelor solemne, sufletul se moae în aceeași pace rezemnată căci și în cel ce crede ca și în cel ce nu mai poate crede,

În fața veșniciei și'n liniștea-i deplină
Durerea omenească se uită, ori s'alină.

În sufletul cugetătorului de azi ca și în sufletul credinciosului de odinioară răsună glasul veșniciei și sufletul răspunde cu aceleași vibrații profunde și solemne de și atât de deosebite de cele de odinioară. Tot atât de covârșit de povoaara veșniciei e sufletul cugetătorului de azi ca și acel al credinciosului de odinioară. Durerea necredinții, durerea cugetării în goană după raza himerică a adevărului absolut, setea nescinsă de a ști, de a pătrunde *taina neștiută*, găsește în versul lui O. Carp note tot atât de pătrunzătoare ca și durerea psalmistului de odinioară:

Prin noaptea cea de-apururi fără a vedea nimică,
Zadarnic umblă gândul pe drumuri nebătute...
Cuvântul ce aşteaptă nu-i nimeni ca să-l zică,
Să lumineze odată pustiurile mute.
Impresurat de noapte şi de necunoscut,
Nu stă să creadă gândul ca'n alte vremi şi-acum,
Şi nu mai zice: *Doamne, eşti tu, am cunoscut !...*

E psalmul tuturor celor ce se apleacă asupra prăpastiei nemărginirii, e tânguirea cugetării ce se zbate în problemele nedeslegate, ce pecetluiesc porţile de fier ale incunoscibilului, şi în care zadarnic bate ştiinţa cerând lumina, toată lumina, de care sufletul nostru e însetat.

Dar această religie a îndoelii, această religie a suferinţii pe care ştiinţa modernă o pune în sufletul celor ce i-au pătruns tainele, nu are nici când în viersul lui O. Carp accentul deznădejdiei pesimismului romantic, nici când nu răsună în viersul lui acea tânguire deşartă, acele blesteme copilăreşti şi acea şi mai copilărească invocare a «liniştei eterne» cu care ne-au împuiat

urechile poetaștrii din curentul zis eminescian.

Durerea, suferința în care se zbu-
ciumă tot ce viază, conștiința slăbiciunii
și a nimicniciei noastre în întunerecul
ce ne'nconjoară și în care

Un soare întâlnit în cale c-o candelă tremurătoare,

sânt simțiri și cugetări ce nasc în mod
firesc în sufletul omului de cugetare din
vremea noastră, dar atitudinea durerii
și a milei aceștia e atitudinea demnă
și tare a omului stăpân pe sine care
știe și cunoaște, atitudinea lui e ati-
tudinea celor trei stejari pe care întâm-
plarea i-a sădit «în câmpia nesfârșită
ca în mijlocul unei mări».

Cresc în slavă, fără grije, că sânt poate prea bă-
trâni.

Ce le pasă?... Vie moartea; *au văzut-o 'n câmp,*
o știu.

Nu'nspăimântă ea stejarii ce trăiră în pustiu;

Când *în fața veșnicei și în liniște-au crescut,*

Li-se pare un prieten veșnicul necunoscut.

... li privești dorind un suflet ca al lor de înțelept!..

Îar tinerilor din corabia ce plutește pe marea vieții fără nici un țel, tocmai tinerilor acelora ce au «lacrimi multe dar inimi nu mai au» și cu care, cu voe sau... fără voe, îl confundă așa zisa noastră critică, le trimete ca cu glas de trâmbiță îndemnul de la sfârșitul poeziei *Pe mare*, pe care le-o dedică.

Cu bine înainte! La noi izbânde, navă!
De-acum nici gânduri triste, nici inimă bolnavă,
Ci numai voe bună, și cântece și lupte
Pe valurile mării și-a vremii ne 'nterupte.

Cine-a vorbit de pesimism, de curent Eminescian, de tânguire fără vlagă?... Nici de pesimismul genialului nostru Eminescu, și cu atât mai puțin de parodia lui, nu poate fi vorba aci, și numai reaua credință sau ignoranța ar putea confunda cuprinsul acelor versuri, cu versurile celuia ce în fața veșniciei în spațiu, ca și în fața veșniciei în timp acolo unde nu 'ntâlnești «ruine nici umbre de eroi», găsești accentele aceste

viguroase și plin de bărbăția unui curaj
luminat;

Ascultă-i lung tăcerea și 'ntoarnă-te 'mpăcat
Cu sufletul în zale de liniște 'mbrăcat,
Și ca să poți tot greuul vieții înfruntă
Pe drumurile vremii privește 'n urma ta.

Cine găsește că versurile aceste nu
mai sânt în «gustul sănătos» al vremii
noastre? Cum adică azi sufletul nos-
tru sănătos nu mai înțelege glasul ce

Cu ritmul vechiu în valuri
Tot fâșie și bate?

în versurile lui O. Carp? Schimbatus-a
evoluția cugetării într'atât, că nu mai
pricepem concepția lui O. Carp despre
lume? Perdut'am trista certitudine că
spritul nostru e înconjurat de nemăr-
ginire și'ntunerec?

Ori s'au convins cugetătorii adânci,
iubitorii de lumină, că acestea sânt
«motive mărunte de durere»:

De cum eră odată
Azi multe sunt *pe dos*
Căci *nu degeaba suflă*
Un vânt mai sănătos!

Dar nu se schimbă legile veșnice ale firii după fantazia *savantei* critici. Și câtă vreme scăpărările de adevăr vor lumina prăpăstiile veșniciei și ale nemărginirii, câtă vreme se va frământa sufletul nostru în durerea îndoelii, câtă vreme ne vom ști mici și slabi în «mâna morții», câtă vreme se vor găsi suflete în care să tremure încă durerea milei pentru suferință, câtă vreme va mai licări în sufletul nostru scânteia dumnezească a iubirii de altul, versurile lui O. Carp vor răsună adânc și întins în conștiința noastră și vor străluci printre alte versuri «ca un ban nou într'o comoară.»

MIHAIL SADOVEANU

*Povestiri. — Șoimii. — Dureri innăbușite. — Crâșma
lui moș Precu. — Povestiri din război. — Amin-
tirile căprarului Gheorghită. — Floarea ofi-
lită. — Mormântul unui copil.*

I.

Sunt 8—9 ani în urmă, un prieten al meu, azi pictor cu renume, mă duse să văd pictură la Ateneu. După o ședere de mai multe ore, trebuia să mărturisesc cu umilință prietenului meu, că nu mă pricepeam de loc în ale picturii. Acesta zâmbi și fără a-mi răspunde mă conduse de la Ateneu la Primărie. Nu pricepeam nimic din fantazia pictorului și-l urmam cu

nedumerire. Ajunși în sala de sus a primăriei, înaintăm cu greu printre o mulțime de tipuri ce fumau și făceau gălăgie și mă găsesc deodată în fața tabloului lui Grigorescu *Atacul de la Smârdan*. Ce am simțit în acele momente nu se poate exprima prin vorbe. Am simțit pentru întâia oară divinitatea artei în pictură, acea emoție supra omească, ce te cuprinde în fața frumosului desăvârșit, dar am simțit, în același timp, că Grigorescu a pus acolo pe pânză ceva din sufletul neamului nostru. Acei soldați cu puștele 'ntinse, cu corpul și sufletul purtați înainte la atac, sunt *Români* și lucrul acesta îl simți adânc în fața tabloului acestuia, ca în fața oricărei alte lucrări a lui Grigorescu, fie că reprezintă scene, țărani sau numai colțuri din mândra noastră țară.

Ei bine, aceleași emoții m'au zguduit, când am citit cele întâi nuvele ale lui Mihai Sadoveanu și după mine aici stă

originalitatea și garanția puterii talentului său. În tot ce scrie el găsim ecoul sufletului nostru românesc, tipurile sale au adânc întipărită în ele firea neamului; natura însăși la dânsul, nu e un colț oarecare din raiurile pământului ci e natura Moldovei noastre. Lumina ei o simți, cerul ei îți zimbește, apele ei te încântă, pădurile ei te dezmeardă cu miile lor de glasuri, atât de bine cunoscute celor ce au trăit în ea.

De ce atât de tânăr, de necunoscut și de *nepatronat* de nimeni s'a impus tuturor cari l'au citit? Eu cred, că în afară denecontestabilul său talent, pricina a fost tocmai această notă, care răsună mereu în operele sale făcând să vibreze în noi strune adânci pe care nici nu le mai bănuiam că există. Vorba «frate» care-i vine atât de des sub condeiu ne vine și nouă din inimă pe buze când îl citim.

Frați suntem cu bătrânul hatman din *Răzbunarea lui Nour* și simțim

că așa trebuie să fi fost Moldovenii lui Ștefan cel Mare cu suflet de flacăra, ochi de jărătic, aspri și neînduplecați pentru ei înșiși și pentru alții, stăpâniți covârșitor de ura vrășmașului, de dragostea de neam și de moșie. Frați ne simțim și cu boerul Manolache din *Necunoscutul*, acel boer din vremea noastră, care abia în pragul morții înțelege cu desperare cum ar fi putut să trăească și cum a trăit. Frați suntem mai ales cu acel Luca Stroescu atât de Moldovean în duiosia care-l coprinde la chef, în trebuința neînvinsă de a-și deschide prietenilor, punga și inima de a-și vărsa sufletul lui plin de bună-tate, dar zdrobit fiind că n'a știut să vrea la o cotitură grea a vieții. În acești doi e întreagă firea Moldoveanului deschisă la prea multe impresii și tocmai de aceia atât de șovăelnică și supusă slăbiciunilor, atât de dezarmată în fața ochilor săgetători, a duiosiei femeiești și a ademenirilor plăcerii.

Viața întreaga, așa cum se desfășoară din primele sale povestiri, e viața noastră în ceia ce a păstrat mai caracteristic românesc. Vânătoarea, chefurile și mai ales mesele, acele mese la care bucatele curg cu îmbelșugarea de la mesele împărătești, vinul se bea cu oala și se scoate din beciu cu cofa, iar glumele și cântecele lăutarilor nu mai conținesc, au culoarea locului, savoarea neamului moldovenesc.

Oricare ar fi stratul social din care Sadoveanu ne redă un colț de lume și de viață, oricare ar fi întâmplările și momentele sufletești din viața unui tip, problemele sufletești și sociale, bucuriile, durerile nădejdiile, aspirațiile se răsfrâng în firi individuale foarte caracterizate dar având totuși un fel de a fi comun, păstrat în linii mari și statornice în decursul veacurilor și alcătuind culoarea, personalitatea, originalitatea neamului nostru ca atare.

Fără teorii preconceptionale, fără sistem

de filosofie alcătuit mai dinainte, a găsit, prin puterea de divinațiune a talentului adevărat, cea mai nimerită formă a artei în care să încapă viața așa cum o înțelege și o cere sufletul modernului. În opera lui găsim «omul» așa cum îl vedem azi când concepțiile largi științifice ne deschid perspective adânci asupra complexității fenomenelor sufletești, asupra miilor de legături între noi și infinitele manifestări ale vieții, întinzând marginele personalității până în adânci și necunoscute ținuturi ale trecutului, până la îndepărtate și nepătrunse cauze ale prezentului.

Ceia ce te farmecă și-ți robește interesul în povestire din primul moment, e puterea de viață cu care se înfățișează colțul de lume evocat. Tipurile, din cele întâi povestiri chiar, ni se arată în întotdeauna printr'o mișcare a fizionomiei, într'un *moment expresiv* al feței și a întregului trup, de aceia le simți trăind cu atâta putere.

Iată în *Zâna Lacului* pe Zamfira țărăncuța oacheșă, cu ochii cenușiii neliniștiți și ciudați, care-i scânteiază sub sprincenele negre. Iată-l pe boerul Manolache din *Necunoscutul* care cum apare ne țintește cu ochii arzători de muribund. Boerul Tudoran în «cei trei» a cărui barbă roșie fulgeră fluturând, pe când ochii albaștri exprimă atâta blândețe; și cărciumarul Petrache din *Intr'un sat odată...* care stă după tețghea cu gura întinsă până la urechi într'un zâmbet prietenos să-și primească mușterii — și care veți voi din tipurile descrise, eroul principal, ca și actorii secundari.

De aceia toți trăesc și se mișcă în fața noastră cu puterea de iluzie a unei halucinații, fiind că la el *viața e zugrăvită în mișcare*.

Măestria lui de a sugera viața cu toate dramele ei prin gesturi și mișcări se vede din admirabila nuvelă *Un țipăt*.

Tipurile se frământă în lumina ferăriei ca niște umbre fantastice pe când povestitorul și întreaga scenă unde se petrece drama sunt cufundați în întunerecul umed al unei nopți de toamnă. Umbrele se mișcă în cercul luminos al ferăriei cu puterea surprinzătoare a realității: umbra spionului, o umbră grotescă de bețiv, care denunță ceva ferarului curios, ochii licăritori ai acestuia în care se aprinde mânia formidabilă și izbucnește în lovituri furioase de ciocan pe nicovală.

Sfârșitul dramei îl ghicești înspăimântător din jocul luminei din casa de alături, care la început tremură la un geam, prinde să alege, să se zbuție și să izbucnească când la un geam când la altul. La o fereastră deschisă apare o clipă un chip cu ochii holbați într'o spaimă nebună. Apoi geamul se închide, lumina se stinge și un țipăt răsună, prelung și slab în tăcerea nopții. Cititorul, halucinat, ur-

mărește acest joc de lumini și umbre, coprins de groază și abia îndrăznind să respire.

Dar în această nuvelă nu e numai un admirabil și neîntrecut joc de umbre și lumine, o dramă care-ți încleștează inima de groază, într'o noapte umedă de toamnă plină de șoaptele dureroase și îngrozite ale vântului, de țârâitul nesfârșit de trist al picăturilor de ploae și de fâșiitul misterios al arborilor. În tâmplarea aceasta petrecută *când-va*, într'un trecut nelămurit, *unde-va* într'un loc necunoscut, deschide o adâncă și neașteptată perspectivă asupra dramelor și frământărilor din viața omenirii.

În scene reale cu figuri săpate net și în relief, cu întâmplări obișnuite, strânse într'un cadru mic, prozaic, amănunțit descris, deodată simți trecând fiorul marelui necunoscut. Astfel e scena vie, viu mimată, viu petrecută sub ochii noștri din povestirea *Intr'un sat, odată...* Intrarea străinului călător în

sat, în amurgul începutului de toamnă care te pătrunde cu liniștita lui melancolie; legănatul rar și dulce al mersului roibului: tac-tac-tac-tac; descrierea amănunțită a drumului cu cele două coline de-o parte și de alta pe spinarea cărora se ridică copacii singuratici cu frunza rară; aspectul satului real și familiar, toate aceste amănunțimi nu sunt numai o admirabilă descriere, ci, și o minunată pregătire pentru ca în acest decor mărginit și atât de bine cunoscut, să simți adânc fiorul necunoscutului, în fața morții, care fulgeră pe strein dintr'o dată, în cârciuma lui Petrache. Călătorul care doarme sub glie, uitat până 'ntr'atât, în cât nimeni nu știe dacă a fost bălan sau oacheș, pe care nimeni nu-l știe de unde venă, unde se duceă și nici măcar cum îl chemă, e nu numai un artistic și dramatic sfârșit de nuvelă, e nota care face din acest neînsemnat epizod din viață un episod din epopeea omenirii.

Pretutindeni plutește poezia plină de fiori a nemărginirii. Subiectul povestirii fie el luat din viața umilă a bietului moș Simion neștiut de nimeni sau din vijeliosul trecut, plin de fapte eroice și scene crude, al unui neam întreg, omul cu sufletul și viața lui rămâne pretutindeni aceiași slabă ființă, bătută de talazurile nemărginiri, întrerupând o clipă forma peritoare născută din jocul caprițios al unor puteri necunoscute.

Cei ce n'au prins această concepțiune de viață și de lume a autorului îi impută din această pricină lipsă de plan și de compunere în nuvelele mai lungi cum e *Crâșma lui moș Precu* și în romane. Din întunericul vremii resare un colț de lume în care viața se petrece în frământări, dureri și bucurii, cucărindu-ne sufletul prin puterea de adevăr cu care e redată, prin puterea dramatică a conflictelor sufletește, pentru a se stinge apoi în întu-

nericul și nemărginirea din care le-a scos și le-a făcut să strălucească o clipă puterea de vrajă a artei.

Felul acesta de a trata subiectul, lipsa aparentă de plan și compunere, de simetrie convențională și artificială, de meșteșug, de regule consacrate și banale, contribuie de sigur în mare parte a ne da iluzia aceia de viață și realitate, proprie tuturor scrierilor lui Sadoveanu, celor cu subiect din viața de azi ca și celor cu subiect din trecutul unor vremi turburi și de mult apuse, cum e minunatul poem epic *Șoimii*.

În această operă de tinereță proza nu cunoaște nici o disciplină, ci se desfășoară cu strălucirea unui straiu de purpură și pietre scumpe, cu sclipiri de lumini fulgerătoare, insuflând numai prin căderea ritmului măreția solemnă a poeziei războiului, învălmășeala și groaza nebună a luptelor, a carnagiului.

Oamenii cari se frământă în lumina roșie a pârjolului, se prăbușesc în fugi

nebune pe șesurile nemărginite, mânați de puterea de voință și nădejdea îndărătnică a sufletelor primitive, de puterea de vitejie și voinicia omului din acele vremuri, născut, trăit, merit să moară în luptă, oamenii aceștia sunt uriași cu mușchii de oțel și sufletul neînduplecat, covârșiți de ură sau iubire, mânați de porniri neînvinse spre răzbunare și izbândă. Ei nu cunosc piedică dacă piedica nu e în sufletul lor : căci iată-l pe Nicoară pătrunzând cu o mână de oameni în inima țării, în palatul lui Petre Schiopul. Iar când dau îndărăt nu dau pentru că sunt învinși ci pentru a se repezi din nou asupra dușmanului mai învierșunați și mai bine pregătiți. Cei zece tovarăși dezlănțuiți pe șesurile întinse în fugă nebună, vijelii purtând oameni cu vijelii mai năprasnice în suflet, apar măreți ca o putere a firii și tot atât de măreață e și poezia popasului scurt, în alinarea odihnei, în care cântecul lui

Caraiman pune o notă duioasă omenească.

Partea această *omenească* nu o uită autorul niciodată. Se ivește abia, sau stăpânește covârșitor sufletul și felul de a fi al eroilor, după cum o cere viața în desfășurarea evenimentelor ei. Eroii lui au trup ce simte și frigul și foamea, în sufletele lor sunt porniri și dorințe izvorâte din slăbiciunea omenească, cum e dorul pipei la moș Petre Gânj, oftatul lui Toader Ursu după oala cu vin. Sufletele «Șoimilor» se alină și se deschid la bucurile vieții în clipele de răgaz petrecute la curtea lui Andrei Davidescu, între boerul cu privirea limpede și jupâneasa Irina mititică și blândă. Adieri de dragoste pătrund firile aceste oțelite în luptă și primejdie în preajma poeticului chip al jupâniții Ilinca.

Strălucitoare și minunată se desfășoară, în mijlocul scenelor de războiu și groază, viața obișnuită în timp de liniște, cu vânătoarea, hora din curtea

boerească și cheful, cheful acela în care poloboacele se desfundă, și se golesc cât ai clipi din ochi, în izbucnirea glumelor și veseliei caracteristice țăranului nostru. Toți își păstrează, trecând în învâlmășeala crudă și feroasă a luptelor firea cu care se veseleau și petreceau în clipele de răgaz ale păcii. În orice împrejurare a vieții, în orice moment al acțiunii «eroii» sunt oameni cu gesturi și atitudini firești, obișnuite, familiare și de aceea au atâta putere de realitate și adevăr. De aceea ne apare atât de vie mulțimea în furnicarea ei: trăind ca o ființă monstruoasă, cu viața ei proprie, teribilă în prăbușirile asupra dușmanului, măreață în avânturile ei de mânie și desperare, josnică și feroasă în cetele de pradă ce se adună sub zidurile palatului și se reped să jăfuească și se pârjolească curțile părăsite, o ființă monstruoasă în care palpită mii de vieți, se agită mii de brațe, se frământă mii de patimi și

a cărui suflet ni să arată în glumele și ghidușiile lui Șahân aparul și Gliganul, două tipuri ce devin o lume și ne apar ca un simbol.

E acest roman o operă de tinerețe în care darurile autorului se manifestă ca o putere neînfrânată, nestăpânită și nemlădiată încă de cerințele gustului desăvârșit și ale meșteșugului. În această operă plină de scene mărețe, redată cu o uimitoare putere de viziune, dar neegală și neîndemânică în unele părți, își satisface autorul avântul spre poezia eroică a unor vremi de luptă și viață vijelioasă. În ea sunt aspirațiile unui suflet tânăr spre o lume alta de cât cea reală, o lume în care totul e măreție și putere, o lume în zugrăvirea căreia fraza poate să răsune ca o fanfară de zăngănitul armelor și a strigătelor de războiu, poate să se desfășoare cu sclipiri de fulger și licăriri de arme pe fondul sombru al povestirii, în bogăția covârșitoare a unor imagini, ce

nu impresionează atât prin zugrăvirea precisă cât prin puterea ce o au de a trezi în suflet *tendințe*, de a evocă alte imagini și simțiminte, în legătură cu acestea, ca un ecou repetat de mii de glasuri tainice în sufletul cititorului.

II.

Și după acest roman în care pare că autorul și-a revărsat plinul de tinerețe, lăsând frâu liber imaginațiunii sale puternice, talentului său exuberant, în al doilea roman *Floare Ofilită*, stăpân pe formă, își supune și mlădiează darurile firești pentru a ne redă viața în cele mai umile manifestări ale ei, precis și adevărat, dar cu interesul, dramaticul și poezia ei proprie.

Un tânăr Vasile Negrea se reîntoarce din armată în sânul familiei, reintră în viața copilăriei lui, în viața bătrânilor neclintiți în obiceiurile și apucăturile

lor — o dragoste cu copila unui prieten al tatălui său — o dragoste ca oricare alta, are sfârșitul inevitabil unei astfel de întâmplări într'un orașel ca Vascanii : însurătoarea celor doi tineri. Astfel Vasile intră în rândul gospodarilor și funcționarilor din micul său oraș natal. În viața aceasta ștearsă, mediocră, își ia locul ca atâți alții înaintea lui, ca atâți alții în jurul lui, ca cine știe câți alții în urma lui!

Lumina unei dragoste mari și adevărate revarsă o clipă strălucirea poeziei sale asupra acestei vieți searbede, fără nici un interes, fără nici un avânt mai deosebit, apoi se stinge, lăsând să curgă mai departe viața micului târgușor, mai monotonă și mai fără nădejde de vre-o altă lumină în trecerea ei tihnită, domoală, fără evenimente și mai fără întâmplări.

Valoarea artistică a romanului se poate măsura după faptul că de la primul capitol știe să ne cucerească su-

fletul, să ne trezească interesul pentru cuibul de viață ce îl zărim odată cu Vasile Negrea pe deal «negru în pânza roșie a asfințitului». Reînviem odată cu eroul la mireasma jilavă de verdeață abia eșită din pământ, în peisagiul întins al câmpiei cufundată în amurgul cald al lui Martie. Ne bate inima de calda emoțiune a reîntoarcerii la cămin când facem drumul, spre casa părintească a lui Vasile, cu birja de drum ce merge hodorogind, acea birjă de Moldova unică în felul ei, cu calul cărămiziu, costeliv, cu jupânul așezat cam într'o parte pe capră, gata să intre în vorbă cu mușteriul. Intrăm încet, încet, cu simpatie în viața domoală a târgușorului urmărind firul amintirilor lui Vasile Negrea, până ce intrăm în atmosfera caldă din casa lui Cuconu Alecu Negrea.

Atunci deodată ne uităm cu interes la cei de prin prejur, căutându-le chipul și înfățișarea, fizionomia morală, inte-

resându-ne de micile lor bucurii, preocupări, luând parte la viața zilnică, la mese și la cinste. Urmărim cu acelaș interes ca și Vasile Negrea «reparațiile» lui Conu Alecu, altoii din grădină, însemnările cu litere chirilice ale lui Conu Grigore, râdem la glumele lui Mihai, la șotiile lui Turmei și ne simțim din ce în ce mai bine între bătrânii ce povestesc din ce în ce mai însuflețiți despre mici întâmplări, lucruri vechi izvorîte din amintirea lor. Ne uităm pe rând la ochii verzi ai lui Conu Alecu, la barba popească și nasul coroiat a lui Conu Grigore, la bărbuța ca «a lui Cuza» și mai ales la ochii buni și prietenoși ce licăresc în fața roșie ca gotca a lui Conu Andrieș

Vrem să știm cum trăiesc bătrânii aceștia de dimineață până în seară, îi urmărim pe cele trei uliți ale târgușorului, cum trec pe dinaintea prăvăliilor, pe lângă negustorii ce se scoală de fac saluturi adânci dar prietenoase,

la Trifanov unde se întâlnesc cu prietenii și cunoscuții, cu notabilii și «magistrații noi», le ascultăm banalitățile, reflecțiile cele mai îndepărtate de realitatea lucrurilor, politicele și cuzismul, frazele lor cu întorsături din alte vremuri, învechite fiindcă au servit de atâta vreme, atât de asemenea cu gologanii șterși ce trebuie să se găsească în punga fiecăruia dintre ei. Și pare că și pentru noi pendula bate clipele mai rar și sună ceasurile cu glas tremurător când urmărim gesturile tacticoase ale bătrânilor, ce joacă preferans seara în odaia cu mobilele vechi lustruite, rechemând o clipă amintirile din mormântul trecutului și lăsându-le apoi să recază iar în pacea uitării lui. Intrăm adânc, din ce în ce mai adânc în viața acestui colț de lume, pierdut în liniștea naturii și îngropat în monotonie, din ce în ce ni se deslușește mai mult fizionomia târgușorului cu ulițele pline de copii slăbuți și zdrențăroși pe care-i duce

la școală «belferul necăjit și gânditor», cu ușele de la case deschise prin care se văd fustele colorate ale femeilor ce directică prin odăi, cu duruitul greu al mașinelor de cusut ale croitorilor, cu ciocanele înăbușite ale cismarilor, cu fețele palide plecate în cadrul ferestrei asupra cusăturilor, cu salaturile funcționarilor grăbiți spre cancelariile lor. Simțim sub aparența de liniște moartă a orașelului zvâcniturile și frământările vieții, suferința și chinul luptei pentru pâine, nemărginita durere cu care se trăiește, luminată ici coala de mici licăriri, de mici bucurii de-o clipă.

Prin descrierile și scenele sale pline de viață autorul îți fură sufletul în cele patru cinci capitole de la început pentru ca să urmărești apoi cu atenție încordată cum încolțește, resare și se deschide plină de strălucire, acea minunată floare a vieții, dragostea mare și adevărată, acea poezie de o clipă ce

trezește în sufletele cele mai umile o lume fermecată și face din viețile cele mai mediocre o feerie luminoasă.

Dragostea încolțește în sufletul lui Vasile Negrea și al fetiței lui Conu Andrieș în pacea sfântă a sărbătorilor de primăvară, Paștele. Poezia nopții aceleia de înviere în care Conu Grigore și Conu Alecu povestesc minuni din viețile Sfinților până ce clopotul cel mare vestește ceasul învierii, «tremurându-și vibrările în aerul încărcat cu ușor miros de primăvară», are ceva măreț și tainic, mișcă în sufletul lui Vasile Negrea fibrele adânci ce-l leagă cu trecutul, și-l readuce în viața aceasta lină și curată a copilăriei lui, «om împlinit, în rând cu ceialalți», în rând cu bătrânii între care a copilărit, el ce a trecut deja prin o altă viață. O viață cu plăceri și dureri ascuțite, viață de oraș mare ce-l târâse fără răgaz de la o impresie la alta și-l făcuse adesea să simtă o plictiseală grea de când se în-

torsese între ai săi. Pe Tincuța însă nu cele ce se întâmplau în jurul ei au împins-o la dragoste; ea trăise mereu aceeași viață lină și curată, cu aceleași ocupații regulate și petreceri de sărbători la date hotărîte și nu simțise norul ce-o învăluisse până atunci, de cât sub năvălirea de soare a acestui simțimânt nou și puternic.

Vasile iubește în fetița lui Conu Andrieș oare-cum simbolul emoțiunii reîntrării în viața patriarhală din Vascani, ea întruchipează pentru el impresiile reînnoite ale copilăriei, satisface pornirea strămoșească moștenită unde-va în sufletul lui de a se așeza «om împlinit» în rând cu ceilalți gospodari și a duce mai departe viața pe care au dus-o toți ai lui. Madam Trifanov, viața de cafenea și de plăceri echivoce altele de cât acele ale bătrânilor, viața pe care a dus-o când-va în tavernele scunde din oraș, petrecerile cu gradații, se sting, se depărtează perdute într'o

ceață deasă. Dar urmele ce le-au lăsat în suflet, se pot ele șterge vre-o dată? Poate oare înflori în sufletul lui Vasile aceeași floare minunată, gingașă și strălucitoare ca în sufletul curat și nou al fetiții lui Conu Andrieș?

Poate el reintră cu totul în viața bătrânilor cu ocupații regulate și monotone, cu plăceri curate și nobile, în viața aceasta învăluită într'o lumină stinsă de nor, pe care o luminează doar raza de soare a vreunui simțimânt puternic ca dragostea lui Conu Andrieș pentru fetiță sau a fetiții pentru Vasile?

Aceasta e problema pusă de Sadoveanu în romanul său și răspunsul vine treptat din întâmplările mici cari se perindează în viața tihnită și monotonă a orașului.

Cititorul o simte plutind dureroasă și chinuitoare în atmosfera vieții aceștia, ce pare fără interes, dacă nu știi s'o privești.

Suflarea aspră a realității pătrunde

în sufletul fetiței lui Conu Andrieș, încetul cu încetul, făcând să tremure și să se înfișoare plăpânda floare a iluziilor și a poeziei. Ea pătrunde cu fie-care cunoștința nouă, asupra căreia Coana Casuca da lămuriri amănunțite, scoțând la iveală dureri, nenorociri și plăgi urâte sufletești, pătrunde aspră și neînduplecată de după zidurile fie-cărei case din târgușorul Vascanii. În fie-care căsnicie aproape, unul bea, joacă cărțile și femeia cu copiii plânge și rabdă de foame sau merge de-l scoate din cărciumi cu scandal, alții își lasă nevestele frumoase și cinstite alergând după cine știe cine... Pretutindeni durere, umilință și nenorocire. Oare n'a înflorit pentru ei nici odată minunata floare a dragostei, a iluziilor și a credinții în viitor? Și sufletul fetiței lui Conu Andrieș se strânge închizând mai adânc în el floarea dragostei și a poeziei până când intră și căsuța lor în rând cu alte atâtea din târgul Vascanilor. Fetita-și trăește

aci viața de altă dată regulată și monotonă, dar lumina din sufletul ei împrăștie farmec și poezie în colțul restrâns, în care se învârtește, câtă vreme crede că sufletul ei e reflectul sufletului lui Vasile. Adesa simțise parcă o lipsă în dragostea lui Vasile pentru ea, ar fi vrut alt-ceva parcă, nici ea nu știă *ce* și apoi se gândise că așa trebuie să fie, până când, după prima împăcare, simțise un vânt ghețos pătrunzându-i în suflet și veștezinđ multe din florile de până atunci. Scena aceasta trebuie recitată de acei ce au judecat cu ușurință romanul tânărului scriitor. Mai întâi amărăciunea așteptării și lacrimile în cari pare că se năruie ceva din sufletul tinerii femei — apoi întâlnirea cu Vasile, vorbele neînsemnate și atât de naturale și potrivite în situația lor — și împăcarea dorită de ea, dar petrecută cu prea multă ușurință după terribila durere ce-i zbućiumase sufletul, așa că fata e decepționată — deși fe-

ricită căci mai crede încă în frumoasa lor dragoste sub dezmierdările lui, dar în același timp mâhnită de o mâhnire surdă ; în sufletul ei s'a săpat o urmă, s'a deschis o ușe prin care a năvălit o suflare aspră din recea și dureroasa proză a celorlalte căsnicii.

Pe Vasile îl simțim de la această primă întârziere recucerit de vechia viață de la oraș, împins pe calea cafenelii și a cârciumii, îndată ce s'a potolit primul foc al dragostei și s'au tocit emoțiile noi ale reîntoarcerii la cămin și reîntoarcerii în viața copilăriei lui.

Floarea dragostei se veștejește, moare în fie-care zi în sufletul lui: Singurătatea în doi nu o mai căută și partea sufletească în legăturile lui cu Tinca dispare pe nesimțite. «Începea să se îngrașe, îi plăcea o litră de vin la masă»; povestea Tincăi întâmplări vechi de care râdea foarte vesel, avea mereu nevoie de societatea altora, seara se duceau la vecini, când eșea se oprea la Tri-

fanov, la un păhărel.» De atunci rămâne în clisa aceia, în care de atâta vreme se târau tovarășii lui, până când vine acasă, nu cu ochii licăritori ca altă dată, nu răspândind duhoarea de vin și tutun ca altă dată, ci, stins, pierdut. Fetița lui conu Andrei nici nu mai plânge acum, ceva în ea s'a zdrobit, simte nelămurit că toate sunt în zadar, nimic nu se mai poate repara și că împăcarea foarte ușoară și de data asta nu mai înseamnă nimic. De aci înainte își plimbă ea disperarea printre miclele întâmplări ale vieții din jurul ei, nemai simțind nici nevoia de a fi mângâiată, și viața curge în jurul ei indiferentă cu învălmășagul ei de mici patemi și mari suferințe, de interese meschine și vorbe zadarnice, în clevetirile și intrigile nesfârșite ale micilor centre din provincie. Și alte dragosti încolțesc în jurul ei, se pregătesc să înflorească, iar ea le privește cu interes, cu durerea nelămurită a

gândului că vor înflori și se vor veștezi ca și florile din sufletul ei.

Vasile se afundă mereu în viața de la cafeneaua lui Trifanov, firea lui slabă mai șovăie încă gândind la iubirea Tincuții, dar nu are puterea să se împotrivească ispitelor ce vin din trecutul petrecut cu gradații, în desfrâul și orgiile din tavernele scunde din oraș.

Din ce în ce mai limpede pricepe Tincuța de unde vine nenorocirea. Din ce în ce îi apare mai zadarnică lupta, mai fără de putere dragostea, în potriua chemărilor din lumea aceia pe care ea nu o cunoștea, dar care otrăvise sufletul lui Vasile, îl înconjurasese și-l prinsese în mrejele ei, prin mii de fire nevăzute. Din ce în ce i se pleacă sufletul zdrobit sub puterea fatalității și tinerețea i se domolește, i se stinge gata să primească și să ducă până la moarte viața searbădă în care s'a o-filit pentru totdeauna floarea dragostei și a poeziei, după cea din urmă și

mai zadarnică împăcare, alături cu ce-i fusese odată drag!...

O pagină după cum se vede din istoria veșnică a omenirii, trăită sub ochii noștri într'un colț de lume necunoscut, în suflete simple și umile: reintrarea treptată a unei căznicii noi în făgașul comun, durerea cu care se stinge în suflet lumina tinereții și se ofilește floarea viselor și a poeziei, durerea cu care ne 'ndrumăm, murind în fie-care clipă, spre veșnicia morții și a necunoscutului.

Felul subiectului și mai ales factura romanului care ese din obișnuit au surprins opinia publică iar romanul, cel întâi cari să merite acest nume în limba noastră, cu toate calitățile și frumusețile sale, a fost o operă nesocotită de critică.

Trebue să recunoaștem totuși că e o putere de talent deosibită aceea care a putut însufleți acest colț de lume mort, care a putut deșteptă interesul

nostru pentru viața ce se scurge în căsuțele rare ce par căzute în amorțeala unei veșnice ațipeli pe marginea drumului.

E o mare putere de înțelegere a vieții la cel ce știe să o redea în avânturile și pornirile ei neînfrânate, în izbucnirile ei uriașe ca și în slabele pâlpâeli, în sărăcia unei atât de sarbede lumi sufletești. Și ce mlădiere în stilul celui ce știe zugrăvi scene poetice sau mărețe în culori violente, cu largi pete de umbră și de soare și poate în acelaș timp să migălească mici scene petrecute într'un cadru mic și prozaic scaldate într'o lumină stinsă, veșnic aceeași.

Se pot crea de sigur opere de valoare, dovezi de mare talent, evocând colțuri de lume iubite, ființe cu care ești sufletește înrudit, pe care le iubești și-ți plac pentru că îți realizează idealul de viață și de om. Dar ce putere de creațiune se cere de la cel ce dă ființă

și realitate tipurilor străine de firea și simpatia lui și pe care totuși le vede în lumina justă, cu puterea de adevăr cu care redă Sadoveanu tipurile din *Floare Ofilită*.

E o dovadă acest roman de largă și caldă simpatie cu care înțelege el viața în toate manifestările ei, e în el dorul de a culege de pretutindeni frumusețile materiale și sensibile și a le lega în scene și tablouri ce-ți dezmiardă ochiul și din care îți pătrunde în suflet ca suflarea dulce a poeziei sămănată pretutindeni și în decursul veacurilor de sufletul omului, poezia ce se desface și plutește în fire și din lucruri pentru că acolo a trăit, a luptat, a suferit și s'a bucurat *omul*, ori cât de umilă și neînsemnată ar fi viața lui.

Romanul lui Sadoveanu ne trezește simpatia și interesul pentru un colț de lume ignorat și desprețuit de noi, un colț de lume însă în care se trăește ca mai în toată țara românească: viața mici-

lor centre de provincie, în care se resfrânge totuși aceeași viață veșnică cu legile ei nestrămutate, aceeași mișcare veșnică, repetată în unde depărtate de la om la mediu și mai ales de la mediu la om, ridicând și aci ca pretutindeni dureroase conflicte sufletești, interesante probleme de psihologie individuală și socială, în forma și proporțiile cerute de împrejurări.

Fericirea și nefericirea, moralitatea sau desfrâul, miile de fețe ale vieții sufletești și sociale izvorăsc din mii și mii de cauze, din jocul a mii și mii de factori și împrejurări. Bătrânul Cuconu Alecu Negrea și Cuconul Grigore prietenul său sunt firi potolite, cumpătate, oameni cum se cade. Dar ei au crescut, au trăit și au îmbătrânit în împrejurări neschimbate, ce nu au pus la încercări prea ispititoare puterea lor de voință. Pe de altă parte ei nu sunt în stare să săvârșească fapte mari și nu au nici acel prisos de energie care să-i pue în

conflict cu monotonia și plictiseala de toate zilele.

Vasile, în care e aceeași fire cam ștearsă și cu voința cam șubredă, se îndreaptă pe altă cale fiind că a trăit în alte împrejurări care i-au creat nevoi și obiceiuri noi.

Cuconul Andrieș și «fetița» lui sunt cu totul alte firi. Sufletul lor e atât de bogat în simțire în cât lumea înconjurătoare, ori care ar fi ea, se răsfrânge în mii de străluciri și culori fermecătoare prin miile de fețe ale sentimentului adânc și covârșitor ce-i stăpânește. Ei au viața intimă bogată și puternică ce-i liberează de puterea cu care apasă mediul atât de greu asupra celorlalți.

Conflictul dureros, drama sufletească e în jocul caprițios al împrejurărilor ce supune fericirea lor și o leagă de sufletul «dezrădăcinat» al lui Vasile.

În fiecare din ei viața și-a scris povestea și fiecare aduce cu sine în căsnicie gusturi, porniri și simțiri ce nu

se potrivesc. Din ciocnirea aceasta dureroasă a sufletelor se face reintrarea treptată a căsniciei celei noi în făgașul comun, se stinge lumina și poezia vieții, dragostea. Prin zdrobirea și învingerea celui mai superior sufletește dar celui mai puțin înarmat pentru viață, se face adaptarea la mediu a acestei căsnicii noi, reintrarea în rândul celorlalte căsnicii din căsuțele ațipite în amorțeală și proza grea a vieții, pe marginea drumului în tăcutul și mortul orașel de provincie Vascanii.

O clipă din viața măreață și veșnică ce ne stăpânește cu legile ei neînduplecate, o clipă ne rostogolim arzând în patemi și suferinți sclipind în bucurii și nădejdi, ca o slabă luminiță, perdută în întunerecul necunoscutului din care am eșit, în întunerecul ce ne împresoară și spre prăpastia căruia ne prăbușim arzând, în goana nebună după floarea roșie a nebunului lui Garșin — după floarea fericirii.

III.

Nu pot privi *Crâșma lui moș-Precu*, *Amintirile Căprarului Gheorghită* și *Povestiri din războiu* de cât ca un singur roman, al cărui erou e țăranul, țăranul în care trăește sufletul adevărat al poporului român.

În *Crâșma lui moș Precu* ne e zugrăvită viața obișnuită a săteanului în satul și la vatra lui, în *Căprarul Gheorghită* e săteanul la Cazarmă, ce devine sufletul lui în această viață nouă atât de deosibită de viața de la țară, ce devine sufletul lui în legăturile cu superiori, inferiori și egali, în aceste legături neobișnuite în traiul lui de până acum; în *Povestiri din Războiu* aceiași flăcăi pe care-i cunoaștem din crâșma lui moș-Precu, care au chefuit, au râs și au șuguit, strângând fetele de subțiori la horă și pe la șezători, aceiași soldați supuși și răbdători, ce se știau păcăli

cu atâta haz la companie, stau acum în fața primejdiei și a morții cu curajul cu care știu să stea și în fața greutăților vieții, într'o atitudine de voinicie și eroism simplu, izvorită în mod firesc și logic din felul de a fi al țăranului nostru.

În *Crâșma lui moș-Precu* e o frântură din viața de la țară, în care intrăm de o dată. O simțim cum se frământă și curge în jurul nostru, în întâmplări obișnuite, răsfrângând sufletele și chipurile celor ce sunt sătenii noștri, dar de care suntem atât de departe cu sufletul, cu vorba și cu portul, în cât îi privim mirați și îngrijați când îi întâlnim aevea, mirați și curioși când îi vedem trăind în opere ca ale lui Ioan Creangă și Mihail Sadoveanu. În adevăr el e singurul scriitor, de la Moș Creangă încoace, care ne reprezintă țăranul, nu ca un târgovaș ce-l observă anume pentru a face artă țărănească, idealizându-i firea în bine sau exagerând'o în rău.

În scrierile lui se desfășoară ca o putere uriașă, ca un element al naturei, sufletul țăranului nostru, cu toate calitățile defectele și slăbiciunile, ce sunt în mod firesc legate de felul lui de a fi.

În această nuvelă care singură ar putea fi privită ca un roman, fără plan de compunere aparentă și poate, tocmai de aceea având atâta putere de adevăr și realitate, e viața lumii de la țară, a cărei puls bate în viața de la crâșmă, în viața satului întreg și în viața fiecărui chip de sătean ce se deslușește, se mișcă și trăește cu o așa putere de iluzie în colțul acest de lume răsfrânt în opera scriitorului.

Pentru ce anume a intitulat scriitorul frântura aceasta de viață *Crâșma lui moș-Precu*, ne-o spune el însuși încă de la început, în graiul plin de humor al săteanului nostru, cam pe după piersic cum am zice: când porneau dimineața spre târgușor le era rușine să treacă numai cu buna dimineață pe

lângă pântecel rotund al lui moș-Precu, când se întorceau iar acasă «eră greu să nu se oprească, mai ales cei din căruță n'aveau chip; toți caii se dăduseră după Roaiba părintelui Dumitru poreclit Tărăboiu și toți se opreau cu botul spre pământ în fața crâșmei.»

Ne oprește și pe noi, zimbindu-ne prietenește de sub coperișul ei de șindrilă, cu clondirile boite în geamuri și covrigii tari ca cremenea. Din pragul crâșmei aruncăm ochii pe valea Moldovei «presărată de sate și de zăvoae, de șuvițe de apă, ce strălucesc ca niște sfărămături de oglinzi». — Privim mai departe până la «munții ce albăstresc în cerul limpede, rostogolindu-se unii peste alții». Privim spre răsărit în spatele crâșmei prin livezile în care flueră mierlele și se 'ngână grangurii, în care «atârnă mănunchiuri de fructe, mere rumene, pere verzi, prune albăstrui,» prin livezile în care «domnește o liniște și o mireasmă ca în coprinsurile unor chi-

novii de călugări». Privim peste pânza iazului Zadoinei pe când opustul dezmiardă tăcerea cu fâșăitul lui de mătasă, privim, drept în față, dealul Halmului pe care se aștern fânețele oamenilor. Privim prin văgăuna, de unde ese drumul, ce duce la târgușorul plin de colb și de Ovrei, satul vărsat în neorânduială. Privim toate aceste coprinsuri în care sălășluește crâșma lui moș-Precu, privim de jur, în prejurul nostru și trăim în coprinsurile tale, Moldova! Din inimă ni se suie pe buze cu o înduioșare neașteptată numele tău drag și ni se revarsă în suflet caldă și bine-făcătoare simțirea ce ne-ai sădit-o acolo, odată cu încântarea priveștelor tale neasemănat de frumoase și deodată ne simțim frați cu acei «moji» cu palmele îngroșate de muncă, cu pletele încâlcite de ploi și de vânt, ce trăesc cu sufletul atât de aproape de noi!...

Înțelegem farmecul și înrâurirea lui

moș-Precu asupra celor ce trec pe dinaintea crâșmei lui. În el e prestigiul vârtoșiei ce se ghicește în mânele mari care ar putea să răstoarne un bivol cu o palmă, în picioarele groase ce cutremură crâșma dăpând cu mânie, în înfățișarea lui de bătrân verde, nalt, puțin cam adus despete, și se citește pe fața aspră rasă cu o «custură de briciu dintr'o frântură de coasă», în privirea ochilor verzi de sub sprincenele încruntate, înainte de a «pune mâna» pe «cei ce fac gât» în crâșma lui. E în filosofia lui un reflex din sufletul tuturor finilor și cumetrilor ce cinstesc sub șopronul de lângă crâșmă, e un reflex din prisosul de viață din tinerețea de odinioară pe trecută în haiducie și crailăcuri, ce au făcut să sufere atâta pe mătușa Anghelina un reflex din poezia sufletelor acestor simple, din poezia populară a cântecelor haiducești pe care le zice atât de bine și cu atâta înțeles, în cât te pătrunde

o înfiorare când închee oftând cu câte un alelei, din adâncurile sufletului.

Înțelegem ce fel de petrecere e crâșma când nu e orgie de bețivani în care, pe lângă săteni, se mai amestecă și de cei ce au gustat viața la orașe.

Vinul lui moș-Precu dezleagă limba finilor și cumetrilor, ațâță sufletele și le pune în acea stare a «românului cu chef» în care glumele curg mai vii și gândurile mai limpezi, în acea stare în care bețivul solomonar al satului are atâta haz, în glumele și pildele cu care arde și brăzdează pe cei tineri și din povestirea cărui a plină de fantazie, asupra «faptului» aruncat flăcăului Zaharia lui Zadoina, ni se deslușește așa de bine de ce numai solomonarul e pus în cumpănă cu moș-Precu în considerația sătenilor, de ce însuși «moș-Precu, cât e el de moș-Precu» nu i se pune în potrivă. Una e puterea omului pe care o are crâșmarul și alta puterea duhurilor

pe care o stăpânește moș Gherasim, solomonarul.

Tipul acesta de solomonar e foarte des întâlnit la sate, el are «daruri» puteri din lumea misterioasă, de dincolo de simțuri, cunoaște adânc nevoia de miraculos din sufletele sătenilor și știe minunat cum să le-o mulțămiască.

Moș Gherasim e unul din tipurile cele mai admirabil redată în viața aceasta de țară, viu și careacteristic în înfățișarea lui materială: fața răutăcioasă, cu barba «țapoasă păscută parcă de găște și cu mustața tușinată drept deasupra buzei subțiri», ochii vioi te sfredelesc și glasul «cam pe nas nu știai cum cântă: a batjocură ori a mângâere».

Dintr'odată îl ai dinaintea ochilor, l-ai pătruns, îi cunoști firea de om îndemânatic ce știe doftori, opri cocoarele din zbor numai rostind câte va vorbe și înfigând custura din brâu în pământ, gonind diavolul de pe unde-i cădea la îndemână de parcă-i puneà ardei sub

coadă ! Invârtindu-se pe ici pe colo cu vraje, cu bozgoane și leacuri, ca să capete cu ce da de băut pungii lui moș-Precu, izbutește să se așeze în vaza oamenilor alături de copriusul moș-Precu, așa cum erà el zdrențuros, cu căciula bortelită și roșcată, cu opincele de porc neras în care grămădia atâta obială de păreau Țalte dihanii. La șezătoare în lumina galbenă a fânarului în care fețele ca de ceară «par pierdute într'o pâclă» în jurul «roatei galbene de păpușoi» și lângă mormanele albe de pănuși, în acea atmosferă prielnică fiorului tainic al necunoscutului, el ține satul întreg sub farmecul povestirilor sale cu comorile păzite de necuratul. La fie care pas sufletul simplu al Țăranilor se lovește de necunoscut și pentru îmbunarea puterilor acestora dezlănțuite în potriua lui, caută el când puterea solomonarului care e ca un împuternicit al duhurilor întunericului, când darul preotului ce e,

pentru el, tot ca un fel de vrăjitor, atât doar că-și ține puterea de la Dumnezeu.

Popa de țară e una din cele mai adevărate și mai puternice creațiuni în scrierile lui Sadoveanu. Încă din cele întâi povestiri ne e redat just, în acea culoare reală și plină de adevăr în care îl găsim pretutindeni.

«Am să mor părinte, vreau să mă înțelegi... și să mă mângâi, ca să pot muri părinte! Mă înțelegi? îi zice boerul Manolache din «Necunoscutul» și bietul popă de țară răspunde înfricoșat ca în fața unei taine.

«Nu înțeleg, dar Dumnezeu știe și iartă!...»

Sub reverenda, care și-o pune ca să vie la curte, rămâne acelaș suflet simplu de om de țară, rezemnat în fața vieții și a morții, ce nu cercetează mai departe de cât nevoia și interesul momentului.

Așa e popa de țară, așa-l cunoaștem și așa l-au creat împrejurările. Moartea altuia nu numai că nu-l impresionează,

dar dacă nu-l bucură, îl interesează ca un ce după care e obișnuit a trage folos. De aceea-l vedem pe bețivul popa Ștefan din «Intr'un sat odată...», oare cum ușurat când înțelege de la cârciumarul, nebun de groază, că e vorba *numai* de moartea cuiva. În fața necunoscutului fulgerat de dambla în cârciumă, el bea întâi un sângeac de rachiu, apoi se gândeste la îndeplinirea formelor și la scoaterea cheltuelii și plății de îngropăciune din vânzarea roibului străinului!.. Nu mai vorbim de popa Tărăboi și haiducul în rantie care e popa Manoil. Și totuși țăranul îl primește așa cum e, nu așteaptă parcă de la el altă ceva, o purtare morală, o pildă bună, ceva cari să seamăne cu ceia ce sunt preoții dincolo în Ardeal și la alte neamuri mai luminate. Popii aceștia beau nu cu gospodarii satului la o zi ca aceia și atât cât să prindă chef la glumă, ei beau cu haimanalele satului cu de-al de Răduțu pândarul, dascălul Luca, notarul și alții de

teapa lor. Atunci când beau ei, nu mai e cheful de sub șopronul unde cinstesc finii și cumetrii lui moș-Precu, izbucnirea cea de voie bună, de chiote și de glume de la șazători, e un iad, o gălăgie, o mânie a lui Dumnezeu, o petrecere de oameni nărașiți, o urgie ce se sparge cu câte un episod ne mai auzit, o adevărată nebunie, cum e botezul Roaibei.

Țăranul îi privește cu filosofie, cu un zâmbet plin de înțeles pe sub muștați, ba chiar cu un fel de simpatie pentru popa Tărăboi, care e deștept, se pricepe a întoarce gluma și țăranul nostru e foarte simțitor la lucrul acesta, și are «darul» de a citi și atât cere el de la preot.

În toate tablourile și scenele din acest mic roman din viața de la țară ne simțim într'o lume vie ce furnică în jurul nostru la deal și la vale pe drumul în spre târg, în viața bogată din cârciumă, în inima satului unde pătrundem urmând firul povestirii care e dragostea

flăcăului Zaharia lui Zadoina cu Anica Răduțului.

Se împletește firul acesta al povestii dragostelor dintre flăcău și femei în viața întreagă a satului, printre clevetiri, certuri, împăcări, suferinți și bucurii, cu poezia lui simplă, ca poezia ori-cărui fenomen ce se petrece în sânul naturii între oameni, ce poartă în ei ca un reflex al lumii aceștia fizice în care trăesc. În întregimea ei ca și în fie-care din tipurile în care se răsfrânge, viața are aci un plin de putere ce se descarcă cu pornirea neînfrânată a unor elemente naturale dezlănțuite. Iar legăturile dintre oameni și întreg felul lor de a fi, poartă pretutindeni caracterul firilor acestora primitive, pline de sevă și lipsite de ori-ce frâu.

Petrecerea ca și munca, ba chiar ca și odihna din timpul ernii, îți dau aceiași impresie de putere uriașă, al cărui puls bate în cârciuma lui moș-Precu ce varsă fum, aburi și gălăgie și nu «închide

ochii până noaptea târziu», icnește din greu pe drumul de la ezătura morii lui Zadoina, sau dormitează la vatră în tăcereă mocnită a satului îmmormântat sub zăpadă, în așteptarea «luminii de aur a primăverei».

Puterea aceasta uriașă de viață dă caracterul veseliei petrecerilor țaranului, chiotele și goana nebună a cailor lui Răduțu după chiolhane ca acele, izbucnirea de glume, însuflețirea de-o clipă a uliților tăcute, la strigătele și împușcăturile nunților din câșlegi și goana săniilor cu flăcăi rumeni și fete îmbujorate, «jocurile mărunte, din cârciumă, cu mâna la ceafă» la cântecile țârâite ale lui Icuță, petrecerile acele de sărbători atât de pitoresc redată în veselilor plină și senină. Dar în acelaș timp patemile vijelioase, pornirile neînfrânate ce se dezlușesc în cruzimi și brutalități, de care cea care are mai mult a suferi e femeea, tot de acolo izvorăsc.

Unul din aspectele cele mai dure-

roase și mai dramatice ale vieții de la țară e fără îndoială viața femeii în căsnicie.

În căsniciile bune, acele în care femeia se privește ca o nevestă cu noroc, sunt totuși dureri fără de nume prin care trece trupul și sufletul femeii.

Moș-Precu, care se duce acum cu mătușa Anghelina la biserică și duc un trai liniștit în gospodoria lor coprină, a fost totuși călăul acestei ființe blânde, chinuind-o toată tinerețea cu crailăcurile lui și fărâmand-o în bătai toată viața, în tinerețe fiind că-l muștră pentru ticăloșiile lui, mai târziu fiind că n'aveau copii. Și viața Anicăi Răduțului a cărei trup voinic și tânăr e zdrobit în fie care clipă de cisma hoțomanului, ca petrecere, dintr'un caprițiu de bețiv, și mai ales preoteasa Marioara a părintelui Tărăboiu a cărei viață e un lung și nesfârșit de dureros martiriu, ce pare a fi povestea mai fie cării femei din sat. Se stinge uitată de toți,

flămândă, înghețată în odăița strâmtă și întunecoasă, iar icoanele ce-i vin în ceasul acela când vine izbăvirea, sunt numai durere dintr'o viață lipsită de ori ce rază de lumină, de ori ce scânteie de dragoste. Bătută de mică copilă de părinți și de frați, n'a cunoscut alte mângâeri de cât glasurile vânturilor, ce le ascultă seara, între suspine, șezând la vatră. Iar după ce s'a măritat nu-și aducea aminte când a fost bătută de tată-său pentru cea din urmă oară și de bărbat întâia oară. Nici un loc n'a ținut în inima și viața celui ce i-a fost tovarăș, a bolit și a murit singură ca o vită bătrână și nefolositoare îngăduită doar să se sfârșească la adăpost.

E o viață violentă, pornită și plină de sevă această viață a satului în care ți-i nesuferit contrastul cu sufletele celor câtorva surtucari, cari au cules câteva fărămituri de civilizație din gunoiul orașului și se arată în o așa micime morală în cât te fac să privești cu sim-

patie pe popa Tărăboiu și chiar pe Răduțu pândarul, alături de Hotrocol jalbarul, ce-și bea cu un cinism revoltător aldămașul palmelor primite. Scenele sunt reale și puternice dar te întorci cu plăcere în viața de la sat unde totul e atât de firesc și unde viața izbucnește măreață în patimi, dureri adevărate.

Incheerea povestirii e în armonie cu concepția vieții de țeară și a țaranului, pe care am căpătat-o în lumea ce se'nvârte în jurul crâșmei lui moș-Precu.

În grozava și neînfrânata năvălire a puhoaelor ce crapă o parte din ezătură, răsbesc, în șuer de furtună — și duc la vale grinzi și scânduri, sălcii învăluite ce se sbat în vultori *cu rădăcinile în sus ca niște capete îngrozite cu pletele vâlvoiu* în larma oamenilor și a vitelor, în fierberea aceasta grozavă a vieții, izbucnind, furioasă, năprasnică din sânul firii, zdrobind, răsturnând totul în cale, se deslănțuesc

cu aceiași putere patimile celor doi bărbați, Zaharia a Zadoinii și Răduțul, în preajma ființei slabe ce plânge, în groaza morții, cu capul în pumni pe marginea prăpastiei fioroase de apă. Ca două puteri ale firii, se «prăpăstuesc, se izbesc cad, zbuchesc iarăși în picioare, se trăsesc cu pumnii bolovănoși,» până când îi fură unda, cu o suflare vijelioasă, îi domolește, îi învinge și-i aruncă galbeni și potoliți pe malul cu iarba arsă, plină de colți verzi.

Icoane vii din natură, priveliști redate înaintea ochilor, în linii mari și în amănunțimi, descrieri urmând în deaproape o limpede și stăruitoare viziune interioară, răsfrâng mereu poezia lor în viața și sufletul satului. Li dau înțelesul, coloritul și tonalitatea simțimintelor și gândurilor ce se frământă în sufletul oamenilor simpli, trăiți atât de aproape de fire, chipul lor de a privi lumea cu ochii ce s'au hrănit de priveliștele întinse ale câmpului, chipul lor de a

privi omul pe care s'au deprins a-l vedea pierdut în imensitatea zărilor largi, chipul lor de a resimți patima în inima ce a bătut în ritmul suflărilor când fierbinți, când înghețate, când dulci și îmbălsămate, dar întotdeauna puternice ca eșite din sânul uriaș al firei, chipul lor de a duce greutatea unor munci ce ni se par peste puterile omenești, cu trupul lor oțelit și mlădios, cu sufletul răbdător și rezemnat în clipele grele și împăcându-se cu viața cea mai grea la adierea de o clipă a veseliei, dintr'o glumă, odihnindu-se, după teribile încordări și sforțări de muncă, în frământarea vijelioasă de mișcări repezi și focoase a danțurilor noastre naționale. Acesta este înțelesul poeziei ce se desface și plutește din tablourile scaldate în lumina ceasurilor de zi și de noapte din viața satului, în preajma crâșmei lui moș-Precu, acesta e înțelesul melodiei din scripca lăutarilor din sat, din scripca

țiganului și fluerul flăcăilor în cazarma din amintirile căprarului Gheorghită.

IV.

Dacă *crâșma lui Moș-Precu* ar putea fi intitulată. «Câteva clipe din viața unui sat» apoi cu drept cuvânt *Amintirile căprarului Gheorghită* pot fi numite «Istoria unei companii».

Iată flăcăii din satul cunoscut, flăcăii ce șuguiau cu fetele la șazători, chiuiau la nunțile din cășlegi, umblau forfota după treburi, iuți, harnici și în largul lor pe lanurile nesfârșite, simțind cum le curge viața în vine cu focul arșiței lui Cuptor, iată-i în orizontul strâmt al orașului, în zidurile căzărmei, călcând sfioși, în vârful cismelor pe asfalt, nedumeriți, necutezând nici să se miște în hainele acele străine, ascultând înfricoșați la deștile cu mutre bățăioase ce le vorbeau într'o limbă cu

înflorituri «și tâlcuri» pe care nu le cunoșteau.

Departate sunt șesurile 'ntinse pe care-i cuibărit satul lor, departe, prundurile cu cârdurile de fete, departe nopțile cu povești și jocuri înfierbântate și înaintea lor se deschide ca o prăpastie neagră viața aceasta necunoscută în care totul va fi încătușarea și înăbușirea vieții libere, aprinse și neînfrânate de până acum.

Cu groază și durere își vor mlădiea trupul în mișcările chinuitoare ce se chiamă instrucție, în înjurăturile și ghionturile căprarilor însuflețiți de «spiritul militar», și-și vor frământa limba în cuvintele sălbatice ce nu spun nimic sufletului lor, în cuvintele păgâne pe care le schimonosesc în zadar, doar le-ar aduce pe limba creștinească și care se chiamă teorii.

Nimeni nu se'ntreabă de ce flăcăul dezghețat iute și sprinten la munca câm-

pului, spiritul acela ascuțit ce măsoară omul dintr'o privire, îl cântărește dintr'o vorbă, și-l caracterizează printr'o glumă, devine aici «bruta tâmpită și stângace» ce nu se poate mlădiea de cât în ghionturi și bătaii crunte și nu poate prinde, de cât în chinuri nemai pomenite, lucruri în realitate simple și ușoare. Nimeni nu se'ntreabă dacă n'ar fi un drum mai drept prin care să se pătrundă la aceste suflete și să li se dea cunoștințele în forma în care ele le-ar putea primi ușor, de-a dreptul, mai temeinic și mai cu folos. Dar cine-și bate capul cu lucruri de aceste? Toți sunt grăbiți, fiecare aruncă răspunderea și greul pe alții, și nimic nu pătrunde din partea aceia omenească duioasă, glumeață, ce se desfășoară în sfaturile dintre soldați, nimic nu leagă sufletul lor viu cu sufletul celora ce sunt chemați a face din aceste suflete simple, trăite departe de tot ce numim viața noastră națională, conștiința noastră de

popor unic, apărători ce trebuie să-și verse sângele pentru aceste lucruri sfinte.

Nu e numai realismul și adevărul scenelor aceste simple, neexagerate în nici un fel, scrise fără patimă, fără pornire, e altă ceva mai adânc, e perspectiva în cari ne sunt arătați, e o rană adâncă ce ni se descopere, de care nimeni în parte nu e vinovat, dar pentru care toți purtăm răspunderea grea, vina păcatului și-a ispășirii lui în viitor.

Ceiece învață recrutul cu durere și chin, mașinalicește, în cruzimea brutală a unor neciopliți și inconștienți gradați, în limba aceia barbară, încâlcită, păsărească a reglementelor, sunt lucruri ce s'ar putea învăța sub altă formă iute, bine, cu pricepere și drag, omește și cu folos, dovadă e că recrutul le învață într'un an, în felul acesta, care e o nebunie și o sfidare a bunului simț, căci după trecere de un an ceiece caracterizează viața de cazarmă

e urîtul izvorît din prisosul unei energii tinere necheltuite, a unei vieți netrăite.

Toate aceste le spune Sadoveanu celor ce știu citi în această carte, în scenele vii prinse în tot adevărul lor mișcător, în dialogurile admirabile dintre soldați, în faptele vieții de toate zilele, în lumina pe care o aruncă asupra legăturilor dintre soldați și superiorii lor. Ne-o spune Dănilă în aspra dojană ce-o face normalistului Pantelimon.

«Ei vezi?... De trei luni stai cu omul în pluton și n'ai putut să-l prețuești?... Domnule Pantelimon, nu te luă după *maganistru* că-i păcat; nici nu știi ce zace în Guraliuc!... Maganistru, maganistru da'al dracului.»

Ne-o spune Anton sergentul «majur» când repetă, cu convingere că «Așa se face serviciul...» Ne-o spune felul întreg cum se petrece inspecția și toată viața din cazarmă, în care adevărata instrucție militară se capătă inconștient; «din aerul căzărmei, în curte, prin plu-

toane, ca un miros bun al unor flori vechi, uscate... Și dacă a ajuns ceva despre pământul nostru, și-al mormintelor bătrânilor, despre războaiele din urmă și despre războiul din vremile noastre, desigur nu e vina ofițerilor și a instrucției militare, ci a vre-unui căprar sau sergent, care în inconștiența lui a nimerit totuși drumul la sufletul acestor simpli, a știut să răscolească gânduri și simțiri, citindu-le la lumina săracă, ba despre Mihai, ba despre Ștefan sau despre alte lucruri mari!

Voi, care cercetați hărțile și dezlegați problemele strategiei, mânuind trupele ca piesele pe tabla de șah, voi cei umili care vă mărginiți chemarea la rânduirea și întreținerea efectelor în magazie, voi toți care vă 'nchinați evangheliei scrisă'n limba păsăreasă ce-i zice *reglement* și voi tineri eșiți de pe băncile școlii, ce zornăiți zgomotos din pinteni și vă târâți sabia, răsucindu-vă cu mândrie mustața, opriți-vă o clipă

cercetându-vă conștiința, opriți-vă și meditați asupra frazei cu care-și încheie căprarul Gheorghică amintirile, și și rezumă impresiile din viața de cazarmă.

«Par'că am trăit într'o țară străină și m'am întors ca mulți alții *neschimbat*.»

V.

Ce pot aceste firi pline de viață bogată, aceste făpturi libere și pline de personalitate, ce se schimbă așa de greu în automatul care e idealul educației la cazarmă, de ce sunt capabili acești flăcăi pe care-i nesocotim și-i coborîm în rândul vitelor necuvântătoare, se vedește numai în clipele mari de viață intensivă, în fața dușmanului și a primejdiei.

Iată-i în *Luarea Griviței* ofițeri și soldați, amestecați o clipă într'o mulțime în care autorul a știut cu atâta fineță de gust și instinct sigur, să în-

lătore orice fizionomie deosebită, orice nume propriu, pentru ca să simțim mai bine suflarea fierbinte a unui popor întreg, în sforțarea tuturor la o laltă, când se reped cu inimile împietrite, prin sânge și printre cadavre, într'o ultimă încordare din care trebuie să iasă învingători. Un talaz de oameni, ridicat de o singură simțire, împins înaintea la atac într'o singură sforțare, uriaș cu mii de brațe, cu mii de capete și mii de vreri, dar cu un singur suflet, acesta e eroul zilei celei mai crude din războiul dela '77 și capitolul *Luarea Griviței* poate fi privit ca monumentul măreț și simplu, pe care amintirea generațiilor următoare, l-a ridicat din sufletul lor «poporului» căzut acolo.

În primejdia morții și necazurile războiului sufletele se apropie, aci pe câmpul de luptă, soldatul nu se mai simte *în țară străină*; «meliția» iea forțat caracterul acela de frăție între mari și

mici, pe care ar trebui să-l aibă și în timp de pace.

Aceleași simțiri bat în toate inimile nuanțate însă, cu acea știință deosebită a autorului, redată în manifestările potrivite firei și sufletelor în care se resfrâng, cum e de pildă simțimântul acela al primejdiei în războiu, care e *frica*, fără să fie tocmai frică, acea simțire grea, acel presentiment trist, răcorile și săgeata de foc de care ne vorbește Chirilă în *In baterie* și care-l face pe tânărul sub-locotenent din fruntea detașamentului de cavalerie în *Moara părăsită* să se agite, zguduit de simțiri vii, de gânduri și închipuiri aprinse, pe când flăcării merg liniștiți, legănându-se înaintea și înapoi după pasul calului, rezemnați și parcă inconștienți de primejdia spre care se îndreaptă. Apoi surescitarea care cuprinde pe toți în focul luptei luând culoarea tipului la care se manifestă în fie-care ofițer: Locotenentul Avram, omulețul plin de

draci, de glume și de cântece comedioase, pășește sub focul inamicului, galben, cu fălcile încleștate, ridicând nervos sabia de-asupra capului, iar comandele lui trec ca un șuer prin rândurile soldaților, atât e de răgușit și turburat. Căpitanul Corban, impulsivul și expansivul moldovean, care se înduioșează iute gândind la căpităneasă, acum urlă îndesându-și chipiul de sus în jos cu revolverul și repezindu-se în fruntea companiei, înaintea mereu spre dușmani și primejdie: «Zi-i măă!...» se aude tunând glasul lui în învâlmășeală, nimerind graiul în care să vorbească sufletului flăcăilor și uitând formula din reglement.

Iar sub-locotenenții, copii timizi și *poseuri* la începutul luptei, acum țipă ascuțit, eșiți din fire și învârtind brațele ca niște moriști de vânt. Pe când «dorobanții» se reped laolaltă «tăcuți c'o dungă de 'ntunerec sub cușmele mari!» Personalitățile ce se deslușesc

atât de bine în scenele duiioase din clipele de răgaz în care vin adieri de amintiri din viața dela vatra depărtată, fizionomiile vii din grupele ce glumesc în jurul focurilor, se șterg și se topesc în marea aceasta de oameni, cu o dungă de întunerec sub cușmele mari, eroul necunoscut și obscur, căruia-i datorim existența noastră națională.

El a găsit forma neperitoare în care să-i toarne monumentul neperitor, el a găsit cuvântul care să trezească în sufletul nostru acea compătimire adâncă, acea admirație arzătoare, acea înduioșare plină de recunoștință către obscurul «călăraș» de care nu vor vorbi jurnalele, pe care nu-l va pomeni istoria în cartea ei de aur, «mojicul» fără nume, ce doarme liniștit sub mângâerea vântului de seară, după ce a dat țării tot ce aveà pe lume: prinosul unei vieți cinstite și drepte. Am trecut poate repede cele câteva pagini, ce nu conțin

de cât povestea simplă a bietului Vasile a lui Tudor.

Să reluăm cartea, să o deschidem cu evlavie și să lăsăm să cadă în inima noastră, cuvintele din bucata *Călărașul*. Ne vom pătrunde atunci, poate, că dunga de întunerec de sub cușmele mari, înseamnă un suflet de om, că mojicul fără nume, care a făcut punte din trupul lui între noi și dușman a fost un frate și un *erou* simplu, fără nobleță convențională. Și atunci va tremura în sufletul nostru o simțire nouă, adâncă și necunoscută, pentru acea inimă dreaptă, care s'a stins fără glorie, pentru cel ce n'a năpăstuit pe văduvă și pe orfan, n'a lovit pe aproapele, pentru mojicul care știe să moară cu cinste pentru țară.

VI.

E în toate operile lui aceeași concepțiune a vieții ca «tot», a vieții ce

se desfășoară măreață și neînduplecată din care autorul a prins o clipă și ni-o arată răsfrântă în perspective adânci, în tipuri vii și variate cu stări sufletești și acțiuni în care să o simți bătându-se, puternică și intensă, în drame întunecate și dureroase, care însă nu apar totuși de cât ca clipe din veșnicia vieții a-tot-puternice, ca urmări ale unor legi, cărora nu ne putem împotrivi.

De aci acea îndoială asupra vinovăției omului, acea adâncă impresie despre complexitatea lumii, a lumii sufletești, despre efectele ce le pot trezi ca niște ecouri din cine știe ce parte tainică a sufletului, o cauză mică, neînsemnată, suflarea necunoscutului ce ridică drame și catastrofe în cadrul vieții celei mai înguste și mai prozaice. De aci, durerea milei cu care pune el problemele morale, ca un adânc cunoscător al firii noastre slabe, ca un determinist, convins cât este de mică partea

răspunderii și vina multora, în mulțimea nesfârșită a factorilor care ne determină și a întâmplărilor ce ne 'mping, în coace și în colo, pe căile grele ale vieții, în condițiile sociale în care ne naștem, trăim și murim și asupra cărora avem așa de puțină înrâurire.

Aceasta a făcut pe mulți să nu priceapă însemnătatea și sensul adevărat al soluțiilor, date de el conflictelor morale ascuțite dintre eroii povestirilor sale. Așa în *Petrea Străinul* una din cele mai frumoase povestiri din volumul *Dureri innăbușite* criticii noștri au văzut glorificarea criminalului de rând.» Dacă s'ar fi cercetat însă în mod cinstit această povestire, fără altă preocupare de cât acea de a găsi și urmări problema morală și socială pe care autorul o sugerează acolo, nu eră greu de ajuns la o încheere cu totul alta de cât acea pe care criticul o scoate, nu pentru dragostea de adevăr, ci pentru a-și susține teoria cu totul greșită,

pornite nu din judecată dreaptă, ci din sentimente și aversiuni tainice.

În realitate acest *Petrea Străinul*, nu e o fire de criminal înnăscut și cu atât mai puțin de criminal ordinar, nu e un degenerat în sufletul căruia trăește numai bestia fără nici o urmă de demnitate omenească. E numai o fire slabă, a cărui voință șovăitoare n'a fost pusă niciodată la încercare, în viața simplă de la țară. Acolo raporturile dintre oameni sunt simple, iar munca grea a pământului lasă prea puțină energie de cheltuit în alte direcții. — *Petrea Streinul* ar fi rămas poate curat la suflet în aceste împrejurări line și în această atmosferă sănătoasă.

Transplantat însă în alt mediu, în viața de oraș și viața de cazarmă, plină de suferinți violente, dar în acelaș timp de reacțiuni tot atât de violente, voința lui, acum constrânsă până la umilință de neîndurata disciplină militară, acum încercată de ispitele ascuțite ale plăce-

rilor din oraș, mult mai numeroase și mai variate de cât la țară, lipsită și de ajutorul muncii grele și regulate din viața de la țară, șovăe mereu între bine și rău, iar viața lui sufletească se turbură, apoi se dizolvă prin viții până la crimă... Nu e în acest Petrea un criminal ordinar, și nu e creat de autor numai pentru plăcerea de a descri viții și porniri imorale, căci asupra lor luncă foarte ușor descrierea, insistând numai atât cât e neapărat trebuincios pentru înțelegerea sufletului eroului și pentru motivarea acțiunii.

Nu, nu e un criminal ordinar Petrea Străinul, — acest criminal ocazional — ci în el e o problemă socială, o întrebare pusă cu îngrijire și neliniște: decăderea morală a țaranului în viața de la oraș, destrăbălarea firelor ce nu au puterea de rezistență, puterea de a rămâne credincioase lor înșiși în împrejurări nouă și complicate, destrăbălarea celor mai mulți dintre țeranii noștri în oștire.

Nu gloria crimei și triumful vițiului strălucesc în această parte a nuvelei, ci o neliniște, o grijă adâncă tremură în sufletul ori-cui se îngrijește de soarta celor mulți și nenorociți în fața acestei probleme nerezolvită de autor și nerezolvabilă încă, în actuala stare de lucruri, — un fapt social, covârșitor prin dure-roasa lui fatalitate.

Adevăratul subiect al nuvelei însă nu e acesta, și problema pusă de autor în a doua parte a povestirii sale e alta, tot atât de dureroasă și de un interes mai general.

Eroul nuvelei, în realitate, nu e Petrea din armată, Petrea cu firea slabă, care de la chefuri, chiolhanuri, se scoboară la tâlhărie și crimă, ci e *Petrea Străinul*: Petrea, care nu și-a ispășit păcatul, bând până la fund cupa otrăvită a suferințelor din ocnă, ci revărsat din infernul ei în societatea a cărei legi le-a înfrânt, e pretutindeni «străinul» rătăcitor

fără adăpost și fără alt căpătâiu de cât pietrele drumului.

E demonul neîmpăcat cu sine însuși, al cărui suflet e veșnic sfășiat de cele ce *au fost și n'ar fi trebuit să fie*, de cele ce, *pentru că au fost*, au pus stavilă neînvinsă între el și mila îndurării altora și l-au zmulș din trecutul vieții lui și i-au închis viitorul oricărei nădejdi de viață și de fericire și i-au înnăbușit până și dorința acestor comori pentru cari se zbuciumă ceilalți muritori, i-au supt puterea de a trăi și a se bucura de ceea ce luminează și bucură pe alții.

Nu, nu e aci numai «Moartea civilă» așa cum se joacă la teatru! E *moartea, moartea reală* a celui ce din ușurință a înfrânt legile sociale și care-și ispășește ast-fel păcatul făcut în potriva lui însuși! Odată cu viața pe care a stins'o în Grecul pe care l-a jefuit, a stins și în sufletul lui izvorul de lumină și de fericire, înfrățirea cu ceia-

lâlți, a rupt cu mână brutală miile și miile de firișoare ce se țes între sufletul nostru și cei cu cari trăim, a omorât în el partea cea mai vie și mai dăătoare de bucurii: Omul social!....

Și pentru ca pedeapsa să fie mai amară, întâmplarea îl aduce în satul care a fost leagănul copilăriei și tinereții lui, în casa însăși a dragostei lui din tinereță, a Irinei acum măritată cu popa Miron, cel dintâiu om care a căutat cu duiosia milei sale să lumineze întunericul din sufletul *străinului*. Dacă Sadoveanu ar fi avut tendința de a glorifica crima și dacă Petrea străinul ar fi fost criminalul ordinar sau degeneratul bestial, în care nu mai e nimic omenesc, nuvela s'ar fi sfârșit altfel de cum o sfârșește autorul.

În adevăr, din toate ruinele trecutului nu i-a rămas de cât Irina — iubirea ei este singura rază ce mai străbate întunericul din sufletul străinului, singura legătură cu viața, cu trecutul, cu vii-

torul, singura cale pentru a reintră iar în viață, în rândul celorlalți, de cari s'a rupt, prăbușindu-se în pustiu și întunerec! Dar piedica între singura lui fericire posibilă și el, e popa Miron, ce e singurul om care după atâta amar devreme i-a arătat milă... Ce să facă?... În mijlocul vijeliei aceștia de suferinți, de gânduri și de zbucinmări, o pornire-l împinge să înlătore piedica dintre el și fericire, *singura* fericire ce i-a mai rămas, să zugrume pe popa Miron. Și dacă autorul ar fi urmărit glorificarea crimei, eroul său ar fi zugrumat pe popă, l-ar fi zugrumat, dacă Petrea ar fi fost un impulsiv, un criminal ordinar. Ar fi înfrânt legile societății și acum, cu aceeași ușurință cu care le-a înfrânt întâia oară, căci anii de ocnă și de muncă silnică, dacă i-ar fi sleit puterile nu i-ar fi supus nici odată sufletul. Dacă ar fi fost criminalul înrăit, nici odată nu ar fi înțeles Petrea, că piedica nu e popa, ci stavila pe care

a ridicat-o între el și viață, *cele ce au fost și nu trebuiau să fie*. Credința aceasta îi zugrumă pe buze mărturisirea gata să isvorască, îi stinge *vorba mare* în adâncuri.

Din acest sfârșit numai glorificarea crimei nu se poate vedeà. Criminalul aci e învinsul, sufletul lui e frânt prin însăși fapta sa și pedeapsa cea mai grea nu e *Ocna*, ci întunerecul din sufletul lui, înstrăinat pentru totdeauna de cei cu cari a fost frate. Iar, dacă se trezește vre-un sentiment în sufletul cititorului el e foarte departe de simpatia pentru crimă și pentru *făptuitorul* crimei, e o simțire cu totul alta: e *mila* pentru nenorocitul ce ispășește atât de greu rătăcirea lui de o clipă, mila, care nici odată nu poate fi *imorală*, nici chiar când se revarsă asupra unui mare vinovat...

Problema însă, problema ce ne strânge inima când am sfârșit nuvela?... Câți din miile de nenorociți ce scurmă pă-

mântul încătușați în lanțuri sunt în adevăr *monștri* și câți victime ale unor împrejurări nenorocite, ale mediului, ale firei lor slabe, lăsată în bătaia vânturilor vieții... Câți ar putea să ne strige de acolo din inima pământului: «Caine, Caine, ce ai făcut cu fratele tău Abel?!»

Un punct de vedere original, propriu lui Sadoveanu este precumpănirea ce o dă el *omului social*, în rezolvirea problemelor morale.

Răul, nedreptatea, suferința, izvorăsc din sufletele acele surde la strigătul fratelui lor Abel, din acele firi egoiste ce trăesc ca și când ei singuri ar avea dreptul la viață și fericire, iar viața altora n'ar fi de cât în vederea propriei lor existenți și fericiri.

Răul moral, suferința altora izvorăsc de aci dar și pedeapsa, amara lor pedeapsă e însăși uscăciunea sufletului lor îngust ce nu cunoaște mila, îndurarea, dragostea și sacrificiul.

Mai lămurit de cât ori când se des-

lușește gândul acesta al autorului în cele două admirabile nuvele *Pustiul!* și *Tu n'ai iubit* din volumul său *Mormântul unui copil!*

Atât «Domnița» din *Pustiul* cât și «Domnul Macovei» din *Tu n'ai iubit* sunt doi singuratici, două suflete închise la suflarea mai largă a simpatiei pentru altul, cu inima singuratică și rece ce nu e în stare să răsfrângă nimic din bucuriile și tristețile altora, nimic din viața sufletelor chiar a celor ce trăesc mai aproape de ei.

Domnița din «Pustiul» trăește singuratică și rece, închisă în mândria ei ca într'o cetate nepătrunsă, sigură că va găsi mângâerea sufletului ei nenorocit, în viața-i «ferită, departe de mulțimea care otrăvește», în mulțumirea mândriei de sine și de neam înfrângând mereu pornirile și avânturile firești ce ar asemăna-o cu vulgul desprețuit, care nu se sfiește a se lăsa

în voia lui și a-și trăi astfel viața deplină.

Nu e nici o legătură între sufletul acesta ce nu se luminează nici odată și nu tresare pentru cei din juru-i și între mulțimea ce trăește în căsuțele mici, cu chenar albastru. Din alt aluat e plămădită această Domniță, care-și îndreaptă spre ei «fața neclintită, albă cu ochii mari, negri, reci» de sub «cununa de păr cărunt pe care broboada de mătase fină scântează ca o rețea neagră de păiajen». Din alt aluat copii ei, pe care-i crește într'o atmosferă rece și aspră, în vederea aceluiaș ideal: mândria neamului. Dar viața aceasta cinstită, cu toate pornirile vii înăbușite, fără nici una din bucuriile pline și emoțiunile zguduitoare ce isvorăsc din legăturile cu alții, se răzbună amar, cerându-și poruncitor drepturile în sufletele copiilor, împingându-i vijelos pe calea plăcerilor și a păcatului, dovedind că sunt

din acelaș aluat, supus acelorași legi și acelorași nevoi sufletești.

Iar Domnița în deznădejdia din urmă a unei vieți trăite fără nici un folos pentru nimeni, în fața prăpastiei dintre sufletul ei și al copiilor, în prăbușirea aceea năprasnică a tuturilor iluziilor ei, simte, mai întâi nedeslușit, apoi din ce în ce mai adânc, ceia-ce a zdrobit fericirea ei și-a lor, când a înăbușit dragostea ei pentru cuconul Emanoil, când și-a zugrumat pornirile dragostei de mamă, când și-a osândit copiii la o viață îngustă și stearpă, lipsită de lumina dragostei pentru altul, de durerea înălțătoare a milei și a simpatiei:

«In văzduhul liniștit al apusului, unde deva în înălțime, o pasăre singuratecă țipă de câte va ori slab, prelung, melodos. Domnița închise iar ochii, într'o noapte amară de durere. *Sus, în răceala, în singurătatea înălțimilor, parcă ți-pase sufletul ei, dintr'o dată despărțit de trup*».

Aceiași problemă răsfrântă în alte suflete și alte împrejurări e și în nuvela «Tu n'ai iubit», și pretutindeni răul, durerea altora ca și chinul propriei nefericiri pornește de la sufletele înguste, lipsite de lumina dragostei și a milei.

În scrierile sale omul e o complexitate de fenomene legate cu mii și mii de fire nevăzute de tot ce îl înconjoară, de fenomenele naturii, de trecutul adâncit în nesfârșitul vremilor, de miile de vieți ce mișună și se scurg în jurul și alătura de el, un complex de efecte a mii și mii de cauze, o veșnică mișcare, un șir nesfârșit de variații sub aparența amăgitoare a uniea și aceleiași personalități. Fenomenele sufletești sunt redată în acel amestec de bine și de rău propriu firii omenești, în acea infinită varietate supusă totuși covârșitoarelor legi ale cauzalității, în care se prezintă cugetătorului modern toate manifestările vieții și ale lumii exterioare.

În privința aceasta «Păcat Boeresc»

din volumul «Mormântul unui copil» este cea mai caracteristică. Cel ce ni se spovedește în povestea acestui păcat boeresc, e un om, în plină tinerețe, un om în care patima și puterea de viață isbucnesc tot atât de neînfrânate ca și vegetația exuberantă din Bărăganul întins și mai ales din acea baltă din inima Bărăganului în care mișună și se zbat atâtea vietăți.

Pojarul firii aceștia bogate, pojarul soarelui roșu ca sângele ce înflăcărează geamurile la răsărit, se varsă în sângele și nervii boerului Niculiță și se preschimbă într'un prisos de viață care cere să se cheltuiască și boerul ce nu are ca țăranul nevoie de a munci din greu, munca sfântă a pământului ce regulează și supune pornirile firii, boerul se și avântă în căutarea acelu «ceva» care-i lipsește, ca dus de vârtejul patimii, mai întâi spre plăcerile violente ale vânatului și apoi spre plăcerile unei dragosti ce

are ceva din ardoarea potopului de flacări ce se varsă asupra Bărăganului întins.

Boerul Niculiță a ghicit drama ce se petrece în sufletul pușcașului, necinstit în femeea lui de bătrânul boer, fostul lui stăpân, ghicește durerea aceea ce a zdrobit un suflet de om și a stins viața unei femei, se simte oare cum simpatic tipului acesta închis și mohorât, dar nimic din toate aceste simțiri și gânduri nu se ridică și nu se pot ridica, stavilă patimii izvorâtă din adâncurile ființii sale fiziologice, din natura primitivă a omului peste care civilizația e așa de suptire așternută în cât iată-l redevenit cu sufletul asemenea sălbăticiunilor pe care le vânează.

Ce poate fi stavilă în sufletul acestui stăpânitor în care doarme obscură și neștiută credința moștenită că bunul, cinstea și viața Țăranului chiar, nu înseamnă acelaș lucru ca bunul, cinstea și viața boerului? Ce poate pune stavilă patimii aceștia ferbinți și

iuți, care-l cuprinde ca frigurile unei boale, care-i aprinde ființa ca focul mistuitor al Bărăganului, în sufletul celui deprins de veacuri a nu vedea în femei și mai ales în țărăncă, de cât prilejul unei plăceri de o clipă, visul propriei sale stări sufletești ce se șterge din viață și din realitate odată cu mulțumirea patimii? Un singur lucru putea cum-păni o asemenea pornire și acela trebuia să fie un instinct izvorît tot din aceeași parte adâncă a firii primitive ca și dragostea pătimase : frica de moarte. Cu ce intuiție fină și sigură a creat autorul scena din urmă, când față 'n față cu Marin pușcașul, boerul Niculiță simte numai frica acea supra ome-nească ce-i incolăcește trupul ca ceva rece, ca un șarpe, groaza lui nu de ura unui om, ci de ura zeci de ani stăpînită, mistuitoare, fără nume, a unui neam obijduit poate.» Nimic nu poate răspunde unei astfel de uri pe care o simți că nu iartă, de cât tainica și atot pu-

ternica dragoste de viață, care din inconștient, iute și sigur, armează și sloboade pușca...

VII.

Probleme sufletești și sociale, probleme multiple dureroase și adânci, sunt fin sugerate de autor, răsfrânte cu atâta obiectivitate în sufletele și viețile din lumea ce se mișcă atât de viu și de firesc în cărțile sale, cu atâta ușurință e găsită și forma dialogului interesant, zugrăvind omul, precizând legăturile ecsacte între personagii, desemnând situațiile, în cât pare că nici nu-ți dai seama cât adevăr și umanitate e în ele, din ce largă și adâncă concepție de lume e izvorită perspectiva din operele aceste.

Ușor și gingaș e zugrăvit sufletul copilului în care viața abia se estompează, în acea mișcare veșnică de legare și dezlegare a crâmpeelor de gânduri, a imaginilor vii și fragede, în căpușorul acela

bălaiu, cu impresii mereu noi și nestatornice, în care nu e trainică de cât nevoia de a fi iubit și ocrotit și puterea de a suferi.

Puterea aceasta de a suferi trăește cu atât mai vie și covârșitoare cu cât ființele sunt mai plăpânde, mai slab înarmate în lupta pentru traiu. Autorul a prins și a redat foarte bine acest adevăr sufletesc. Tincuța din «Floarea ofilită,» fetița plăpândă, cu viață puțină, ce intens, adânc și nemărginit poate suferi și ce bogată și variată lume sufletească trezește în ea suferința.

Înțelesul vieții, lumina în suflete, pătrunderea adâncă a lucrurilor izvorăște în fulgere, din durere și suferință. În clipele celei mai grozave dureri, în decepția cea mai mare și mai teribilă a vieții [ei, decepția ce-i vine de la copii, înțelege Domnița din «Pustiul» ce greșală plătește, ce păcat izbăvește; la lumina acestei suferinți fără nume își vede ea trecutul așa cum a fost: o viață neînduplecată,

«cu inima aceia singuratică și rece, care nici pe copii nu putea să-i ție aproape»

Ființa cea mai sarbedă și mai banală, tipul cel mai neînsemnat, viața cea mai umilă, își capătă culoarea și poezia de la suferința cu care se frământă pentru a trăi.

Autorul știe s'o prindă în șirul povestirii sale, resfirând-o și strângând-o în mii de aspecte, închegând-o în mii de stări sufletești și răsfrângând-o mereu în sufletul cititorului în unde de simpatie, ce par a răspunde din adâncuri tainice.

Descrierea ne zugrăvește priveliștile în trăsături largi, desfășoară tabloul dintr'o dată, în întregime, dinaintea ochilor, în liniile lui mari, ni-l zugrăvește în imagini vii, ce nu sunt alese pentru că sunt rari și de efect, ci pentru că zugrăvesc adevărat și puternic și ne dau peisagiul scaldat în atmosfera, în lumina potrivită, cu armoniile lui firești. Colorat, palpitând de viața mică ce mi-

șună și se zbate sub aparența liniștită, palpitând de prezența neîncetată a vieții omenești, tabloul din natură poartă pretutindeni reflexul emoțiilor din sufletul omului, ceva din reflexul privirilor atâtor ochi ce l-au contemplat în decursul veacurilor, ecoul atâtor inimi ce au bătut în acelaș ritmu și le-a dat frumuseța, parfumul, poezia cu care ne încântă încă.

O nuanță în coloritul unei câmpii, o dungă de umbră pe luciul unei ape, un parfum, un țipăt slab și toată emoția nedeslușită, revărsată în fibrele tuturor nervilor și atât de deosebită în tonalitatea generală a semțimântelor, vibrează adânc și îndepărtat în sensibilitatea noastră, dându-ne esact impresia priveliștelor din natură.

Omul cu toată viața lui sufletească intră în acest cadru al naturii cum intră chipul zugrăvit de un maestru pictor, în ceia ce se chiamă fondul tabloului. Între chipurile, atitudinile oamenilor, fie ce clipă din viața lor sufletească și ca-

drul în care trăesc și se mișcă, e ca o tainică și neîncetată răsfrângere dintr'o parte și din alta, ce amestecă, mereu, viața din lăuntru cu cea din natura înconjurătoare, înzecind astfel puterea de sugestie a operei de artă. Impresia aceasta o ai pretutideni dar ea se accentuează mai ales în volumul «Mormântul unui copil», în «Păcat Boeresc» și în «Tu n'ai iubit».

Din cele întâi scrieri ceia ce surprinde e faptul că nimerește just, dintr'o dată, instinctiv, și sigur, din miile de culori și forme care zugrăvesc tabloul pe acea ce trebuie să ni-l dea înaintea ochilor în culoarea și lumina proprie, din miile de note ce alcătuesc un tip, tocmai pe acelea ce trebuie să ni-l dea dintr'o dată viu, cu fizionomia proprie. Totul e văzut cu o mare putere de reprezentare interioară, totul e rezultatul unei observații neadormite, totul e scos din sufletul ce a prins și a răsfrânt, cu atâta putere lumea înconjurătoare, totul e

personal, nicăiri nu e dezvoltarea unei teme străine ce nu s'a născut și n'a trăit în viața sufletească a autorului.

Stilul, din descrieri, bogat, plin, căzând în largi fraze muzicale, plin de fiorii necunoscutului și ai misteriosului, e mlădios și știe să curgă și repede, frânt, nervos, disonant, așa cum se cere de la un scriitor ce concepe și redă viața ca o mișcare veșnică. El transcrie de multe ori iute într'o notație scurtă și viguroasă, care e numai semnul emoțiilor interioare, pentru a nu perde nimic din nuanțele lor fugitive, nimic din acea veșnică mișcare ce e viața sufletului și de aceia păstrează pretutindeni puterea de a o răsfrânge în alte suflete și a produce acea vibrație *à l'unisson* cu viața sugerată în operele sale, semnul creațiilor de adevărată valoare artistică.

ION GORUN¹⁾

Una din acele opere rari pe lângă care nu poți trece cu indiferență. Fie-care nuveletă schițează chipuri prinse din fuga vieții ce au trecut așa de repede pe dinaintea autorului și trec atât de repede pe dinaintea cititorului, în cât nu rămâne din întreaga lor făptură decât un gest, o privire, o atitudine, din care însă se desface, plutește și te învăluie taina unei vieți întregi, probleme ce dau rostul și înțelesul existenței noastre în lume.

---

¹⁾ «Taina a șasea», București, 1905.

Fie-care nuveletă e o dramă scurtă și zguduitoare, petrecută între tipuri fără chipuri hotărâte, fără personalitate reală, o ilustrație a vre-unui caz de conștiință, a vre-unei dificultăți morale ridicată de strălucitul cugetător ce se ghițește îndărătul povestitorului.

Durerea, suferința, patima, remușcarea, faptele însăși, adeseori teribile, ale eroilor din nuvelete, nimic nu poate întuneca curiozitatea, ascuțită, pasiunea intelectuală cu care urmărim discuția problemei sufletești de la o povestire la alta. Tipurile schițate nu au un chip anume, nu trăesc dinaintea cititorului în decursul povestirii, nu au înfățișare concretă, materială, tangibilă. Nu vom găsi nicăeri femei brune sau blonde, frumoase sau urâte, nici bărbați cu anume înfățișare exterioară, ci fețe «aspre rezemate» priviri batjocoritoare sau «stinse», fețe de fete «tinere și răsfățate» sau de bătrâni «plini de crețuri și oboseală». Pretutindenii epitetele ge-

nerale ce nu zugrăvesc nimic și se potrivesc ori-cărui muritor și totuși urmărim cu interes pasionat conflictul sufletesc, cazul de conștiință ce ni se arată în scurta dramă din nuvelă.

Curiozitatea pasionată e pentru lumina în care ni se prezintă cazul de conștiință, simpatia se stabilește între noi și *cugetătorul* ce a scris acele povestiri, nici odată între noi și *eroii* nuveletelor, pe care *nu-i vedem* și *nu-i cunoaștem*.

După fie-care nuveletă te simți zguduit de drama scurtă ce ți se desfășoară în câte-va trăsături, după fiecare ți rămâne o impresie dureroasă, cazi într'o visare îngrijorată, te găsești în fața unei perspective noi și neașteptate a lumii. După fie-care ți se pare că auzi glasul aspru și rece al unui făcător de dreptate muștrându-te și cercetându-te: «ce ai făcut cu sufletul tău». Iar gândul ți se îndreaptă cu sfială spre

cugetătorul ce a putut să'ți răscolească ast-fel conștiința.

Da, puterea, tăria, caracterul operii d-lui I. Gorun e «cugetarea». Nu e artist acest talent deosebit, acest puternic evocator de drame scurte și sgu-uitoare, e *cugetător*. Prin puterea cugetării sale, prin lumina prin care știe s'o arunce asupra cazului de conștiință din conflictele sufletești, prin vioiciunea cu care urmărește discuția problemei sufletești de la un caz la altul, ne trezește și ne susține curiozitatea, emoțiunea, interesul în tot decursul povestirilor sale.

În ultimul volum problema pusă și analizată, în diferitele ei cazuri de conștiință, e legătura dintre bărbat și femei. Fără părtinire pentru o parte sau cealaltă, dar fără cruțare, cu răceală și cruzime autorul scoate în lumină minciuna, meschinăria, păcătoșenia și nedreptatea ce se găsește la temelia acestei legături, căreia numai ironia unui

demon, ce și-o fi răs de omenire, a putut să-i dea caracterul sfânt al unei taine dumnezeiești, taina a șasea.

El și Ea lipsiți de orice realitate exterioară devin x și y dintr'o problemă morală pe care autorul și-o pune, și ne-o pune, dându-i una dintre miile de soluții ce le-ar putea avea în viață. Și sufletul nostru nu se împacă nici cu una, cu inima încheștată de grijă dureroasă le cercetăm pe rând, trecem de la una la alta, fără a găsi nicăeri pe cea dorită. Nu putem primi nici pe una după cum nu o primește nici autorul și totuși toate sunt probabile, se realizează în fie ce clipă în lumea din jurul nostru, sunt fatale, se impun, izvorăsc din firea însăși a lucrurilor și fac temelia legăturii ce, cu o crudă și amară ironie, e botezată de autor «Taina a șasea».

Iată-i, ca doi ocași legați pe viața în acelaș lanț, zbatându-se în potriua fatalității ce-i osândește la tortura de a fi veșnic alături. Iată-i căutând să

se răzbune în potriva soartei prin umilinți și suferinți reciproce, pândind și și unul și altul partea slabă dureroasă a celuilalt pe care lovitura ar putea cădea mai crud. Soțul slab pe care Ea l-a târât în noroi, l-a înșelat, l-a umilit o viață întreagă, și-a pregătit încet și sigur răzbunarea pe care o trimete «De peste prag» de dincolo de mormânt. Soția «tânără și zglobie», pe care necesitatea neîndurată a vieții a legat-o de un bătrân cu sufletul sterp, în care nu răsună nimic decât ecoul banului, caută în clipa «Despărțeniei» fibra omenească care vibrând o clipă să-l facă să sufere toată durerea rușinei și a umilinței mărturisindu-i că lucrurile din casă le-a făcut cu totul din alt-ceva decât din economie cum credea el. Dar nimic omenesc nu răspunde în sufletul «Lui», nimic decât ecoul interesului josnic, material, al poftii de a-și păstră «mobila» deși o știe din ce bani e cumpărată, mobilă la care-i dă însă

drept legea! Și aceasta e Taina a șasea, legătura sfântă dintre bărbat și femeie, însoțirea pentru drumul scurt al vieții la durere și bucurie, la suferință și plăcere!!

Infrigurați răsfoim cartea mai departe. Dar problema se pune din ce în ce mai dureros, fatalitatea apasă din ce în ce mai greu asupra întovărășirii dintre bărbat și femeie. El sau Ea intră în căsnicie cu credința naivă în sfințenia tainei a șasea, cu năzuința de a realiza idealul legăturii aceștia prin dragoste nesfârșită, prin devotament eroic, prin sacrificiu de sine în fie ce clipă. Dar dacă în tovarășul de drum nu răsună nici una din aceste simțiri alese?

Atunci unul din doi e victimă. — Victimă e ea, din «In ceață» una din cele mai frumoase nuvele din volum, victimă a unui vițiu: beția ce a întunecat în el tot ce ar fi fost omenesc, vițiu covârșitor sub care moare orice pornire de milă și dragoste. Ea plătește

cu viața credința naivă în puterea tainei a șasea. El rămâne în tovărășia vițiului, cu viața sufletească atât de stinsă încât și în clipele de remușcare când îi apare spectrul ei, în ceața beției și a fumului de tutun din cafenea, nu poate înțelege rostul sacrificiului ce l-a făcut Ea, nu poate pătrunde înțelesul tainei a șasea și partea lui de răspundere în tragedia din sufletul Ei, în durerea ce a prăbușit-o în mormânt:

«Ce ai cu mine dacă beau? Ce? Nu poți dormi acolo în patul tău? Cine ce-ți zice? Cine nu te lasă?!... Ziceai tot așa că eu te-am omorât... Eu! auzi vorbă!... Da nici cu vorba nu te-am ocărât!»...

Victimă e Ea din «Femeie simplă». Victima unui monstruos și nemărginit egoism e d-na Stoian, acea «femeie simplă» care plătește cu o viață de sacrificii și adorație, onoarea de a fi nevasta d-lui doctor Stoian, care primește atât de firesc a fi toată viața ei

umila treaptă pe care a pus întâi piciorul d. doctor Stoian, spre a se ridica în stima și considerația semenilor săi, și care chiar după moartea lui îl binecuvintează pentru sărăcia în care a lăsat-o și găsește încă prilej să-l mai admire pentru dragostea de familia lui, căruia el a sacrificat-o, nelăsându-i măcar o bucățică de pâine pentru zilele bătrâneții!...

Victima e El, din «la jug», El, copilul, muncitor de țăran, profesorul de provincie, înjugat ca un bou răbdător la jugul căsniciei, care muncește pentru a scoate din greu și cu amar banul cu care să-și mulțumească Ea vanitatea și pofta de lux.

Victimă e El din «Marchiza» El negustorul muncitor și cinstit care-i sacrifică Ei banii și cinstea, pentru ca apoi în fața prăbușirii vieții lui, în fața nerușinării cu care Ea îl înșeală, să-i sacrifice și viața.

Dar, chiar când El și Ea ar fi me-

niți prin armonia sufletelor lor să realizeze făgăduința fericirii tainei a șasea, o întâmplare mică, o suflare izvorită din necunoscutul destinului, e deajuns a dărâma într'o clipă strălucitul castel de cărți clădit din iluziile noastre, de ușuratică încredințare că suntem stăpâni pe noi și că voința noastră ajunge pentru a prinde pasărea măeastră a fericirii.

Iată-i în «Mântuire» iubindu-se, având putința a trăi după înțelesul tainei a șasea, dar vântul ghețos al mizeriei stinge vijelios candela sperărei, o prăbușește pe Ea în prăpastia căderei, pe amândoi în brațele «Mântuirii», a morții, mai îndurătoare de cât viața.

Iată-i în «Farmec» pe El și pe Ea, unul în fața altuia, coprinși de aceeași tainică înfiorare gata să spue «vorba» ce trebuie să rupă farmecul și să coboare asupra lor minunea fericirii, bine-cuvântarea făgăduită în taina a șasea. Dar *ceva*, o putere necunoscută le

pecetluește buzele și «vorba» moare în adâncuri, minunea nu mai ia ființă...

Din jurul nostru sau din noi înșine o suflare bruscă, neașteptată, ne prăbușește departe de ideal, nu ne îngăduie fericierea nici în singurătate, nici în tovărășia Lui sau a Ei. Ne simțim mereu în fața unui necunoscut amenințător ce ne oprește adesea «La Răspântii» într'o viață pe care o știm nedemnă, în care simțim că ne pierdem. Vroim mai bine totuși durerea îndoelii de cât siguranța ce ar putea să trezească porniri covârșitoare din acel necunoscut, porniri ce ne-ar prăbuși spre crimă, năruind asupra noastră, puterea fatalității ce ne înconjoară.

Și după ce am închis volumul : alte și alte ipoteze, alte și alte probleme se pun sufletului nostru.

Discuția urmează mai departe între noi și autorul ce a știut să răscolească atâtea gânduri în sufletul nostru, să ne dea înfiorarea aceasta a tot puternicei

soartei, a nimicniciei noastre, plecați, mereu la suflările izvorâte din taina necunoscutului!... Dar nici o figură, nici o umbră măcar din ființele pe care ca niște fanteze le-a jucat autorul în strălucirea luminoasă a cugetării. Acesta e Gorun, pretutindeni, în proză și în versuri! Nici odată banal, totdeauna interesant, surprinzător și evocator puternic al marelui necunoscut, dar nici odată creator de viață! Dacă ar fi avut darul de a evoca viață, încarnând conflictele sufletești în ființe vii, în ființe ce ar fi trăit aievea durerile și patimile trezite de această măreață suflare a cugetării, ființe ce s'ar fi frământat cu gesturile, graiul și durerea vieții, la vânturile năprasnice ale soartei, am fi avut de sigur în I. Gornu un artist fără pereche, nu numai un cugetător adânc și scântietor în același timp, așa cum ni-l arată operele sale.

D. ANGHEL ¹⁾

Au înflorit iar maghiranii și n'a prins nimene de veste
Și-acum se trec, cum trec pe lume atâtea vieți ce
pân'la moarte
S'ascund în numărul mulțimei și umiliți stau de o
parte
Cum stă între surori sfioasa cenușăreasă din poveste.

(*Măghirani*. D. Anghel).

Aceste versuri îmi cântă în minte,
gândind la volumul de poezii
al lui D. Anghel.

«Și n'a prins nimeni de veste», (sau
prea puțini) când a apărut și a dispă-
rut din vitrinele librăriilor această sfioasă
cenușereasă, printre mulțimea surorilor

---

¹⁾ «În grădină», poem.

sale gălăgioase. Prea puțini și-au dat seamă câtă poezie adevărată e în acest volum, care n'a știut să apuce pe trecător de guler sunând din miile de clopote ale reclamei.

Iar critica? Critica absorbită în nobila ocupație de a forfecă talentele tinere care, în ciuda ei, au învins nepăsarea publicului și s'au impus, n'avea vreme sau mai bine, n'avea de ce să se ocupe, de acest talent atât de sfios și discret, ce părea stingherit a fi prada curiozității publicului.

Asemenea talent, gândeau criticii, nu va ajunge nici odată o glorie literară destul de sgomotoasă ca să atingi *celebritatea* din forfecarea ei... Și totuși, volumul acesta subțirel și modest e o operă ce va rămâne. Ori câtă bună voință ar arăta critica, nu se poate trece în grămada *efemerelor* ce apar și dispar, tăind ca niște stele căzătoare orizontul publicității noastre. Versul e adevărată muzică, duios, trăgănat, puțin

cam monoton, cum se cere dela acompaniamentul unui ast-fel de conținut. Limba de o bogăție rară în imagini — adevărate pietre scumpe șlifuite cu îngrijirea și gustul subțire al unui artist desăvârșit — și pretutindeni o simțire rară gingașă și dulce, fără a fi nicăeri *dulceagă*, fiind că poetul nu e nicăeri *egotistul* nesuferit, care asurzește publicul cu descrierea și analiza nesfârșită a neprețuitului său *eu*.

Abia ici colo câte-o simțire personală, dar așa de discretă, totdeauna în treacăt și pe jumătate ascunsă, mai mult sugerată de cât spusă prin vorbe anume. Sufletul poetului trăește, suferă și se bucură în fie-care umbră și lumină din natură, pătrunde cu adâncă și duioasă simpatie «poezia lucrurilor» în cele mai fine nuanțe ale ei, revarsă viață caldă și simțire gingașă în potirele parfumate ale florilor, creând o lume fermecată de vis și fantazie, care întruchipează tot ce e mai ales, mai

poetic și mai ideal în natură și în sufletul omului!

«Ce bun și ertător ți-e gândul în preajma florilor plâpânde!...»

Și bun și ertător ți-e în adevăr sufletul, când ai isprăvit poemul d-lui Anghel. Pare că nu te'nduri să pleci din această lume minunată în care fie-care floare resfrânge câte ceva din veșnicia vieții, din acele simțiri nelămurite ce tresar în suflet, izvorâte din nu știi ce colț adânc al firei noastre, din umbra trecutului, din îngânarea umbrei cu lumina, din taina farmecului de lună plină, din zborul unui vis, din șoapta unei amintiri. Toate acele simțiri ce nu le poți așterne decât doar în armonia și melodia muzicii și pentru cari graiul îți pare de o brutalitate crudă în preciziunea cu care le îmbracă, toate le spune viersul lui Anghel cu suflarea îmbălsămată a florilor sale, toate le atinge viersul lui ușor ca aripa unui vis fără să le jignească gingășia și sfiiciunea.

Mor florile măhnite, toamna, în casa cui n'a fost
mireasă

.....
Plângi, blândă, candidă vestală,
Din lacrimi liniștea sporește, și-a fi târziu pricepi ce-
'nseamnă.

Cum se putea mai frumos arăta duiosia milei pentru «candidele vestale ce n'au fost nici o dată mirese» și pentru cari e prea târziu? Cum se puteau atinge mai ușor și mai gingaș aceste suflete ce sângeră sub greutatea ridicolului cu care le împovărează societatea și cari n'au nici răgazul de a-și plânge durerea «troenelor de vise» răsipite în zădar.

În lacrimi tremură oglinda ca fața apelor când plouă
Plângi blândă, candidă vestală!...

Numai viersul gingaș al poetului putea atinge sufletele aceste dureroase ce tremură de-o potrivă la trecerea milei ca și la trecerea batjocurei!...

Brândușele 'nfloresc de-a pururi și poate Soarele de
toamnă
S'o îndură ca să'ți arunce pe frunte mândra lui be-
teală!

Și mângâierea aceasta parcă se ridică din balsamul amar și trist al crizantemelor de toamnă....

Și fie-care floare din grădina lui D. Anghel a furat câte ceva din viața sufletului nostru și fie-care bucurie a îmbrăcat haina măiastră și culoarea fragedă a potirelor lor :

Cicorilor le-a dat *seninul strâns din privirea omenească*
 Iar visul sfărâmat prin lume l-a nins pe foi de romănițe,
 Sfiala care urcă 'n fața fecioarelor, când vine-amorul
 Și toată jalea și netihna acelora ce-așteaptă mirii,
 Măhnirea toată a unui suflet pe care îl ucide dorul,
 Le-a pus pe-un ram, și-atuncea lumea s'a îmbogățit
 cu trandafirii!

Și viața, veșnica viață, curge fără încetare și în lumea fermecată a florilor ridicând dureri și bucurii în agonii și învieri, în patimi și în lupte, până se stinge în liniștea morții.

Se bat și florile — se vede că nimeni n'are tihnă
 'n lume

.....
 Se războesc mereu și ele să stăpânească-un ceas pământul

.....
 .....
 Iar după lupta di'ntre... miresmele aromitoare :

.....
 Miroase-a moarte și-a iubire. ....

.....
 O ceață diafană zboară ca peste câmp de bătălie

(După ploaie).

Și pretutindeni pe unde trece viața, în
 splendoarea și farmecul puterei sale,
 nimeni nu gândește la cei învinși, la
 florile cari se trec, la ochii cari se sting
 după ce și-au topit strălucirea 'n la-
 crime :

Așa mor florile 'n neștire, așa-și sting ochii buni lu-
 mina

Și'n preajma vieții care râde, cine ar gândi privind
 grădina

Că sub surâsul ei s'ascunde o neîntreruptă agonie!

Cine a 'nțeles cât plâns ascunde sub ochiu o dungă
 viorie ?

(Dureri ascunse).

Numai poetul, poetul singur se pleacă
 să asculte glasurile slabe, șoptirile tăi-
 nuite ce se înalță într'un susur dulce
 și nelămurit din miile de glasuri ale

naturei, el singur știe să înțeleagă taina durerilor ascunse, a celor ce trăesc deo- parte, sfioși și singuri prin mulțime.

El singur a găsit cuvintele cari să încapă armonia negrăită a farmecului de lună plină, pe care divinul Beethoven a prins-o și a exprimat-o în minunata lui Sonata:

E noapte, o noapte viorie de parc'ar fi trecut lumina,
Prin ochii cei *mai duși de visuri*, prin inima cea mai
blajină,

.....

Se clatin crengile iar umbra se clatină și ea, se sfarmă
Și 'n luminiș de drum scăpată, pe unde aiurit s'a-
bate

Nu mai cunoști de-s flori de umbră sau dacă-s flori
adevărate.

Mi-i dor, o noapte fermecată, de nu știu ce mi-i dor
pe-aproape

Parc'au trecut un pas, o șoaptă, ușor ca zgomotul pe
ape

De vâsle întârziate 'n neguri prin depărtări, ori ca
fiorul

Bătăilor pripit de aripi ce-și lasă pe adâncuri zborul!..

(*Farmec de noapte*).

Sufletul lui are coarde ce tremură
la orice mișcare, la orice suflu, la orice

glas nelămurit ce se ridică din sânul
naturei. La freamătul furtunei răspunde
prelung și duios regretul credințelor
moarte, în versuri pe cari ai vrea să
le șoptești ca rugăciunea pe care ar
vrea s'o poată îngână poetul :

Sunt seri când murmurul fântânei e-așa de blând,
în cât ai spune
*Că s'a ascuns în umbră-un înger și povestește o ba-
ladă.*

Pe-astfel de seri, fără de voe, pe mână fruntea-mi
las să cadă
Și nu știu pentru ce atuncea ași vrea să 'ngân o ru-
găciune.

Aș vrea, dar nu mai sunt în stare s'adun pioasele cu-
vinte
Și-atunci visez, învins de jale, în timp ce vântul aiu-
rează
La cei ce mi-au lăsat să moară divina candelă de
pază.

.....
Ardeă cu toate-acestea pururi în liniștea odăei mele

.....
Dar mi-au lăsat-o să se stingă căci nimeni n'a băgat
de seamă.

*Cât întuneric stă de pândă în agonia unei stele
(In furtună).*

Din murmurul fântânei tălmăcește el
povestea vremurilor duse și ascultă gla-
suri scumpe ce-au amuțit de mult:

S'a potolit atâta viață, și-a ars atâta foc de soare
De ani și ani, de când tot curge împrăștiind mărăg-
ritare

.....

.....
.....
..... Și dintre toți eu singur numai fiind azi firul
Arianei

Mai rătăcesc și-ascult cum cântă, pierdut pe-aleele
deșarte,

În murmurul fântânei glasuri, ce vin de dincolo de
moarte.

(*Murmurul fântânei*).

Nicăiri natura lui nu e natura moartă
din alte descrieri splendide și reci, din
pastelurile măestrite ale altor poeți, ci
e un adevărat poem al sufletului nos-
tru. Pretutindenii împrăștiate visurile
noastre, miile de simțiri adânci și ne-
lămurite ce fac această natură atât de
scumpă sufletului modernilor; acel «nu
știi ce» care face ca din miile de peisa-
gii în pictură, numai unele să'ți rămâe

neșterse din amintire cu culoarea lor sentimentală deosibită răsunând în adâncurile îndepărtate ale sufletului.

Nimic din prețiozitatea așa zișilor «esteți» nimic din afectația expresiunii și căutarea pedantă a formei bizare, a imaginii care să jignească gustul și să atragă atenția prin mirare. Dar pretutindeni simțire aleasă și fină, milă duioasă pentru tot ce e mic, umilit, învins în luptă, suferă în taină; simpatie largă ce deschide sufletul cititorului pentru orice manifestare a vieții, pentru tot ce simte, trăește și moare în veșnicia vremii! Și dacă volumul e plin de imagini admirabile, expresii rari, fine, îmbinate în forme ușoare ca visul, nelămurite și plutitoare ca balsamul florilor, ele au venit firește sub pana poetului, au izvorât din chiar nuanțele de simțire, din fondul acela nelămurit, adânc și vag din sufletul nostru ce de obicei îl punem mai mult în muzică de cât în graiu

și pe care poetul a știut totuși să-l pue în versuri.

Aș putea spune poate ca alții că lipsește energia bărbătească din aceste versuri, suflarea luptei și a nădejdei, că poetul e prea trist, dorul de viață a murit în el învins de melancolie... Și totuși mi se pare straniu să critici o operă de artă pentru că nu a redat *anume* idei și simțiri.

Fiecare artist aduce prinosul sufletului său în templul artei și în fiecare răsună altă coardă din lira ei cu mii de glasuri.

Artistul face să vibreze în opera sa coarda pe care o simte vibrând în sufletul său, iar noi să culegem, cu admirație și recunoștință, notele juste, melodia divină din cântarea lui, fără a-i cere să ne cânte numai anume lucruri.

Și apoi e atâta poezie *adevărată* în volumul lui D. Anghel, atâta bunătate și duiosie, atâta dragoste sinceră de natură, în cât cu toată melancolia și

ST. O. IOSIF

La noi în critică și recenzii nu se poate vorbi de artiști și literați, fără a se face comparații și clasificații. Socot că felul acesta de a aprecia valoarea artiștilor e superficial, de cele mai multe ori falș și întodeauna jignitor pentru talentele de cari încerci să dai publicului o impresie justă și echitabilă.

E foarte ușor iarăși a face critică dacă te mărginești a spune numai că Iosif «scrie în genul lui Coșbuc dar are personalitatea lui bine hotărîță»¹⁾

---

¹⁾ Sanielevici. *Încercări critice.*

fără a arăta nici în ce consistă acest gen al lui Coșbuc care e și al lui Iosif, nici în ce stă personalitatea proprie a lui Iosif, mulțumindu-te numai à insinua că Iosif este ardelean trăit în atmosfera «romantică» a boemilor noștri, proletarii intelectuali.

Vorbe, vorbe, și iar vorbe, și trebuie să fie încă mulțumit artistul când aceste vorbe sunt numai banalități superficiale, fără să fie injurii triviale, insinuații veninoase sau neesactități revoltătoare.

Maeștrii criticii noastre, vocile autorizate ale d-lor Maiorescu și Gherea nu se mai aud de mult în public. Iar în locul lor o serie de iluștri necunoscuți, într'o limbă barbară, cu un vocabular de mahala, sub cuvânt că fac critică, înjură pe cine le cade la îndemână, prin diferite organe de publicitate, de cari se slujesc pentru micile lor interese și micile lor răsbunări, vărându-și invidia și ura cu care le otră-

vește sufletul publicul cititor când ridică în admirația sa dezinteresată, talentele adevărate și cinstite.

De mult nu se va mai pomeni de numele acelor ce vin cu aer grav să foarne teorii pe spinarea artistului, să diagnosticeze «școala romantică cu stil clasic» sau mai știu și eu ce alta, să muște pe furiș pe acei ce nu îndrăsnesc a-i atacă în față; de mult va dormi în veșnica uitare numele nostru, al tuturor ăstor mici cari «lătrăm pe când caravana trece», punem note și clasificăm artiștii, pe când numele lor va străluci prin veacuri în veci luminos și nemuritor.

La aceasta să se gândească artistul și se ridice din umeri nepăsător la atacurile «poterașilor literaturii» ¹⁾, să-și urmeze calea senin și liniștit, înainte,

¹⁾ Espreșie fericită, găsită de d. Lovinescu, «Protestarea» No. 2. «*M. Sadoveanu zugrăvit de el însuși*».

acolo unde-l mână talentul și chemarea lui.

Iosif ca și Coșbuc reprezintă în literatura noastră acea reîntoarcere la izvoarele vieții naționale, acea tendință de a face să răsune în artă note eșite din adâncul sufletului românesc. Marele nostru poet Coșbuc e acela care întâia oară a făcut să răsune această notă în poezia noastră.

El e acel care ne-a arătat durerea și bucuria, resemnarea și răzvrătirea, căința și regretul, dragostea de țară și dragostea de mamă, cu un cuvânt toate simțimintele cu adevărat omenești, răsfârte în sufletul românului, cu coloritul propriu al sufletului neamului nostru. El e nu numai poetul țărânilor, cum așa de frumos l-a arătat d. Gherea în articolul său, el e poetul neamului românesc, profetul care a găsit calea pe care azi se îndreaptă toată mișcarea noastră culturală, calea pe care vom întâlni *adevărata noastră civilizare*. De

aceia în afară de coteriile literare, care-l trag în coace și în colo, el este și va rămânea «*cântărețul nostru național*».

Acesta e «genul lui Coșbuc» pe care savanții noștri critici l-au presimțit, dar nu l-au priceput. Acesta e și genul lui Iosif și întru atât se aseamăna acesta cu Coșbuc, întru cât sufletele lor se inspiră din aceleași izvoare adânci ale neamului nostru. Amândoi sunt poeții renașterii noastre naționale, afirmarea personalității noastre în cultura primită din occident, fie-care cu talentul și personalitatea sa întregă și deosebită.

Povești străbune cântece uitate
 Ca glasuri de tilinci îndepărtate
 Imi amăgesc iar gândul și mă'ngână...
 Și atunci te văd plutind surizătoare
 Din negura de vremi băsmuitoare...

Ești tu, izvor de nouă poezie
 Prilej de gânduri vechi urzite, iară,
 O drăgălașă muză populară!...

Când seara în ceasuri de singurătate. (Credințe).

În poeziile lui nu găsești descrierile
 acele minunate ce țin mai mult de vis

de cât de realitate peisagii fermecate, alcătuite din mii de imagini strălucite culese de pretutindeni, dar cari nu zugrăvesc un colț anume în care *cine-va* a trăit, s'a bucurat, a suferit. Acelea sunt mai ales vedenii create de nostalgia vagă a artistului pentru viața în sânul naturii, de nostalgia omului de oraș pentru natură, a omului care n'a trăit însă în ea, nu o cunoaște decât din treacăt, din visurile sale, din lectură și din poezii.

Sufletul lui Iosif pătrunde în viața firii și e pătruns în acelaș timp de ea. Fie-care colț de natură e un colț văzut cu ochii bucuriei copilărești sau cu durerea omului care a trăit și a suferit; imaginile evocate de el sunt colțuri familiare, prietene scumpe de cari s'au legat clipe *trăite* din viața poetului. El nu alege peisagii grandioase, rare, decoruri mărețe și splendide, de acele către care se îndreaptă aspirațiile și visurile poeților din orașe. De fie-care rază de soare e aprinsă o amintire, o

dulce clipă de mulțumire, un avânt de viață sfios, ce nu s'a desfăcut încă din umbra durerilor trecute :

.....
 E 'ntâia zi frumoasă caldă
 O vrabie 'n nisip se scaldă
 Și ciripește-atât de blând.

Te 'nvioezi și prinzi puteri
 Sub vraja dulcii mângâeri —
 La umbră însă-i frig acuma
 Și noaptea tot mai cade bruma
 Și 'n suflet tot mai zac dureri

Cântec. (Patriarhale.)

Un colț din natură mic și neînsemnat, o zi cenușie de ploae, primii fulgi de zăpadă și sufletul poetului se înfioară de un regret, de o teamă, atât de fin sugerate, atât de în armonie cu lumina stinsă a peisagiului, abia atinse de viersul poetului ca să nu împrăștie parcă impresia ușoară și plutitoare ce ți-au furișat-o în suflet :

Zăciau priveliștele moarte
 Sub cerul sur, în asfințit

Și-abia mai auzeam departe
Un glas de crivăț amorțit.

.....
.....

Imi aminteam de vremi trecute
Și 'ncă visam în viitor.
Iar din imperiul tăcerii
Se desprindeau fulgi mari de nea
Cădeau încet, cădeau puzderii
În urma și'naintea mea!..

Fulgii. (Patriarhale.)

E o sficiune gingașă în mărturisirile,
atinse în treacăt, scăpate pe jumătate
din sufletul poetului, șoptite parcă du-
ioasei naturi, prietena statornică a su-
fletului său.

Prietena statornică în care au răs
și au ciripit nevinovatele veselii ale co-
pilăriei lui :

Acel șirag de mândre veri
De cari mi-aduc aminte-abia
Asemeni unor dulci păreri
Ce-au legănat în mângâeri
Copilăria mea...

Nucul. (Patriarhale.)

Bine-ai venit April
Lună răsfățată !

Zburd și cânt, zglobiu copil
Ziulica toată!

Visul. (Patriarhale.)

Și «Furtuna», acea minunată bucată de zburdălnicie copilărească, acea muzică exuberantă ce cântă în mintea mai fie-cărui copil astăzi.

Natura, e prietena statornică a poetului, pentru care sufletul lui n'are taină, dar pe care nimeni nu o vede în lumină mai adevărată de cât cel-ce a trăit cu sufletul atât de aproape de ea, zburdălnicul copil de altădată, ce a crescut în zările întinse, ca o plantă bătută de vântul sării, desmierdată de lumina zilelor și de farmecul nopților. El înțelege graiul ei ca nimeni altul, e pătruns de adevărata poezie a muncii și vieții de la țară.

Razele soarelui, suflarea vântului, nu sunt numai prilej de versuri frumoase, destăinuiri delicate a unor simțiminte vagi și fine ale poetului, de ele sunt legate sufletele plugarilor :

Ciobanul, rămas în urma turmei, nu șade răzimat în bătă, ascultând tânguirea talancei, numai fiindcă în această poziție e pitoresc și-i șade bine în poezie, în sufletul lui arde, odată cu arșița secetei, chinuitoarea grijă a zilei de mâine:

Cu cotul răzimat în bătă
El cată dus în depărtare...
Dar seceta posomorâtă
Se'ntinde fără de hotare

(Pasteluri).

Coborârea serii nu e numai prilej de admirabile tablouri, nu e numai ceasul tainic în care sufletele se învăluiesc în nori subțiri de melancolie, de visări ușoare, liniștite, vagi și triste, ci e ceasul sfânt în care

Dulce și încet se 'ntinde
Tihna pe pământ și 'n cer

Icoane din Carpați. — (Credințe.)

Este ceasul când truditul

Muncitor voios aruncă

La o parte grija zilei

Și uneltele de muncă.

*Icoane din Carpați. Din Culmea
Vârfului cu Dor.* — (Credințe).

Aceste sunt note adevărate din sufletul celui trudit de munca grea a pământului. E sugerarea vieții întregi a muncitorului în aceste fericite expresii: «Muncitorul voios aruncă, la o parte grija zilei și uneltele de muncă»! Și tot tabloul care se desfășoară într'un «greu potop de ceață», în norul de praf, toată larma și frământarea cu care se scurg din deal și câmp spre casă cei cărora

Sara purpurie schimbă
Zeghea 'n mantă triumfală

de un colorit atât de viu și atât de sugestiv, e zugrăvirea unei întregi vieți de muncă grea, ce se strânge în jurul căminului spre odihna atât de trebuitoare.

Văile răsună toate
Dealurile viu răspund
Și vijelios se 'nnalță
Pulberea departe 'n fund

Sună dealul, sună valea
Stă văzduhul să se spargă

De tălângi nenumărate
Ce izbesc în bolta largă!...

.....

*Din culmea Vârfului cu
Dor. (Credințe.)*

Și ce strigăt, ce strigăt de adevărat
copil al firii izbucnește din pieptul po-
etului, când se'ndreaptă spre largile zări,
departe de «grijele amărite și zbuciu-
mările deșarte» ale orașului.

Sunt liber ca ciocârlia 'n văzduhuri!
Îmi flutură părul în vânt
Și cânt...
Mă chiamă în zare munții, munții mei!
Ce dor, ce dor adânc, 'mi eră de ei.

Ce dor i-a fost poetului
De freamătul brădetului
De murmurul izvorului
De fluierul păstorului
De glasul păsărelelor
Și-de vecinul stelelor
De vârful Caraimanului
Ce dor' ce dor i-a fost sârmanului.

Ce strigăt adevărat izbucnit din toată
ființa lui, ce avânt cu trup și suflet,

spre leagănul în care a trăit, spre firea,
muma lui duiosă!...

Numai cel ce a scris aceste versuri
putea să mustre, să plângă și să cer-
ceteze cu atâta jale și duiosie, cu atâta
adâncă și adevărată părere de rău pe
ciobănașul plecat de la vatra părintească,
în admirabila poezie: Copil sărman...

Din raiul mândrilor Bucegi

Ce te jelesc de ani întregi

Ce dor atât de ne'nțeleș

Te-a îndemnat să vii la șes?

Credeai că este la oraș

Norocul tău, biet păstoraș ?!..

.....
.....
.....

Și steaua fără de noroc

Te-a urmărit din loc în loc

Străin de toți biet păstoraș

În goana oarbă din oraș...

Acum în somn plângi nopți întregi

De dorul mândrilor Bucegi

Te-ai reîntoarce și-i târziu

Tot e 'ntunerec și pustiu...

Ce-ai căutat tu la oraș

Sărmane ciobănaș...

Ce-ai căutat tu la oraș, tu copilul

zburdalnic al firii, fire plină de viață
și putere, de dragoste de viață și ve-
selie exuberantă, tu ciobănașul de altă
dată :

Sunt rupte biete-le-i opinci
Căciula lui în fund e spartă
Dar el cu 'n pumn doboară cinci
De-i cată unul și-altul ceartă — !...
.....
Iar când ceilalți se 'ncurcă 'n joc
Și-abea se 'ndeamnă slab din gură
Tot el aruncă la noroc
Cea mai frumoasă strigătură.

Ce-ai căutat tu la oraș? Din greu
munceai acolo la vatra ta, dar tu erai
cel mai voinic la muncă, la trântă și
la joc, iar la orândă la care petreceai :

Zic vioare, urlă vântul,
Joacă toți cu voe bună
Dudue sub ei pământul

Dau uitării grija, scârba
Inima în piept le saltă...

.....
Și petrec...

Unde vei mai găsi vre-odată această

izbucnire de veselie adevărată, după ce
te vei întoarce dela oraș, sărmane păș-
torăș? Atunci când te-i întoarce la locul
tău, vei suspină cu jale:

De mult înstreinatul
De-abea ce ți-a sosit
Așterne-i mamă patul
Să doarmă dus băiatul
Bolnav și obosit!

Bătù el multă cale
De când te-a părăsit
Invins de dor și jale
Pe prispa casei tale
Se culcă obosit

Ci nu 'ntrebă pe unde
A fost și ce-a găsit
El rana-și va ascunde
Și nu-ți va ști răspunde
De cât: Sunt obosit!...

Invins. (Patriarhale.)

Ce psihologie justă a poporului nos-
tru! După Coșbuc cine a știut să
redea mai bine nota aceasta de cât
Iosif în versuri și Sadoveanu în proză?

Cine a pătruns mai bine de cât ei
farmecul deosebit al peisagiilor noastre

și au știut să le zugrăvească astfel în cât să
le recunoaștem că sunt ale noastre, să
facă să tresară în noi fibrele adânci și
neștiute ce ne leagă sufletul de cerul
sub care am deschis ochii, de apele
munții și pădurile a căror imagini erau
acolo uitate în amintirea noastră, păstrate
din vremuri îndepărtate

Coboară seara pe câmpie
Pe drum pustiu un car cu boi
Se leagănă încet departe
Cresc nori de pulbere 'nnapoi

Icoane din Carpați. (Credințe).

Jos între care
Vitele rumegă
În depărtare
Văile fumegă

Dorm muncitorii
Pe lângă focuri
Apele morii
Murmură'n scocuri.

Icoane din Carpați. (Credințe).

Credințe populare «dulci amăgiri din
lumea vrăjilor și a basmelor» trăesc și

se întrupează în minunatele peisagii, dându-le un farmec și o culoare deosibită :

Prin sat aleargă paparude
Și se'nvârtesc în danț vioae
Își scutur pletele lor ude
Cântând descântece de ploae

Pasteluri. (Patriarhale).

Jos la fântâna dintre ploi
Descântă-o vrăjitoare
Se umflă apa — joacă'n stropi
În scăpătat de soare

.....
.....

Voi fetelor și voi feciori
La apă când veți duce
Suflați asupra-i de trei ori
Și faceți sfânta cruce

Fântâna vrăjită. (Credințe).

Din stânci, din peșteri, din codrii
seculari se'nnață glasul trecutului mi-
nunar, glasul de aur al legendei și ne
pătrunde sufletul de fiorul vremilor de
altă dată, ascultând

. . . La pustnicul bătrân
Ce povestea minuni adânci din cuibul lui de brazi.

și la ecoul ce se răsfrânge din clo-
cotul apelor cari :

Cu scoborâri și creșteri
De sute de izvoare
Iși îngânau eternele lor basme
In noaptea fără fund a negrii peșteri.

La gura peșterii (Credințe).

Iar freamătul codrilor trezesc din ne-
gura trecutului chipurile voinicilor cu
flinta lungă, acei eroi ai baladelor po-
pulare și ai cântecilor haiducești (a căror
reapariție în literatura noastră sperie
atât pe D-l Sanielevici !) tovarăși nelipsiți
ai copilăriei noastre.

Sus la răscruci
Vin trei haiduci
Pe cai mărunți...

Grăesc încet..
Un scurt popas
Și spre brădet
Pornesc la pas
Cei trei călări...

. . . . .
Și neguri cresc
S'adină 'n crengi ; —
Se tânguesc

Și plâng tălângi
 Pe căi pustii
 Se duc cu toți
 Cei trei fărtați...

. . . . .
 Dar când ajung
     La cotituri
 Un chiot lung
     Din mii de guri
 Dărâma stânci...
 Haiducii mei
     Doinesc toți trei
 Și chicotesc
     Și hohotesc
     Păduri adânci.

Doina. (Patriarhale).

Eroul acesta al poeziei populare, visul întrupat din visurile poporului nostru, visul izvorât din «taina singurătății grele a codrilor străvechi» și-a păstrat și în poezia lui Iosif caracterele ce fac din el întruparea idealului de voinicie libertate și vitejie a neamului nostru :

Lumina aurie se cerne printre cetini
 Trecând ca o nălucă, în zarea din apus
 Haiducul rățăcește cu flinta 'n spate — dus...
 În toată lumea largă el n'are alți prieteni
 De cât copaci în codru și nourii de sus...

.....
 Voinicul prinde-un zgomot venit dinspre hotar
 Iși saltă dârz podoaba de-alămuri și oțel
 Și ochii lui sălbatici străfulgerând tresar.

Cum se ridică leul stăpân într'o pustie
 Și-așteaptă prada mândru cu nările în vânt:
 Ca dintr'o săritură s'o culce la pământ
 Haiducul clocotește de ură și mânie
 Și pieptul i se umflă stând să zbucescă'n cânt.

E în toate versurile poetului acel fel de a simți și a răspunde la impresiile lumii înconjurătoare propriu neamului nostru, acea strânsă înrudire între cântecul lui și cântecul popular ce îi dă caracterul adânc românesc și în acelaș timp un farmec deosebit, farmec izvorât din însușirile firii sale proprii, din gingășia sfioasă a tuturor simțirilor sale, ce par că se furișează printre imaginile frumoase până la sufletul nostru, spre a-și păstră frăgezimea și delicatesețea lor întreagă, fără a ne jigni zguduindu-ne prea tare.

Aș vrea să cânt — se'mbrac în mândre rime
 Norocul rar ce 'n cântec nu încape
 Că nu e viers pe lume să-l exprime

Ci ca 'ntr'un murmur nesfârșit de ape
Ce se revarsă în valuri de-armonie
Din mii de glasuri ce-l vrăjesc de-aproape,

Sărmanul suflet cearcă și nu știe.
Ce ton să prindă, ce cuvânt s'aleagă
Căci totu-l chiamă'l strigă și-l îmbie

Iar eu stau mut și-aș sta o veșnicie ntreagă
S'ascult uimit la glasurile acele
Privind în ochii tăi albaștri dragă —

Vis intrupat al visurilor mele!

Tertine. (Credințe).

Și cu aceeași gingășie dulce știe el
să atingă și să exprime simțirile intime
din sufletul altora, cum e de pildă în
minunata poezie «Cu fruntea 'n mâna
albă» din *Credințe*.

Însușire proprie lui Iosif e iarăși acea
revărsare bruscă de milă și simpatie
caldă asupra durerii de care zilnic ne
lovim în viață și care, chiar din acest
contact mereu, pierde puterea de a ne mai
impresiona: «Durerea mizeriei». Zugră-
vind-ne tablouri de aceste prozaice
pe lângă care trecem în fie care clipă,

evocându-ne tipuri obișnuite pe lângă care trecem în viață fără a le vedea, Iosif știe să trezească în senzibilitatea noastră tocită, ca un fulger conștiința durerii aceștia pe lângă care trecem nepăsători și neștiutori. Gânditori și înfiorați ne uităm cu el după cei trei vagabonzi ce joacă și cântă în stradă. I-am văzut de atâtea ori, și poetul nu ni-i zugrăvește altfel de cât cum îi știm noi :

Ei joacă, sar și se 'nvârtesc
Împiedicați în zdrențe

Dar n'am băgat de seamă că :

Răsuflă greu când se opresc
Și fac la reverențe

Și atât e de ajuns a ne interesà și
a ne face să privim cu duiosie cum :

Întinde picul istovit
O pălărie spartă....

In sufletul nostru se deschide adânc și

dureros perspectiva acestei vieți de
nesfârșită mizerie :

Pe urma celor ce s'au dus

Vârtej de frunze aleargă ..

Căci mulți mai poartă cel de sus.

În lumea astă largă !...

Grija aceasta groaznică a *pâinii*, durerea de a trăi de azi pe mâine e redată însă în toată cruzimea și dramatica ei deznădejde în poezia «Harpiștul» în versuri tot atât de simple, ba poate și mai simple, de cât acele din «Artiștii» și totuși de o așa putere de expresie în cât îți încleștează inima de durere și te pătrunde ca un fior ghețos din viața, fără nici o rază și fără nici o nădejde, a celor ce trăesc numai pentru pâne.

Imaginile frumoase vin necăutate sub pana poetului atât de ușor și fără pretenție în cât graiul din versurile lui îți apare simplu și fără podoabă, numai după ce ai citit poezia bagi de seamă câtă mândrețe și strălucire, a fost să-

mănată de poet pretutindeni cu dărnicia unei naturi ce nu-și cunoaște singură bogăția.

Forma aceasta modestă și simplă e însă de o artă desăvârșită, mai ales prin muzica versului. E o muzică firească izvorâtă din căderea versului ca ciripitul păsărilor, dar atât de mlădioasă la toate nuanțele simțirii, trecând atât de lesne prin toate formele și potrivindu-se atât de bine la toate mișcările sufletului! E o artă, o artă desăvârșită dar care nu se arată, nu se simte la citirea poeziilor, atâta măiestrie e în mânuirea versului la Iosif.

Ceea ce-ți rămâne, după citirea poeziilor lui, e o dulce căldură sufletească, ca după destăinuirea gingașă și sfioasă a unui prieten drag, a unui suflet blajin și plin de lumina dragostei și a milei, un ecou al cântecului nostru popular răsfrânt prin sufletul unui adevărat și subțire artist.

N. N. BELDICEANU ¹⁾

Tânărul scriitor N. N. Beldiceanu și-a creat una din cele mai grele situații literare prin alegerea subiectelor cu cari apare întâia oară în public : «Chipuri dela mahala». El poartă toată greutatea predecesorilor săi, dintre cari unii au ridicat acest gen până la înălțimea unei geniale și sângeroase satire sociale, iar alții l-au coborât până la banala și adesea ori triviala *literatură de mahala*. Nimic mai greu decât a găsi o notă personală justă

---

¹⁾ *Chipuri dela Mahala*. — Editura Institutului grafic «Minerva», București.

și adevărată între aceste două extreme, nimic mai greu decât a da viață și putere de a se mișca și a se manifesta ca ființe reale acestor «chipuri», pe socoteala cărora, cu prea puțină cheltuială de spirit, adesea fără nici o sare, poți face pe public să râdă inconștient, automatic aproape. Dar tocmai din această pricină genul a devenit o banalitate curentă pe care, cu nici un preț, nu o poți face să treacă drept literatură adevărată și serioasă, nici chiar când un Caragiale o dă în adevărate documente omenești, tipuri nemuritoare dintr'o peritoare formă socială de tranziție. «*Momento !!*» Chiar titlul ales de Caragiale cu geniala lui intuiție de artist ajuns la maturitate, ar fi trebuit să-l facă pe Beldiceanu să se mai gândească înainte de a apărea în volum și încă pentru prima oară, cu asemenea material. Dar, dacă autorul târît de acea vioiciune, ce este darul tinereții și urmarea unei firi expansive, exuberante, a apucat pe

această pantă lunecoasă și primejdioasă aceasta nu e un motiv ca și cei ce judecă operele de artă să cadă în aceleași păcate! Abia apărut pe arena publicității bietul autor se vede silit să-și încovoae spinarea sub ploaea nemiloasă de lovituri ale criticei: cum ai îndrăznit, pigmeule, să calci pe urma uriașă a unui Caragiale! N'ai nici un talent, ești un plagiator, un pastişeur a tuturor publiciștilor mari și mici, cu sau fără talent etc., etc. O impresie penibilă îți face asemenea critică pornită, violentă, atitudinea aceasta de pedagog neînduplecat, care constată greșala și aplică pedeapsa, calificativul, sentința fără apel! Dacă autorul este *om* și ca atare supus greșalelor, de ce ar fi criticul *supra om*, scutit de această infirmitate numai prin faptul că e, sau se pretinde critic? De unde se poate ști cu siguranță dacă un autor tânăr va avea sau nu talent? Oare a dat Eminescu în primele sale versuri mă-

sura strălucitului său talent din vârsta maturității? Ce dovezi de superioritate intelectuală a dat d. X sau Y, ilustru necunoscut și critic, pentru ca să aibă dreptul să decreteze că cutare sau cutare artist, care de bine de rău a produs *ceva* și care e la începutul carierei, va avea sau nu talent!.

Critici voi, cu flori deșarte
Cari roade n'a adus,
E ușor a scrie versuri
Când nimic nu ai de spus!..

Recitiți, o colegii mei de critică, aceste versuri ale maestrului și gândiți-vă că, în meseria noastră, multă indulgență și mai multă modestie sunt calități mari, cari ar putea să ne facă să fim tolerați chiar când ne lipsește gustul și celelalte multe alte calități ce se cer unui critic adevărat.

Tânărul N. N. Beldiceanu are o calitate ce poate fi o garanție pentru valoarea viitoarelor sale opere literare: e vădita sforțare de a vedea just și a

redă fidel ceea ce-l impresionează. De aceea chipurile sale de la mahala sunt nu un plagiat, dar nici măcar o imitare a lui Caragiale. Acum, dacă ele nu au viața intensă a unor adevărate creații artistice, dacă se șterg și se depărtează de real și nu trăesc sub greutatea convenționalului și banalului formei consacrate acestui gen de subiecte, vina e mai mult a subiectelor pentru cari autorul e prea tânăr.

El n'a găsit încă nota personală puternică prin care să învingă impresia predecesorilor săi, mari și mici, să învingă banalitatea formei prin puterea vieții din lăuntru. Totuși sufletele aceste puțin interesante prin ele înșiși capătă adese ori sub pana lui Beldiceanu puterea de a ne interesa, simțim une ori simpatie pentru sentimentele și pornirile vulgare ale eroilor săi, când izbutesc să facă să vibreze în noi coarda umanității. Așa e în nuvela «Focul lui Don Vagmistru» tipul Vagmistrului, de

care s'a uzat și s'a abuzat în literatura noastră și care cu toate aceste izbu-tește să ne intereseze prin unele accente sincere izvorîte din partea adevărat omenească și care, afară de unele poze căutate și unele vorbe prea banalizate prin uz, reușește să se menție viu și real în toată povestirea.

Mereu se silește tânărul autor să pătrundă cu simpatia largă și caldă a tinereții pătura de banalitate, artificialul și trivialul ce învălesc sufletul acestor tipuri incomplete din viața noastră socială, se silește să găsească firea reală și adevărată sub falșul împrumuturilor de la lumea înconjurătoare, acel *ceva* care să ne arăte că sunt totuși oameni—semenii noștri. Une ori reușește, adese ori însă, înșelat el însuși de aparența acestei veți de la suprafață se oprește la ea, sau dă un accent prea slab emoțiunilor și pornirilor adevărat omenești, accent ce se perde ca un ecou slab în potopul de vorbe deșanțate și

printre gesturile de paiăți, proprii acestor Chipuri de la Mahala și atunci avem numai *chipul* fără viața care dă valoarea artistică.

Așa e «domnișoara Bița», care s'ar fi putut ridica până în rândul ființelor omenești cu lacrimile de la sfârșitul povestirei, dacă astă slabă manifestare a firei ei adevărate nu ar fi înecată sub trivialul și ridicolul certurilor din tot decursul povestirei, în care odată nu am simțit măcar vre-un accent sau nu am văzut vre-un gest izvorât din adânce și adevărata ei fire.

Dacă nu pătrunzi adânc aceste tipuri, dacă nu dai cu putere patimile, gândurile și simțirile, în cari să se reflecte ceva din partea veșnică a firei omenești și foarte mult din caracterul categoriei sociale din care le-ai luat, dacă nu faci din aceste tipuri simbolul viu și în plin relief al unei clase sociale, ele nu prezintă de cât slabul interes momentan al unei po-

vestiri plăcute, în cazul când ai darul de a povesti. Individualitățile izolate numai atunci pot interesa când sunt cazuri curioase, firi deorebite, izbucniri puternice de viață, naturi bizare în care o parte din suflet a luat proporții neobișnuite, o dezvoltare precumpănitoare dusă adeseori până la monstruozitate. A descrie însă naturi mijlocii, suflete șterse, în cari nimic omenesc nu se oglindește și cari nu sunt nici rezumatul concentrat al unor păături sociale, e a risipi în zadar un talent ce ar fi putut da alt-fel de rezultate într-o direcție bună. Așa de pildă ce interes poate prezintă tipul cucoanei Vasticăi? Bea, fumează, se ceartă, rechiamă un trecut oarecare, ce poate fi trecutul ori-cărei alte ființi omenești; dar cu toată descrierea foarte reală și *văzută* a mahalalei, cu toată atmosfera ambiantă foarte bine redată, cu toate gesturile și expresiile ei atât de fidel reproduse după realitate, cucoana Vastica ~~nu~~ e ma-

halagioaica tipică, reală și interesantă. Ea e numai un *chip* fără viață și fără *interes*, chiar atunci când se însuflețește. Lucrurile cele mai banale și mai lipsite de interes pot deveni pasionante în artă, totul depinde de lumina în care ni le arată artistul. A suflă viață și căldură în lumea aceasta a mahalalei de un ridicol banal și banalizat de toți făuritorii de vorbe de duh și de haz, de pleava și plevușca din officinile literale de a zecea mână, e o muncă ingrată, care cere pe lângă talent și *meșteșug*. Pentru a găsi lumina potrivită și a ști să o răspândești asupra unor asemenea tablouri, așa de ușor de prins din lumea reală și așa *de greu* de redat în literatură, se cere un tact, o măsură, o cumpăneală ce se întâlnesc arare ori la un scriitor tânăr. Beldicianu nu trebuie judecat definitiv după aceste schițe, cari, la urma urmei, dacă nu sunt capod'opere, se citesc totuși cu plăcere. El a avut bunul gust de a nu încerca să

facă spirit și humor după cel ce nu se poate imita, unicul nostru Caragiale și după alții ce nu merită a fi pomeniți, are meritul de a fi încercat să redea acest colț de lume așa cum l-a impresionat, cinstea literară de a fi încercat să fie el însuși. Dacă n'a reușit deplin, nimic nu ne îndrituește să credem că aceasta nu se va întâmpla când își va alege subiecte potrivite cu talentul și firea lui. Din potrivă, sunt alte bucăți, în alt gen de cât schițele de la mahala, ce ne fac să așteptăm cu încredere alt volum pentru a judeca valoarea noului scriitor. E o bucată intitulată «În preajma focului». O fantazie plină de vioiciune petrecută într'un tablou feeric: noaptea în stână la lumina roșie a focului o poveste, spusă de baciul sub forma unor întâmplări din viața lui, se furișează ca o realitate îndepărtată, dintr'o lume de vrajă necunoscută, în sufletul celor doi strungărași, cu toată vădita ei imposibilitate de a se fi petrecut adeva-

sugerată parcă de jocul fantastic al umbrelor și luminilor pe pereții stânei, de întunericul de afară în care «picură din când în când, tainic ca din văzduhuri, talangele de la oi».

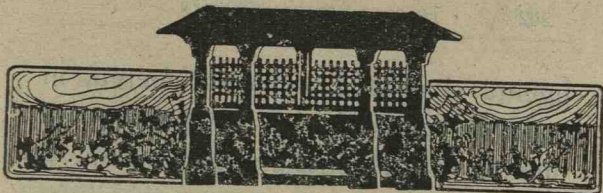
Apoi bucata «Un interior» de un farmec atât de gingaș, cu odăița joasă plină de mirodenii, cu lucruri vechi familiare și prietenoase, cuibul cald și luminos în care nepoțica se resfață sub ocrotirea celor doi bunici și în care sunetul limpede al clopoțelului și glasul subțire al băeților cu steaua trezește fiorul atâtor sărbători ce au strălucit când-va în copilăria fie-cărui.

În aceste bucăți pare că simți pe autor în largul lui, stăpân pe limbă, curgător în povestire, pătruns de o caldă și delicată emoție, găsind ușor fără să le caute imagini vii și caracteristice, rechemând într'o lumină plină de poezie mici scene și tablouri din lumea reală și trăită.

Are sau nu are N. N. Beldiceanu

talent?... Răspunsul ori-cărei negații critice ni-l poate da un volum de schițe de aceste, în cari autorul s'ar regăsi pe sine însuși, și-l așteptăm cât de curând.

SOFIA NADEJDE¹⁾

Dintre numeroasele noastre scriitoare două s'au impus atențiunii publicului prin activitatea literară: D-na Constanța Hodoș, despre care-mi rezerv plăcerea a vorbi altă dată, și d-na Sofia Nădejde, despre a cărei ultimă lucrare îmi propun a vorbi aci.

Alături de scriitoarea Sofia Nădejde, sufletul nostru, al unei generații întregi, răsfrânge marginea unei personalități de o moralitate sănătoasă, a unei personalități feminine deosibită prin inte-

---

¹⁾ Robia Banului, roman.

ligență și cultură, călăuzită mereu, în viața de toate zilele ca și în activitatea publică, de o rațiune clară, solidă și luminată.

Pentru prima oară când încerc a-mi da părerea asupra activității sale literare, nu pot să nu încep prin a aduce omagiile mele, și de sigur, a întregii mele generații, *aceleia* ce a fost călăuza morală și intelectuală a tinereții noastre entuziaste, *aceleia* ce a întrupat odinioară aspirațiile noastre către lumină și ideal.

Publicul cititor, de altminteri, o cunoaște de mult pe d-na Nădejde ca o minte cumpănită cu vederi largi și solide, o cugetare viguroasă, bărbătească, ce se mlădiază adese-ori într'o caldă înduioșare, într'o simpatie ce vibrează adânc și îndepărtat pentru cei mulți ce sufăr, — o cunoaște din numeroasele sale scrieri, în care cugetarea, preocuparea morală precumpănesc asupra tuturor celorlalte calități.

Poate chiar această precumpănire a altor preocupări de cât cele artistice face în acelaş timp valoarea şi scăderea operei sale literare. În tot cazul aceasta antrenează, pasionează şi te face să nu laşi cartea din mână până ce nu vei isprăvi-o de citit, în ultimul său roman: *Robia banului*. Principiile morale scoase din raţiunea clară şi conştiinţă sunt adevăraţii eroi ai romanului. Ciocnirea, lupta, triumful sau învingerea lor de către avânturile, pornirile şi patimile izvorâte din întunericul inconştiinţei — sunt peripeţiile ce ţin încordată atenţia cititorului de la început până la sfârşit. Tipurile şi întâmplările din lumea reală, de altfel redată cu un realism învederat, sunt pe planul al doilea, prilej pentru rezolvarea unor probleme sociale, morale sau psihice, pentru critica şi condamnarea unor anumite rele, ce bântue lumea noastră modernă.

D-na Nădejde nu scrie pentru a amuză, pentru a creia frumosul, pentru

a realiză vre-un ideal de artă, ci pentru a întoarce omenirea de pe calea pieirei, pentru a o îndrepta criticându-i motivele de acțiune, descriindu-i plăgile dure-roase, adese-ori rușinoase, pentru a o îndrumă spre o viață sănătoasă, rațională și morală.

Romanul său «Robia Banului» e plin de fapte și amănunțimi adevărate, mai adevărate și mai reale decât însăși viața. Ele nu sunt alese pentru a da iluzia vieții, ci par a fi întâmplări din chiar lumea reală puse în roman așa cum s'au petrecut în realitate, par cu neputință a fi scoase din imaginația autorului, ci copii ai domii după viața reală. Totuși ceiace reese din roman e mai mult mersul vieții sociale în genere decât propria individualitate a personagiilor. Hristea, însuși eroul principal, a cărui personalitate se desemnează mai bine și al cărui caracter se dezvăluiește mai complet, în relațiunile cu cei mai de aproape ai lui, în evenimentele însem-

nate ale vieții, încă pare creat numai spre a dovedi falsitatea axiomelor, și principiilor de conduită pe cari le scoate din egoismul său de om de afaceri, din cultul nemărginit al banului. Se resimte mereu în toate acțiunile și peripețiile eroului, preocuparea autorului de a aplica principiile sale filosofice în viața reală, de a le învedera și lămurii din observația strictă a realității.

Lungile dialoguri dintre personagiile romanului, în maxime și proverbe, desfășură nu individualitatea fie-căruia, ci diferite concepții despre viață, motive de conduită, principii de morală ce se lovesc, se luptă, se învâlmășesc, pentru a lăsa apoi în mintea cititorului pe cele mai probabil adevărate dintre toate. Primejdiile, relele de care ne prăpădim, toate problemele sociale ce ne umplu sufletul de grije, sunt puse în roman. Dialogul dintre Nicola și Hristea, dintre Nicola și Zapciu nu sunt desfășurate în toate amănunțimile decât pentru a

ne arată primejdia arendării moșiilor boerești la străini. Arendașul se îmbogățește ruinând pe boerul ce stă la Paris și pe țăranul care cu munca lui caută să poarte cheltuelile unuia și să îmbogățească pe celălalt. Teribila exploatare a țăranului de către arendașul străin e tratată cu un lux de amărănțimi, ce ar face din cele câte-va pagini un adevărat document pentru chestia țărănească.

Primejdia creșterii fetelor noastre la călugăriți este iarăși semnalată în jalnica desfășurare a vieții Suzanei: mai întâi exaltarea religioasă ce o duce până la porțile mânăstirii și tot aceeași exaltare care o face să cadă victima patimii, aceeași exaltare și nepregătire pentru viață, aceeași educație falsă și în contradicere cu soarta și menirea femeii în societatea noastră. Apoi soarta dureroasă a fetelor mume, teribila situație ce le-o creează societatea noastră, prejudecățile și nedreptatea opiniei publice, neînduplecata fatalitate ce osândește

pe fata mumă a înlătură fructul dragostei vinovate înainte de a vedea lumina zilei, sau a-l aruncă în acel teribil infern ce se chiamă leagănul copiilor găsiți, a-i pune pe frunte dela naștere pata unei rușini de care el nu e vinovat și pe care trebuie să o ispășească prin atâtea suferinți și umilințe în toată viața lui.

Dar răul cel mai mare de care suferim în timpurile noastre e iubirea nesățioasă a aurului. Patima aceasta teribilă biciuește nervii înzecind puterile lui Hristea, ascuțindu-i priceperea prevederea, și toate puterile sufletești, făcându-l să realizeze minuni, combinații și lovituri geniale în afaceri. Patima aurului îl gonește într'o activitate fără răgaz întru adunarea comorilor nenumărate, dar în acelaș timp ucide în el puțința de fi fericit, de a se bucură de viață, de a-i gustă, vre-una din plăcerile ei. Isvorul milei și al simpatiei a secat în sufletul lui, pustiu de ori-ce

altă simțire de cât setea și patima aurului, dar cel puțin această patimă covârșitoare a făcut din el un teribil om de afaceri, un agent de producțiune de valori, ce au în ele puterea de a realiza, într'o zi, folos și fericire pentru alții.

Aceiași patimă însă în suflete mai slab organizate arde și distruge totul, aduce disoluția individului, istovirea și ștergerea lui, demoralizarea și sinuciderea, ca în acel tip searbăd și neînsemnat, nepotul lui Hristea, Ionel.

Pe cât de greu e de atins fericirea pentru cei ce și-au închinat viața aurului, pentru acei pe care-i pândește nebunia, sinuciderea sau în cazul cel mai bun neurastenia, pentru acei ce și petrec zilele în nelegiuiri, crime și re-mușcări, pe atât de ușor e de realizat, măcar în parte, visul de aur, ce mo-mește sărmana noastră viață, pentru cei simplii și curați cu sufletul, pentru cei cu inima deschisă milei și simpatiei pentru altul! Pilda vieței coanei

Anica, acea umilă moașă ce se devotează din milă și simpatie Suzanei și apoi copilului ei, Aurel, pilda însăși a lui Aurel, copilul din flori, cu sufletul ales, dezbrăcat de ori-ce pornire egoistă și înclinat științei și moralității înalte legate de ea, alături de viața de infern a lui Hristea însurat, sunt un contrast destul de izbitor pentru a lăsa în suflet impresia morală pe care o urmărește autorul.

Romanul e plin de mișcare, de întâmplări și peripeții din orașe, de la țară, de pe mări, de pe uscat, din toate păturile sociale, chiar prea bogat în fapte și documente, așa că adese-ori e greu de urmărit șirul. Dar în toate problemele puse, în toate e o cunoștință atât de adâncă și întinsă a faptelor, în cât cititorul rămâne uimit. E o preocupare vădită de a fi exact, de a redă cinstit, până în cele mai mici amărunchimi adevărul real, de a face să reiasă exact ceea ce crede autorul că e adevărul mo-

ral, în cât nu poți să bănuiești că a sacrificat de multe ori psihologia individuală vederilor sale generale.

Faptele, amărunțimele, ideile și preocupările sociale, filozofice, morale, prea plinul sufletului autorului se revarsă în fiecare pagină, clădind viața socială, lucrând cu hărnicie, și înverșunare la o operă măreață și utilă: regenerarea morală, preocupându-se puțin de forma și de frumuseța artistică. Nicăeri nu vom întâlni imagina căutată, frumoasă și strălucitoare, descrierea bogată a naturei, cuvântul ce zugrăvește și creiază imagina înaintea ochilor. În mijlocul preocupărilor și a ideilor nenumărate, ce se grămădesc sub condeiul scriitorului, forma e cum se 'ntâmplă, cum e mai lesne și mai la îndemână, pentru a o face să coprindă tot aceia ce ar vrea autorul să spue publicului, cât mai iute și'n mai puține vorbe nefolositoare. Fraza e lipsită de armonie, căderea perioadelor e la întâmplare, fără nici o grijă de

acea muzică ce suntem deprinși a asculta în proza literară, dar lipsurile aceste nu se simt în roman, așa cum trebuie el judecat, adică mai mult ca o epopee a vieții sociale în genere, de cât ca o operă evocatoare de viață și de tipuri adânc analizate sufletește.

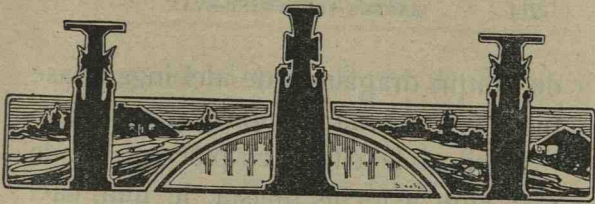
Or cum, romanul d-nei Nădejde e o operă sănătoasă de cugetare și morală, o operă ce place, se citește de publicul numeros pentru care e scrisă și se citește de sigur cu folos și cu priință.

D-na Nădejde are meritul de a fi găsit, ea cea dintâi, forma acestui gen de roman la noi în țară, de a fi cea dintâi, care, având puțința de a da o hrană intelectuală publicului, marelui public cititor, a pus atâta pasiune și convingere în serviciul moralei largi și sănătoase, atâta dor de a amuză moralizând.

Activitatea sa literară este urmarea necesară a caracterului deosibit ce s'a

afirmat cu atâta putere și frumusețe morală încă din cea mai fragedă tinerețe, în împrejurări destul de grele la Sofia Nădejde, pe care a cunoscut-o și admirat-o tineretul generației mele!

OCTAVIAN GOGA ¹⁾

Atâți făuritori de versuri apar și dispar de pe orizontul literaturii noastre!.. Publicul îi citește în nenumăratele reviste literare și apoi odată cu numărul revistei ce dispăre în coșul bine-voitor ce le primește pe toate, dispăre și urmele numelui poet român, iar versurile lui se șterg din amintire, pierdute în uitare ca alte atâtea zgomote deșarte, cu care «vremea trece, vremea vine»!... Unele din acele versuri sunt adeseori pline

---

¹⁾ Poezii.

de simțiri drăgălașe, de idei ingenioase turnate în formă frumoasă și muzicală.

Publicul le citește cu plăcere, dar le uită cum a închis revista, le uită, căci n'au trezit ecouri adânci în sufletul lui, nu l-au făcut să gândească nici să simtă mai viu, siluindu-i quietudinea sufletului, întorcându-i atenția și interesul de la lumea reală plină de lupte, de suferinți și preocupări egoiste, în spre lumea fermecată, dar atât de îndepărtată a poeziei.

Iată însă că printre acești făuritori de versuri frumoase, corecte și reci, răsună o voce tare, cu sonorități aspre, vibrante, un glas de apostol și de luptător, ce se servește de vers ca de o trâmbiță pentru deșteptarea sufletelor amorțite în indiferență sau în suferință! Un fior trece prin sufletul tuturor și fie-care ascultă glasul acesta nou, forma aceasta aspră, aproape barbară, dar plină de foc, de simțiri puternice, vibrând departe în sufletele românești, ca glasul

de aramă al unui clopot de alarmă și
de deșteptare!

Sădește 'n brațul meu stăpâne
Tăria urii și-a iubirii...

. . . . .
. . . . .

Invață-mă părinte-a plânge
Nu rostul meu, — de-apururi pradă
Ursitei maștere și rele
Ci jalea unei lumi, părinte
Să plângă 'n lacrămile mele!
In suflet samănă-mi furtună
Să-l simt în matca-i cum se zbate
Cum tot amarul se revarsă
Pe strunele înfiorate
Și cum sub bolta lui aprinsă
In smalt de fulgere albastre
Inchiagă-și glasul de aramă
Cântarea pătimirii noastre!...

Suflarea aceasta de dragoste arzătoare, sinceritatea accentului, puterea neînfrânată a pornirii lăuntrice, toate aceste nu puteau să nu miște pe cititor să nu-l zgudue și să nu-l trezească din lăncezeală versului ușor și superficial obișnuit în poeziile revistelor. Și publicul a răspuns cu entuziasm acestei

cântări impetuoase, acestui suflet generos plin de durerile altora, pătruns de dragostea celor ce duc pe umeri povara muncii fără preget și păstrează în suflet comoara neprețuită a neamului, sufletul poporului român, puterea noastră de viață și nădejdea reînviării. Și inimile tuturor au bătut măcar o clipă cu putere și toți ne-am gândit cu drag și cu durerea milei la cei ce'n schimbul pâinii noastre primesc drept plată «numai fiere», — la

...Cei mai buni copii ai firii
Urziți din lacrimi și sudoare

Ca un adevărat imn de dragoste ce s'ar fi înălțat din chiar inimile noastre răsună, mai toate versurile din minunata poezie «Plugarii».

La voi aleargă'n tot deauna
Trudit-mi suflet să se 'nchine
Voi singuri stăpâniți altarul
Nădejdi noastre de mai bine,

Al vostru-i plânsul strunii mele:
Creștini ce n'aveți sărbătorare

Voi cei mai buni copii ai firii

Urziți din lacrimi și sudoare.

.....

.....

.....

Ci 'n pacea obidirei voastre

Ca 'ntr'un întins adânc de mare

Trăiește 'nfrișat vifor

Al vremilor răzbunătoare !...

Și nici odată n'a ajuns suferința celor
de peste munți până la noi în accente
mai adevărate și mai mișcătoare de
cât în versurile lui Octavian Goga :

Sub cerul nostru 'nduioșat

E mai domoală hora

Căci cântecile noastre plâng

În ochii tuturor

.....

.....

Din vremi bătrâne de demult

Gemând din grele patimi :

Deșertăciunea unui vis

Noi o stropim cu lacrimi.

(Noi).

Visul său e ecoul munților, freamătul
codrilor, glasul apelor din Ardeal, în
care se tângue durerea nesfârșită a
unui neam robit, a unui popor înlăn-

țuit, în care geme «viforul înfricoșat
al vremilor răzbunătoare» și clocotește
neînduplecat dorul de libertate.

.....
.....
Tu, Oltule, să ne răzbuni!
Să verși păgân potop de apă
Pe șesul holdelor de aur
Să piară glia care poartă
Instrăinatul nost' tezaur;
Țărina trupurilor noastre
S'o scurmi de unde ne ingropară
Și să-ți aduni apele toate
— *Să ne mutăm în altă țară!*

(Oltul).

Codrii, bătrânii codri, revărsați pe
coama munților din Ardeal repetă, în
fremătul miilor lor de glasuri, strigătul
de resvrătire al poporului.

Și'n neagra ta cutremurare
Atâtea veacuri umilite
Își gem strivita răzbunare!

În raza plină de sfială a lunii, în
strălucirea dimineții ca și în melan-
colia serii poetul nu vede, nu simte

și nu aude de cât «jalea înstrăinatului Ardeal».

Firea 'ntreagă covârșită de «amarul țarinii robite» nu va reînvia în strălucirea primăverii de cât atunci când

...Va'ntrupă în strigăt de chemare
Cuvântul sfânt ce azi adăpostește
In licăriri de tainice altare
Biserica nădăjduirei noastre

. . . . .

. . . . .

Atunci în ziua mare a învierii
— Toată țărâna gliei dezrobite
Și munții toți și-adâncurile firii
Vor prăznui din pacea lor urnite
Infriçoșata clip'a primenirii!...

Și în cadrul acesta al firii, strâns înfrățit cu ea, plugarul.

Cu suflet care să tresară
Și inimă să se 'nfioare
De glasul frunzelor din codru
De șopot tainic de izvoare

și dascălul în ochii căruia copiii văd

Strălucind scânteia
Din focul mare al dragostii de lege

și preotul bătrân răzimat în cârje din
gura căruia norodul «ascultă jalnica
poveste»

Și fusul se oprește în mâna
Induioșatelor neveste
Moșnegii toți fărîmă lacrimi
Cu genele tremurătoare
Aprinși feciorii strâng prăseaua
Cuțitului din cingătoare

și lăutarul ce...

...poartă ferecate durerile noastre
In vaietul strunelor sale
In ele 'mpletit'au străbunii cucernici
Argintul visării deșarte
Și 'n graiul lor plânge și n'are repaos
Amarul nădejdelor moarte:

și în fine poetul proroc al vremilor ce
vor să vie, înălțând într'un gest sublim
în adâncimea zorilor deșarte copilul în-
fășurat în scutice sărace

Solul sfânt.. înfricoșatul crainic

.....
.....
El cel frumos și frate bun cu glia

.....
.....
Cu mâna lui vitează, îndrăzneată

Zdrobi-va cartea legilor bătrâne

El va fi liberatorul clăcașilor :
 Oștenii fără nume
 Ce duc războiul mare-al tuturor
 Cei ce se sting în neguri și uitare
 Și cad și mor de cruda 'mpovărare
 A tuturor durerilor din lume,...

El va fi răzbunătorul lor împotriva
 celui ce

— În urma lor, încet, fără zăbavă
 Ca un blestem din vremuri înoptate
 Ca o pedeaps' a veacuri de păcate
 Veneà *stăpânul* gliei odrăslite
 Cu zâmbetul nădejzii implinite
 Cu pasul *greu de-atâta sănătate*.

La glasul lui

— În ziua mare a învierii
 Acești ostași cu fețe ofilite
 Cu zâmbet mort cu suflete trudiie
 Ce 'ntineriți de suflul primăverii
 S'or ridică, ei care-au fost străjerii
 Amarului, și-ai morții și-ai durerii
 Cu brațul *greu de greul răsplătirii*.

Nu e artă, nu e meșteșug în aceste
 versuri, ele sunt strigăte de durere,

clocotiri înăbușite de mânie și de răsvrătire, suspine de nădejde arzătoare a răsplătirei, accente adevărate și vibrante a unor simțiri viforoase isvorite din sufletul unui popor întreg și revărsate în glasul poetului, apostol al libertății, prooroc al vremilor ce vor să vie !

De aceea răsună versurile sale adânc în sufletele noastre și ne cutremurăm la sunetul lor ca la glasul izvorit din inima fraților de lege în suferință și nu judecăm (nici nu putem să judecăm) versurile lui Octavian Goga cu măsura cu care judecăm alte opere de literatură. Nu băgăm în seamă lungimea unora din poezii, care reiau aceiași idei în alte strofe și-i slăbesc puterea, căci e destul o imagine puternică, sau unul din acele accente pătrunzătoare ca un vaer, izvorit din suferința însăși a unui neam robit, pentruca să uităm greșalele în potrivea artei și a formei ei neperitoare. Nu băgăm în seamă împerecheri ciu-

date de vorbe ce sună puternic dar nu spun nimic sufletului sau îmbinări de însușiri ce nu se potrivesc prin firea lor cum sunt de pildă versurile din «Oltul».

Cum *tresăreau încremenite*
În jocurile lor buestre...

Ori :

La sânul tău viu în amurguri
Sfioase, *fetele fecioare...*

Nu băgam în seamă aceste greșeli pentru că suntem încă sub înrâurirea puternicilor versuri din strofa precedentă :

Tu frate plânsetelor noastre
Și răzvrătirii noastre frate
Urlai țăriilor amarul
Mâniei tale 'nfriçoșate !

și a versurilor următoare și a întregii poezii izvorită dintr'un puternic sentiment și redată cu imagini splendide găsite ușor fără nici o căutare, ca scoase din simțirea însăși a poetului.

Nu e tot astfel cu poeziile în care se oglindesc simțirile personale ale autorului și o putem spune cu atât mai ușor cu cât avem a face cu o personalitate puternică, cu un talent pe care-l admirăm fără rezervă în unele poezii. În poeziile aceste nu mai e glasul firei răzvrătite, gemetul unui popor înlănțuit ce se avântă spre dezrobire și nimic nu mai poate atenua în unile versuri greșelile peste care în celelalte poezii treceai fără să le ieai în seamă.

Aceasta din cauză că simțirile aceste sunt slabe și arare ori mai întâlnește poetul în exprimarea lor acele imagini fericite, acele izbucniri impetuoase ce ne subjugă în celelalte poezii.

Cititorul liberat de sub puternica înrâurire din poeziile sociale și patriotice, simte cu violență greșelele în potrivea gustului, ca în versurile :

Dar ți-e harnică nevasta
Arz-o focu de muere .

sau :

N'ar mai fi nici Laie Chiorul
Bată-l Crucea Maicii sfinte!

Și apoi chiar porecla de «Chiorul» nimicește de multe ori tot efectul lirismului prin ridicolul și comunul ei. De pildă, e cu neputință să redai toată jalea și durerea din bordeiul sărac, când cel întins pe masă e Laie *Chiorul!* Solemnitatea morții nu poate șterge din minte imagina deșteptată de porecla «Chioru» și sentimentele legate de această imagine nu te prea dispun pentru mila și durerea, pe care ar vrea să ți-o sugereze autorul.

Apoi unele cântece sunt o adevărată proză, vorbe luate din limbajul comun și înșirate fără nici un farmec, ca în cântecul «Măi crâșmare Niculae». Din multe nu se deslușește vre-o idee, sau vre-un simțimânt care să-ți rămâe după ce ai citit poezia. Ast-fel e «Zădarnic» care e confuză și a cării sfârșit te mai jignește încă și prin stâlcirea cuvântului Vasile ca să-l facă să rimeze cu iie:

Zadarnic mami-i cade o lacrimă pe iie
Zadarnică e slujba lui sfântu *Vasilie!*

Alte ori te jignesc imagini căutate anume pentru rimă, cari nu zugrăvesc bine lucrurile sau le dau într'o lumină falsă, ca de pildă, în poezia «Pe înserate», unde trestia *bolnavă* e pusă anume să rimeze cu *otavă* și altele.

Versurile de dragoste sunt reci, nu simți nicăiri fiorul unei simțiri adevărate din fraza plină de efecte oratorii, în care autorul are o atitudine sufletească căutată și forțată.

Fără să comparăm poezia «Despărțire» cu geniala creație a lui Eminescu, e destul să o citim ca să vedem ce rece și ce falsă e declamația din această poezie a lui O. Goga și să te gândești, fără să vrei la versurile dureroase ce te strâng de inimă în poezia Maestrului.

Tot ast-fel și poezia «De-o fi să mor» al cărui sfârșit nu l'ai putea nici odată atribui unui talent de forța lui Octavian Goga :

Știu că va'ntristă tot satul
Lucrul ăst că tare-i *jelnic*
I-or cădea și popei Naie
Lacrămi multe 'n *molitfelnic*.

Voi să dați lui popa Naie
Liturghii o lună 'ntreagă
Că-i sărac și popa Nae
Și n'are bucate dragă !

Ast-fel de versuri nici n'ar fi trebuit să figureze în volum alături cu altele de o frumuseță reală și în adevăr măreață.

Uneori prea se precizează în descrieri lucrurile, amănunțimi nefolositoare ce nu contribuiesc întru nimic la zugrăvirea tabloului.

Luna trece șura popii
Luminând în drum pridvorul

Alte ori ni se dau imagini de acele cari nu numai că nu zugrăvesc ochiului nimic dar nici nu pot fi aparente în lumea reală și cu atât mai puțin, pot fi luate drept note caracteristice într'o descriere poetică :

Firelor de tămâiță li se usucă rădăcina.

Și când vrea să ne dea impresia liniștei nopții pe câmpia întinsă ni arată doi pui de nevăstuică dormind sub o brazdă de otavă!...

C. SANDU-ALDEA ¹⁾

De la un volum la altul al acestui scriitor putem urmări evoluția talentului tânăr, personalității ce se formează.

În primele sale încercări nu numai concepția morală, atitudinea sa simpatcă sau în cazul cel mai bun indiferentă pentru fapte amorale, criminale ne lovește gustul estetic prin lipsa de simț critic, ci și alegerea eroilor povestirilor sale. Din aceste încercări lipsește de multe ori chiar puterea de a crea «viața», de a concepe tipul viu și a-l de-

¹⁾ În urma Plugului. — Două Neamuri.

semnă dintr' o dată cu înfățișarea sa fizică caracterizată și felul său de a fi hotărît, care să se desfășoare apoi în decursul povestirii, logic cu el însuși.

Așa în prima povestire cu care-și începe volumul «In urma Plugului», «Sima Baltag», tipul principal, eroul, acest Sima Baltag, nu ne dă de loc impresia unuia și acelaș personagiu în diferitele momente ale povestirii și în diferitele întâmplări prin care trece și împrejurări în care se găsește.

În tabloul cu care D. Sandu își începe povestirea Sima ne apare ca un fiu al ogorului, plugar voinic, îndoit spre pământ cu dragostea ce înlănțu-ește sufletul și trupul muncitorului de țarina în care-și varsă sudorile. Ce departe suntem de a vedea în el pe criminalul ce varsă sângele unui flăcău, prietin cu el, numai pe simpla bănuială că i-ar fi otrăvit calul. Cu nici un preț nu putem simboliza muncitorimea de la țară, plugarii, noștrii harnici, în tipul

argatului boeresc, ce comite atât de ușor și fără mustrare de cuget o crimă, a vătăjelului ce asuprește atât de sălbatec pe sătenii, semenii lui și a argatului popesc, ce nu are absolut nici o culoare sufletească, nici un fel de personalitate. Aceste trei imagini nu se împletesc nicăeri într'un singur tip, care să fie *el însuși* de la început la sfârșit. Fie el brutal, criminal și amoral, dar să-l avem înaintea ochilor viu, real, în-suflețit pentru a-l putea judeca ca atare, a-i putea discuta faptele și a putea scoate ast-fel concepția autorului despre țăran și a cunoaște vre-uncolț real din viața țăranilor de la baltă, fie cât de negru ori cât de dureros zugrăvit, dar real, văzut verosimil.

Dragostea însăși dintre Sima Baltag și preuteasă, dragoste care formează întâmplarea de căpătenie apovestirii și în care trebuie să ni să lămurească personalitatea eroului, nu se manifestă cu brutalitatea patimei neînfrânate cu care

ar trebui să se manifeste la tipul brutal, ce varsă sângele cu atâta ușurință. Nimic din cele ce se petrec între ei nu izvorăște ca o necesitate covârșitoare din felul de a fi al personagiilor. Nici imaginile de senzualitate, grosolană cu care încearcă autorul să zugrăvească și dragostea femeii și dragostea lui Sima Baltag, nu spun nimic, ci jignesc numai, stingheresc pe cititor fiind că nu motivează nicăiri gesturile sau vorbele lor. Jignit ți-e simțul artistic și de lipsa de sinceritate și stângăcia scenelor acestor scene de dragoste.

Și apoi ce lipsă de armonie între sufletele personagiilor și natura înconjurătoare: parcă te rușinezi de barza deșteptată pe acoperiș, de explicația ce încearcă autorul s'o dea căderii preutesii prin aromeala salcânilor încărcată de «dorinți pătimașe». O astfel de dragoste și între astfel de oameni, nu se motivează astfel. Patima aceia animală, covârșitoare, aproape sălbatică

dintre tipuri de acest fel să o vedem, să o simțim noi, nu să ne-o spue autorul. Incheierea povestirii, fuga celor doi îndrăgostiți pe o noapte de viscol, tocmai în noaptea de Crăciun de asemenea nu e motivată, nu e adusă de împrejurări și de aceia când sania se cufundă în ochiul de apă, vrând să treacă Dunărea, lucrul ne lasă mai reci de cât chiar un fapt divers de la «Universul».

Crima e rezultatul unei crize sufletești, furtuni teribile trebuie să sguđue sufletul unui om care, prin puterea fatalității, se vede împins a o făptui, stări sufletești și mai teribile trebuie să urmeze după săvârșirea ei. Iar când autorul o ia ca acțiune principală în povestirea sa, ea trebuie să fie bine motivată în sufletul celui ce o săvârșește trebuie să se descompue în mii și mii de gânduri, simțiri și porniri, în care să i se dezvăľue firea până în adâncurile ei și să simțim tresărituri adânci din părțile tainice înmormântate în sufletul fiecărui om.

Și ori cât de mare să fi fost partea fatalității în făptuirea ei, încă, după trecerea vijeliei, sufletul nu-și poate dobândi seninătatea dinaintea săvârșirii acestei acțiuni, cel-a aruncat peste marginile vieții tihnite a omului neprihănit de sângele semenului său.

La domnul Sandu crimele se petrec cu ușurința și indiferența acțiunilor celor mai obișnuite, fără ca autorul lor să simtă în minutul de a le săvârși altceva de cât frica de a fi prins de autorități sau de a fi omorât de cel pe care-l atacă. Ele se săvârșesc pentru motivele cele mai puțin serioase. Sima Baltag omoară pe Martac numai pe simpla bănuială că acesta i-a omorât calul. Căpitanul din povestirea «Fără noroc» omoară pe logofăt și se omoară singur fără să se știe precis, anume pentru ce.

Mai ciudată mi se pare atitudinea autorului față de acești eroi ai săi, de a căror amoralitate pare că nu-și dă socoteală. De bună credință ne înfăți-

șază el pe Sima Baltag ca pe un plugar adevărat. Iar în povestirea «Niță Mândrea» ia foarte naiv partea boierului în conflictul cu sătenii, împărtășind foarte sincer felul său de a privi lucrurile. Foarte firesc și fără nici un pic de indignare ne povestește scena sălbatică de pe câmp când boierul Niță Mândrea, idealul său de stăpân de moșie, ia pe-o biată babă în sfârcul biciului pentru că a prins'o făcând vrăji!

Sunt însă în volum și bucăți foarte frumoase, în care tipuri și tablouri din natură sunt redăte cu măiestrie și putere cum e «Din dragoste» «Dezertorul» «Robul» «La Clacă».

E pretutindeni multă îndemănare în mânuirea frazei, o limbă curată, bogată, sonoră și destul de mlădioasă, un bun instrument care așteaptă suflarea justă a unui talent ce n'a ajuns încă la puterea de creațiune cerută unui adevărat artist. Un instrument din care va răsună poate un cântec frumos și puternic

dacă autorul își va deschide sufletul, larg, vieții care curge în jurul său, dacă va ști să vibreze adânc și prelung la suferințele și frământările altora, la tot ce e adevărat și adânc omenesc, la concepțiunile înalte ale științei ca și la chemările duioase și încete ale milei — și simpatiei pentru tot ce suferă și viază.

Acestea erau impresiile mele după ultimul volum de nuvele «*În urma plugului*» de Sandu-Aldea și nu mă așteptam ca să se plinească așa de curând zisele mele, când și apărură romanul său «*Două Neamuri*»¹⁾

În ceia ce privește lumina în care autorul privește lumea reală în această nouă operă a sa, am putea zice că avem a face cu un om în totul *altul* de cât cel ce a scris «*Drum și popas*» și mai ales «*În Urma Plugului*». Simpatia sa nu se mai rătăcește spre acele firi care nu dau măsura forței lor de cât prin

---

¹⁾ «*Două Neamuri*» Editura «*Minerva*», Institut de arte grafice și editură București.

crime și alte acțiuni și mai respingătoare, cum e de pildă apăsarea sălbatică, cu care-și îndeplinesc slujba de slugă la ciocoi vătavii, față de plugarii, săteni ca și ei. Raporturile dintre diferitele categorii sociale dela țară par a se fi limpezit mai bine în mintea autorului și preferința sa e hotărât de partea celor mulți ce sufăr, adevărații fii ai țarinei, îndoiiți spre ea în urma plugului, ca atrași de dragostea ce înlănțuește sufletul și trupul muncitorului de ogorul frământat în sudorile frunței sale.

Din punct de vedere artistic progresul e iarăși vădit. Tipurile nu mai sunt fragmentare, cu atitudini ce se suprapun una peste alta ca într'un cinematograf imperfect, fără să dea acel tot organizat și viabil ce e o creațiune de artă.

Viața de țară se frământă în acțiuni, dureri, bucurii și patemi cu un puternic avânt de însuflețire în lumina și culoarea proprie vieții noastre dela sate. Acordul între natură și lumea sufletească

a săteanului e redat în minunate tablouri : la muncă și la petrecere, la trântă, la horă și la sărbători. E în această operă a sa țăranul nostru cu sufletul simplu și atât de aproape de tot ce tresare, viază și suferă în viața din jurul său. E țăranul cu gluma, ce izvorăște tot așa de firesc din sufletul său, ca raza din cununa soarelui ; cu pasiuni puternice și firești ca toate fenomenele ce se petrec în mijlocul naturii, departe de mediul artificial și complicat al civilizației de oraș. Raporturile dela sătean la sătean, dintre părinți și copii, dintre prieteni și « frați de cruce » dintre flăcăi și fete, sunt prinse în adevărul lor simplu și redată cu multă justeță și tact. Grecul arendaș e deasemeni bine redat ca tip, cu aviditatea sa de câștig, cu voința neîndurată, neînvinsă de a face avere, de a pătrunde și a se ridica prin el și prin ai lui. Adevărate sunt și raporturile lui cu cei din familia lui ; mi se par mai puțin verosimile acele dintre el și proprietar. Dealt-

minteri mi se pare tipul proprietarului Măcieș nefiresc, convențional, compus anume pentru nevoia de a se justifica titlul, poate fiindcă nu are absolut nici o legătură reală cu lumea din Vultureasca. Apare, dispare, trece și se pierde ca o umbră despre care se zice că simte și gândește așa și așa, dar pe care noi nu o vedem, nu o simțim în realitate trăind, mișcându-se, manifestându-se prin acte care să ne dovedească realitatea celor afirmate de autor.

Prea slab și prea puțin viu e și tipul învățătorului Curpen, de aceea pare și el creat anume pentru nevoirea cauzei, pentru dovedirea unei teze.

Descrierea vieții lui Livaridi la Paris mi se pare atât de inutilă, pe cât de copilăroasă în zugrăvirea unei petreceri la despărțire, în care eroii iau atitudini de desfrâu de acele pe care le luau romanticii și bohema dela începutul veacului ca să sperie și să scandalizeze pe naivii burghezi de pe acele vremuri.

Asemenea scene, dacă nu sunt destul de puternice și în adevărat caracteristice vieții de petrecere și desfrâului *rafinat* al bătrânei civilizații din apus, par naive și nu pot provoca de cât zâmbetul pentru bieții eroi, ce ar vrea atât de mult să pară și ei gomoși, sceptici și destrăbălați...

Apoi găsesc că nu se degajează de nicăieri impresia unei adânci dușmăanii între *două neamuri*.

Exploatarea lui Livaridi nu prilejește nicăieri ciocniri care să răscolească această dușmănie de neam în izbucniri de patimi furtunoase. Mai mult, toate durerile și suferințele din viața țărănilor, ce fac materia romanului, izvoarăsc din împrejururi cu totul străine de viața și personalitatea Grecului: seceta, cătănirea lui Neculai Pleșea, moartea naturală a iubitei lui Neculai ce încheie romanul. Viața arendașului curge alături de a sătenilor mai fără amestic cu a lor, afară doar de mici

conflicte, ce nu sunt semnificative nici măcar a ne concretiză ceia ce ar fi strășnicia unei amarnice exploatare de arendaș în genere, cu atât mai puțin acea a unui arendaș, *grec tip de exploatator*.

Nici relațiile dintre adevăratul proprietar român și sătenii de pe moșia lui nu le poți cunoaște din faptul că Măcieș dă buna-vremea și oamenii îi răspund cu voioșie, sau din faptul că glumește cu ei la coasă, ori înzestrează câte o fată mare, sau dă din prisosul averii lui 300 de lei să ogoiască... o foamete... Toate câte le spune boerul, sau ne spune D-l Sandu că le gândește boerul, sânt lucruri frumoase, dar trebuie să-l vedem *la faptă* ca să-l judecăm dacă e în adevăr așa, sau e numai visarea unui poet ce vrea să-și facă curaj de păslă, cum zice românul.

De altminteri dacă marile dureri în care se frământă cei ce-și capătă cu o muncă așa de grea, pâinea de

toate zilele nu sunt zugrăvite cu toată puterea ce s'ar cere pentru a ne redă în toată măreția ei tragedia foamei în secetă de pildă, sau a ne pune cu toată deznadejdea lor amenințătoare problemele sociale ce sunt legate de nemărginita și cruda exploatarea țăranimii, în schimb multe clipe din sufletul sătenilor sunt redată cu o artă și o măiestrie deosebită. Astfel e dragostea dintre Neculai și Mărioara și mai ales dragostea fetei în care simțămintele sunt redată cu o gingășie plină de adevăr și poezie. Iar conflictele dintre arendași și țărani sunt prilej de minunate scene de dragoste învrăjbită între cei doi iubiți.

Adevărată și foarte puternică e scena dela recrutare. Duiosă și plină de durere stăpănită e despărțirea celor doi iubiți în grădină sub cireșul bătrân «întinerit ca prin farmec și sărbătorind în veșmânt alb de înger întoarcerea primăverei». Și în genere în mai toate momentele sufletești de despărțire, re-

vedere, petrecere și dragoste, e găsită nota justă și redată în acea minunată limbă, limpede și mlădioasă ce a fost în totdeauna caracterul operii lui Sandu.

ELENA FARAGO (FATMA) ¹⁾

Poetul trebuie să nimerească în
viers forma unică, cuvântul
vrăjit, care să deschidă porțile
sufletului altora, să răsfrângă în lumea
lăuntrică a tuturor clipe de viață sufle-
tească din viersurile lui, cum se răs-
frânge raza unei stele în valurile mării,
fărâmată în mii și mii de licăriri, pentru
ca *cântarea lui să fie cântarea tuturor
și-a nimănuia.*

D'un vers passionné dont l'harmonie est grande
Nul ne saurait braver l'irrésistible appel
Une âme habite en lui, le soulève et le scande,
Et l'on sent qu'il respire et qu'il est immortel?

(Sully Prudhomme : Poèmes.)

¹⁾ Versuri.

nește și decepționează, căci mărginește și materializează această tânguire izvo-râtă din sufletul omenirii însăși.

Și-ai tresărit; — prin veacuri ți s'a părut că te pri-
vești
Pe tine stând cu ea alături... La mare nopțile-s
povești.

Sunt unele clipe în care simțirea in-timă se lărgeste și se proiectează în viers cu puterea de expresie a simțirii tuturor. Avântul însă cade *dacă* după ce i-am dat astfel zborul ne reîntoarcem la imaginea concretă, la preocuparea personală de la care am plecat.

Durerea, părerile de rău, dragostea, ori cât de gingașe ar fi în intimitatea sufletului, trebuie să vibreze în viers cu accente omenești pentru ca să pătrundă până la sufletele noastre și să se res-frângă cu aceiași putere de emoție în el. La D-na Farago viersul le atinge sfios, ușurel, așa de ușurel în cât une-ori e prea slab, moare pe buzele poetei, moare în drumul spre inima noastră.

Pare că avântul versului ar fi tăiat de pornirea lăuntrică a femeii de a-și tăinui în adâncul inimii simțirile să nu le ofilească atingerea bruscă cu realitatea, privirile indiscrete ale indiferenților, ar fi paralizat de pornirea din copilărie căpătată de a-și închide sufletul la orice manifestare și a-l sili să-și oglindească numai el singur simțirile pe care nu-le îngăduie severa morală a sexului. Poate sfiiala izvorîta din aceste porniri pune uneori stavilă avântului poetic al Fatmei, făcându-l să șovăe ca flacăra palidă a unei făclioare în bătaia vântului, gata, gata să se stingă. Oridecâteori această sfiială e învinsă și strigăte de durere sinceră, tânguiri ascuțite ce nu mai pot fi stăpânite, izvorăsc din suflet și pătrund în viers avem licăriri de poezie adevărată, expresii, puternice, imagini frumoase găsite fără a fi căutate, ni merite dintr'o dată ca accentele firești din glasul durerii omenești.

Autoarea însăși parcă ne dă lămu-

rirea sentimentului acestuia în «Fără cuvinte» când, vorbind de îndemnul sufletului ei, de acea «șoaptă fără cuvinte a dorului», zice:

Și nu mă 'ncerc vreo vorbă să-i potrivesc, mă tem
Că l'aș preface 'n gânduri și gândurile dor,
Că 's răzvrătiri nebune adesea 'n graiul lor
Pe când supusă soartii așa 's...

Teama, sfiala, încătușează avântul poetic mai în toate poeziile unde sunt revărsate simțirile intime ale poetei, ai mereu această impresie. În poeziile unde e vorba de simțirile altora, puterea de expresie e regăsită și întovărășește pretutindeni delicateța și fineța versului. Acestea sunt de sigur cele mai bune din volum.

Alt neajuns al versurilor doamnei Farago izvorât iarăș din condițiile înseși ale vieții femeii, care e silită a-ș petrece cele mai multe clipe din viață numai cu ea însăș și a se observa prea mult și prea de aproape, e insistența asupra nuanțelor, nuanțe fugi-

tive, prea gingașe, pe care cuvintele nu le pot redă în toată frăgezimea lor și din această pricină versul pătimește, plutește vag, fără culoare și fără vlagă.

Dragostea cu toată vijelia ei sufletească, nu ne poate fi redată în întreg, cu puterea ei de patimă mistuitoare și a tot puternică, cu gingășiile și finețta, cu care se resfrânge în sufletul unei femei alese, urmărindu-se în deaproape și notându-se exact toate schimbările dela o clipă la alta, toate nuanțele din jocul de lumini și umbre cu care se petrece într'un suflet. E o iluzie a celor deprinși a trăi prea mult cu ei înșiși, prea închiși în lumea lor lăuntrică importanța aceasta a celor mai mici oscilațiuni a unei stări sentimentale, e o pornire a lor de a nu pierde nimic din formele ei schimbătoare, de a o prinde și notă în licăririle ei cele mai fugitive și mai caprițioase. Lumea aceasta trebuie să fie răsfrântă în vers într'o anume perspectivă pentruca ver-

surile frumoase să nu fie pierdute fără nici un folos în noianul celorlalte și lipsa de proporție să nu ne fărâme atențiunea împrăștiind-o în zadar asupra amănunțimilor și făcând ca poezia să fie lipsită de relief și claritate, lipsită de acea simplitate fericită și plină de sugestie a poezilor mari.

Aceasta face că cea mai mare parte din poeziile D-nei Farago sunt difuze, lipsite de acea legătură logică ce se cere dela ori-ce creațiune artistică sub aparența celei mai zvăpăiate patimi, sub aparența celei mai neînfrânate fantazii. În ori-ce poezie trebuie să existe o *unitate*, un centru în jurul căruia să radieze în constelațiune toate ideile și simțirile și să-i dea acea aparență de *tot organizat*, ce se cere dela ori-ce creațiune a minții omenești pentru a fi considerată ca atare.

În cele mai multe poezii ale Fatmei după o strofă, două, în care începe a se lămuri o stare sufletească, vin altele în care emoția se fărâmă, interesul

se împrăştie în mărunţişuri şi efectul din primele versuri se nimiceşte. Aşa e în poezia «Vedenie» în care trei strofe dela început indică o simţire ce nu pare de loc în legătură cu cele cinci dela mijloc, iar cele două dela urmă sunt cu atât mai neaşteptate cu cât în ele ar fi trebuit să se pue toată puterea ce lipseşte celorlalte strofe, pentru ca să rămânem cu impresia stării sufleteşti, ce atât de greu îşi face loc prin mulţimea de imagini, ce chiamă şi împrăştie interesul în alte direcţiuni.

În primele trei strofe e redată un fel de nepăsare pentru trecut :

Şi nu mi-i dor de-atâta inimi
Ce-au plâns când-va de dorul meu
Cum nu mă plâng că plânsul mării
L'ascult acuma numai eu...

Suntem prea puţin pregătiţi a resimţi durerea ce o ridică vedenia izvorită din acel trecut şi după strofa dintâi din cele cinci dela mijloc, ce mai e încă

în legătură cu această amortire a amintirilor și durerilor din trecut :

La ce atunci în ceasuri mute
Mai tremuri vălul tău de nea
Vedenie turburătoare
Ce-ai fost odată umbra mea ?...

pentru ca deodată să se rupă firul în alte imagini și simțiri, printre care atenția se căznește să mai regăsească pe acele ce ar putea lega cele spuse în strofele dintâi cu versurile de la urmă :

Mi-i dor de tine..
...Când număr anii
Și-i văd așa pustii
De dorul tău mă prinde mila..

Lipsește puterea de a strânge în câte-va imagini și a ne trimite dintr'odată toată învălmășeala de porniri și aspirații, de bucurii și suferinți, tot farmecul jocului de lumini și umbre dela o clipă la alta, pe care nu le putem redă dacă privim prea de aproape cele

ce se petrec în suflet și nu le putem înțelege și răsfrânge în sufletul nostru dacă ne sunt redată frânte în miile lor de forme veșnic schimbătoare.

Nu regăsesc talentul Fatmei în întregime de cât în acele versuri în care starea sufletească, ce se răsfrânge, e una din acele simțiri, ce trec ca o înfiorare prin suflet și-l ating ca aripa unei paseri luciul apei, căreia i se potrivește foarte bine poezia aceasta de nuanțe, dându-i o putere deosebită de expresie și de sugestie ca de pildă «Acelaș cântec» și mai ales «Trecea un om pe drum» una din cele mai frumoase din volum :

Trecea un om pe drum aseară
Trecea cântând încet pe drum
Știu eu? — Poate cântă să-i pară
Drumul mai scurt, — ori poate cum
Eră așa frumos aseară
Poate cântă ca să nu-l doară
Că-i singur numai el pe drum...

Ce fin și delicat e sugerată ideia aci

și cu ce tact e reluată în cele două
strofe de la urmă:

Da ce mi-o fi venit de-odată
De am oftat — n'oi ști să spui
.....
Și par'că un dor de viață toată
M'a prins privind în urma lui...

Mărturisirea aceasta scăpată pe jumătate, fără voie, într'un suspin în urma călătorului, mărturisirea aceasta vagă pe care poeta și-o reia parcă înapoi în versurile:

Așa ne-o fi la fiecare

și care totuși îi scapă în întregime la sfârșit, parcă fără să-și dea seama:

... și de ne pomenim
Oftând pe semne fiecare
Ne-am fi simțind departe tare
De-un drum pe care-am vrea să fim...

Toată poezia e de un farmec, de o frumuseță suavă, delicată și totuși plină de putere, ne învăluie, ne cuprinde și ne fură sufletul.

În mai toate celelalte versuri, unde e vorba de viața și simțirea ei intimă, ne amăgesc numai pe ici pe colo versuri admirabile în avânturi ce se ridică cu pâlpâiri de flacări strălucitoare, spre a se stinge apoi pe neașteptate.

Poezii bune în întregime nu sunt de cât acele în care poeta ne cântă durerile altora. Așa e «Stingerea» o poezie destul de lungă, în care e delicat și foarte frumos redată starea sufletului unei fete îmbătrânită fecioară, fluturările ușoare ale părerilor de rău, ecoul îndepărtat al vijelei din tinereță, durerea alinată acum a unei vieți netrăite :

Și plânge de mila unor brațe
Ce s'au pălit fără să cunoască
Duoasa sfântă oboseală
De-a fi fost leagăn unei vieți...

Sau gingașul vis al «Miresei» și acel minunat scherzo, în care viersul pare că abia atinge sufletul fecioarei de teamă să nu-i ofilească frageda gingășie a celor dintâi vise de dragoste: «De ursită»

C'o zi 'nnainte la bunica
A tăinuit ceva 'nsemnat
Că prea ii străluceau nepoatei
Frumoșii ochi, când a plecat...

Cu forma-i adeseori desăvârșită, cu versul acela melodios, cu delicateța și fineța simțirilor și cu acel «nu știu ce» gingaș femeesc, ce plutește în toate versurile ei, d-na Farago ne va da de sigur, în curând alt volum în care vom regăsi toate aceste frumuseți, fără nici unul din neajunsuri.

IOAN AL. BRATESCU-VOINEȘTI ¹⁾)

Odată cu numele de pe scoarța volumului «În Lumea Dreptății», mi se trezește în suflet, deslușindu-se din trecutul (vai)! îndepărtat, chipul studentului Ionel Brătescu, pe atunci debutant în literatură, căci abia publicase câteva scrisori în «Convorbiri».

Pe acele vremuri trăia perdut în necunoscutul Bucureștilor «un popor» care-și petrecea viața bând ceai și vorbind artă și literatură cu un entuziasm și o aprindere care nu odată i-a făcut să

¹⁾) «În lumea Dreptății».

vadă cu mirare răsărind soarele fără să-și fi dat seama cum au trecut ceasurile nopții!...

Și iată, îmi răsar în minte una câte una figurile scumpe ale acestor «poporani», și «poporance» — așa cum erau odată, cu zâmbetul tinereții și sufletul înflorit de entuziasm și încredere în viitor.

Pe câți i-o fi doborât lupta grea a vieții și le-o fi schimbat sufletul, veștejindu-le floarea visurilor, stingându-le lumina sufletului odată cu zâmbetul tinereții?.

Și inima mea și a tuturor celor ce au fost odată «poporul» se întoarce cu evlavie spre cea care a fost sufletul nostru, spre cea mai înaltă și mai ideală figură morală a generației noastre, spre acea figură de sfântă ce a trăit cu durere o viață închinată ușurării suferințelor altora și a murit realizând pentru noi toți «idealul moral», spre stăpâna

modestului locaș din Str. Scaune, Domnișoara Doctor Elena Proca.

O generație întreagă datorim tot ce am avut mai bun și mai ales în noi acestui suflet deosebit, de o bunătate fără margini, plin de milă și de dragoste pentru altul, lipsit de ori ce preocupare meschină sau egoistă și atât de modestă, având atâta respingere pentru zgomot și reclamă în cât astăzi, când odihnește supt piatra rece a mormântului, mă simt stingherită să scot din sufletul meu, din sufletul nostru, icoana iubită și să vorbesc cu glas tare de toate acelea însușiri neprețuite, ce alcătuiau personalitatea celei mai alese și mai necunoscute femei din generația noastră.

Dragostea dintre frate și soră, dintre Elena Proca și fratele mai mic, poetul și savantul nostru Doctor Proca, eră lumina care încălzea sufletele tuturor celor ce eram odinioară «poporul». Nu știu să fi putut fi alt loc în lume în

care să ne fi simțit mai fericiți, să fi trăit o viață mai largă și mai intensă de cât în acel strimt și întunecos locaș din strada Scaune.

Pare că mă văd în prima zi a sosirei mele din provincie, naivă și lipsită de acea mlădiere sufletească a acelor ce știu zeflemisi și face ironii, zăpăcită și neștiind ce să cred din toate mistificările și glumele cu care «poporarii» mă puneau la încercare și mai ales frații C... care se apucaseră să doboare gloria lui Manolescu actorul, a lui Ioan Nădejde și chiar a maestrului Eminescu.

Noi, leșenii, aveam specialitatea naivității de felul acesta, credința oarbă în «oamenii noștri mari», admirația absolută și exclusivă a celor pe care-i socoteam ca pe niște zei, și se poate ușor închipui ce mutră făceam eu, «habotnica, de la Iași», în fața acestor sacrilegii ce se petreceau supt ochii indulgenți și plini de zimbet șiret a

Elenii Proca și supt imboldul ironiei plină de finețe a tânărului Proca.

În locuința fraților Proca, «poporani» și «poporance» ne perindam de dimineață până 'n seară, erau sau nu erau stăpânii acasă. Și câte probleme, câte păreri, câte ipoteze ademenitoare nu se desfășurau în discuția nesfârșită, în care ne perindam schimbându-ne mereu de dimineață până 'n seară și al cărui ton varia de la misticismul vag și intransigent la bietului doctor Spoialov, la zeflemelele fraților C., sau la entuziasmul cald al vre-uneia dintre poporance. În vremea aceasta Ypsilante (cum botezasem nu știu pentru ce samovarul), ne cântă, sfârâind încet, parc'ar fi tors la caerul vremii; iar prietenul Eracle L... ne pregătește paharele de ceai, căci numai el cunoștea taina de a face să strălucească sticla proastă de Azuga ca cel mai fin cristal de Bohemia!...

Adevăratele petreceri artistice erau însă seara, când era printe noi «Ileana»,

cum îi ziceam cu dragoste toți domnișoarei Proca, și la îndemnul ei d. Proca ne citea versuri, sau ne cânta maestrul Kiriac cu glasul lui dulce primele sale compuneri, fermecându-ne cu aceleceva» duios căruia nu-i puteam da nume, atât de caracteristic muzicii sale, sau ne improviza Costică C... câte o scurtă și strălucită paradoxă pe care ne-o impunea cu puterea covârșitoare a graiului său cald și convingător, pe când Ionel Brătescu umplea coli de hârtii întregi cu caricaturi. Pare că am și acum înaintea ochilor șirul nesfârșit al figurilor de grotești, idioți, și alți oropsiți ai soartei pe care-i schița din câte-va trăsături, cu o repeziciune și o măestrie surprinzătoare.

Darul acesta al caricaturii era singurul talent cu care se producea Brătescu în «popor». Despre încercările sale literare nu vorbea și nici noi nu vorbeam, de oare-ce cu intoleranța acelei vârste delicioase și nesocotite, nu recunoșteam

nici un talent celor ce scriau la Convorbiri!...

Mai târziu, când ne-a împrăștiat suflarea aspră a realității, gonindu-ne la întâmplare pe căile vieții, am urmărit cu dragoste și emoție pe cei mai aleși dintre noi și printre ei era și Ionel Brătescu.

În viață ca și în opera lui am găsit mereu aceleași năzuințe spre ideal, aceiași curăție sufletească, aceiași rezervă mândră și demnă față de lumea zgomoșilor ce au năvălit cu sălbătăcie barbară înspre locurile cele dintâi, aceiași sfială de a-și face drum printre ei ca să ajungă acolo unde trebuie să fie, aceiași atitudine sufletească, ca cei mai dinstinși dintre noi, ca frații Proca.

Opera lui întreagă îmi apare ca povestea sufletului său cinstit și drept, luptând să-și menție idealul din tinerețe, în mijlocul desfășurării sălbatice de poftă, în goana aceasta nebună pentru a ajunge. E povestea durerii cu

care-și face loc în viață cel ce a căpătat și a păstrat raza de lumină a cinstitii din părinți și din cele dintâi vise ale tinereții, cel ce simte covârșitor în sângele și nervii săi nevoia de a fi curat sufletește și rămâne cu credință nestrămutată în ideal și dreptate socială.

Aceasta e povestea lui Rizescu, eroul nuvelii «În lumea dreptății», povestea lui și a autorului, dureroasele drame ce se petrec în intelectualul, ce a căutat cu toată ardoarea unui suflet nou și netrăit să se ridice la cel mai înalt nivel moral și cultural, la care poate năzui omul cult din vremurile noastre, pentru a fi apoi silit să trăiască într'o lume închisă oricărei aspirații, oricărei lucriri de ideal și cugetare.

S'a pregătit pentru viață Andrei Rizescu trăindu-și tinereța în lumina poeziei și a muzicii, supunându-și și mlădiindu-și sufletul pentru a atinge acel miraj de umanitate și dreptate absolută, ce ni-l desfășoară cugetarea și filosofia

modernă. S'a pregătit pentru viață creîndu-și un suflet în care nevoia aceasta de poezie, idealitate și cinste curată eră covârșitoare.

Și astfel pregătit e aruncat, de aspra și neînduplecata nevoie de a trăi, în provincie, în mijlocul unei lumi a cărei mentalitate și nivel cultural e așa de bine redată în modul cum petrece, în acel admirabil tablou al sindrofiei dela Vineanu, a cărei moralitate se desfășoară, cu toate cruzimile realității, în lupta dintre cele două tabere de advocați cu Vineanu și Berlescu în cap, stăpâni absoluți, rând pe rând, pe conștiința magistraților, după cum sunt la putere.

E toată nuvela «In Lumea Dreptății» un rechizitoriu aspru în potrivea acestui mediu în care nu e loc pentru personalitatea unui om crescut în atmosfera de curăție sufletească, de dragoste gingașă și poezie simplă din casa părintească, pe care o evocă atât de duios

autorul în nuvelele «Sâmbătă» și «Moartea lui Castor».

E o destăinuire a tuturor amărăciunilor personalității distinse ce a crescut în acel cuib ferit de atingerile urâte ale realității, a omului cu gusturi subțiri de intelectual, covârșit de dorința de a trăi viața curată și înaltă, visată odinioară cu «poporul», și care trebuie totuși să trăiască în «ticăloșia» vieții de tribunal și din această ticăloșie.

Sânt acolo toate problemele învârtite de atâtea ori în mintea chinuită a celui ce trebuie să sue în sudorile frunții calvarul vieții în lupta pentru pâne, cu grija de a nu se depărta o clipă de «cărarea îngustă care poate să convie unei inime oneste», cu groaza de a nu se lăsa momit de vârtejul ispitelor pe marginea prăpastiei, în care simte că s'ar prăbuși, odată cu idealul sufletului și lumina rațiunii, viața lui însăși.

E mai mult de cât o satiră socială, e strigătul sfâșietor al unui om ale cărui

rane sângeră, e puterea de emoțiune cuceritoare izvorâtă din sinceritatea unei «indignări ce merge până la marginile nebuniei».

E zbuciumul unui suflet în care credința în ideal nu poate să moară și care simte totuși în fiecare minută că știința, inteligența, munca uriașă, sânt zadarnice, căci: Judecătorul are la îndemână ace subțiri care nu lasă nici o urmă» și care fac acele rane invizibile prin care se scurge toată energia în zadar...

Cu câtă revoltă, cu ce amar dispreț și deznădejde adâncă, face Brătescu analiza sufletului și activității judecătorului, la începutul nuvelii «Din Carnetul unui Judecător». Mizantropia cea mai desăvârșită trebuie să fie urmarea cea mai firească pentru cel ce nu vede din omenire de cât:

«Zilnica defilare a unor oameni, care vin urâțiți, cu vinele gâtului umflate de grija pierderii sau a câștigului adese

neînsemnat...», de zilnica defilare a urei, rapacității sălbatice și meschinăriei omenești sub toate formele.

Și totuși cât de departe de starea aceasta e sufletul celui ce mărturisește cu acea adâncă părere de rău:

«...Câte inichități strigătoare nu e silit judecătorul să săvârșească pentru respectarea legii și de câte ori nu rămâne cu inima strivită de pasul greoiu al principiului triumfător».

Abia l'a atins gândul acesta și orice urmă de dezgust, orice pornire de ură se șterge. Din toate amărăciunile bietului judecător, din toate îndoielele și dezgustul său de oameni nici urmă în carnetul răsfoit de autor. Pretutindeni milă largă pentru oropsitul și întunecatul împricinat de la țară, care nu găsește nicăieri dreptate, dar în care totuși mai licărește pe ici pe colo umanitate și sinceritate.

Singurul punct de reazim în mijlocul dezgustului ce îneacă sufletul tânăr, care pătrunde în așa zisă «lume a dreptății»,

pregătit cum erà Rizescu și se găsește în fața urâciuni, sufletești, așa cum se arată ea celor din lumea dreptății și la cei ce alcătuiesc acea lume a dreptății, e mila pentru nemărginita suferință a celor slabi și mici, urșiți să fie învinși în brutala și nedreapta luptă a vieții.

Cu dorința de a găsi scânteia umanității și a bunătății, de a întâlni sufletele ce gonesc după umbra visului și a idealului, răscolește el lumea din jurul său. Numai tipurile aceste le vede el, le culege din mulțime și le deschide apoi sufletele cu evlavie cu care se deschide o tainiță cu odoare neprețuite, pe care le scoate rând pe rând la iveală, le învârtește pe dinaintea ochilor cititorului cu patima unui cunoscător de lucruri rari. Rând pe rând, cu dragoste, cu mulțumire, cu un fel de adâncă și nemărginită bucurie, scoate în lumină frumusețile sufletelor, făcându-le să strălucească în mii de focuri scânteietoare ca pe niște adevărate nestimate, în lu-

mina și transparența graiului său limpede și măsurat.

Și titlul par' car fi strigătul triumfător al celui ce a găsit un lucru rar, minunat și necunoscut: «Pană Trăsnea sfântul», «Neamul Udreștilor». Un om...

Fie care din acești eroi necunoscuți trec prin mizeriile și meschinăriile vieții, străini și îndepărtați de uriciunile realității, purtând acolo în sufletul lor, ca într'un altar, visul către care se 'ndreaptă simțirea, gândirea și toată sfortarea vieții lor. Trec absorbiți de preocuparea lor lăuntrică cu ochii ațintiți asupra idealului ca creștinii din vremile vechi care treceau prin foc și grozăviile torturii în extaz, cu ochi ațintiți la cruce.

Nu vedem nicăiri desfășurându-se viața în măreția ei de fenomen mondial, după legi fatale și veșnice, scoțând în lumină rând pe rând pe cei dreپți și sfinți, ca și pe cei josnici sălbatici și meschini, provocând durerile

și bucuriile, înălțările și decăderile după legile neînduplecate și caprițioase ale hazardului. Nu avem în opera lui nici cãiri impresia micimei și slãbiciunii noastre față de a tot puternicia ei. Nu mai suntem creaturile supuse la toate suflãrile din necunoscut, nu mai suntem cei stãpãniți de moarte și durere.

«Omul stãpãnește mediul» zice cu puterea credinței Rizescu și pretutindenii simțim dorința de a trăi fie care după norma sufletului sãu. Toți eroii lui se luptã pentru a-și ocroti în po-triva suflãrilor aspre ale realitãții luminița din suflet, ce îi cãlãuzește. Tuturor se potrivește istoria «babei cu magheranul»: fie care trãește, se zbate și se strãdãnuiește ca sã întreție în ghiveciul sãu iubit gingașa floare a visului, raza de poezie a vieții, singura ce dã putere și rațiune de a fi.

«Omul stãpãnește mediul» zice Rizescu cu mândrie și încredere, dar chiar dacã omul cãde învins, doborât

de puterea covârșitoare a mediului, autorul nu se dă învins, nu închee cu durerea resemnării, ci îl simți urmărind mereu cu îndârjire suișul greu și dureros, care trebuie totuși să ne ducă colo sus în lumină și poezie.

E această operă a lui Brătescu destăinuirea discretă și gingașă, a unui suflet distins, ce luptă să-și trăiască viața după idealul alcătuit din amintirile unei patriarhale și curate vieți de familie, și aspirațiunile rămase din tinereța petrecută în cercul artistic și pătruns atât de adânc de dorința arzătoare a unei înalte vieți sufletești, în cercul, căruia-i ziceam «poporul», din casa fraților Proca.

Lumea evocată de el e concretizarea aspirațiunilor căpătate din aceste amândouă lumi.

Cu durerea omului care știe că *sunt* asemenea visători în lume, cu credința că *așa trebuie să fie* și că aceștia sunt adevărații oameni, îi creiază în operele sale. Ca pe niște «bucăți din sufletul

său rupte» ni-i înfățișează cu înduioșare, cu milă și mai ales cu acea indignare ce izbucnește și «merge până la marginile neburfiei» sau se stăpânește scăpărând pe ici pe colo în săgeți ascuțite de ironie.

Din câteva trăsături ca odinioară în caricaturile ce le făcea din creion, schițează el tipul. E numai o schiță, dar însuflețită de simțirea ce vrea să i-o dea autorul. Iată-l pe Berlescu, cu figura spânatică, cu bărbia ascuțită, cu buze subțiri, cu ochii ascunși după niște ochelari negri, care-i dau înfățișare desăvârșită de scamator. Portret aruncat pe hârtie din câte va trăsături tăioase, în avântul unei nestâmpărate porniri de indignare, mai mult în potriva celor ce l-au creat șef decât în potriva tipului însuși.

«Microbul» și toate acele siluete de babe, soldați la inspecție, oameni din alte vremuri, suflete simple, chipuri grotești și înduioșătoare, schițate în grabă, prinse

și redată viu, cu puterea de expresie izvorâtă din simțimintele ce ard înăbușite în sufletul acesta larg și generos, din ideile ce se frământă în cugetarea aceasta ce nu vrea să se supue cu nici un preț. Totul pare aruncat acolo pe hârtie într'o pornire neînvinsă de-a arăta «adevărul», de a opri în drum pe indiferenți, pe cei ce trec cu ochii închiși, pentru a le arăta câteva exemple rari din omenire, a le arăta omul așa *cum trebuie să fie* în cei simpli și necunoscuți, învinșii din vremile trecute în intelectualii adevărați, învinșii, din vremile de azi.

Astfel privește el pe eroii din scrierile sale și astfel ar vrea să-i privească și cititorul, de aceia ni-i înfățișează cu dragoste și-i apără cu căldură în poezia celor ce s'ar putea înșela asupra lor, nefiind în stare să le înțeleagă personalitatea distinsă și să prețuiască însușirile lor subțiri :

«Colegii lui (Rizescu) îi găseau trei

cusururi, ziceau că e zgârcit, ursuz și mândru; *dar n'aveau dreptate*. Zgârcit îi ziceau pentru că nu-și risipea banii la cărți, dar ar fi de cercetat și de numărat câți magistrați cinstiți, fără nici o altă stare ca Andrei, cu economii din leafă, să-și facă o bibliotecă frumoasă, să călătorească odată până la Roma și să aibă și două mii de lei de oparte».

Și astfel deslușește el alte însușiri ce-i plac în sufletul lui Rizescu, după cum deslușește gândurile și acțiunile sale pentru a ne încredința de frumusețea morală a eroului său iubit.

E în scrierile sale tonul convins și convingător al unui om sincer, al unui suflet ce se apropie de al nostru, câștigându-l prin puterea comunicativă a emoțiunii sale, prin prezența continuă a simpatiei povestitor.

Și acesta e farmecul povestirilor sale, secretul care face atât de captivante scrierile sale. De aci și caracterul graiului

său limpede, strălucind ca un cristal tăiat în mii de fețe în care joacă lumina unei simțiri mereu în mișcare.

Frumusețea acestui stil nu e în forma adeseori neglijată, în totdeauna simplă, bogăția și culoarea e în sufletul acestor arzător, în simțirea caldă și vie ce însuflețește povestirea și se strecoară binefăcătoare în sufletul cititorului.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Arta națională	5
O. Corp (G. Proca)	25
Mihail Sadoveanu	49
Ion Gorun.	139
D. Anghel	151
St. O. Iosif	165
N. N. Beldiceanu	189
Sofia Nădejde	201
Octavian Goga	213
C. Sandu-Aldea	229
Elena Farago (Fatma)	245
Ioan Al. Brătescu Voinești	259
